

74

ГДЕ ЈЕ ШТА

ОГЛЕДАЛО НЕПОЗНАТОГ ... ИЛИ ДЕЦА НА ВЛАСТИ

(Неколико погледа на студентске
протесте у Србији 1968–2025)

Слободан Бељански: *Деца против
власти* / 4

Гојко Божовић: *Генерација с вре-
дностима у свету ауторитета* / 12

Милисав Савић: *Родио сам се,
одрастао и остарио у
диктатури* / 14

Милена В. Ђорђијевић: *Није
протест, него егзорцизам* / 16

Андреа Попов Милетић:
Самоникли / 20

ДАНАС И ОВДЕ

Михајло Пантић: *Три приче* / 24

Васа Павковић: *Покушај једног
оца* / 28

Золтан Дањи: *Стрводер* (превео с
мађарског Марко Чудић) / 31

Ибрахим Хаџић: *Седам песама* / 37

Велимир Кнежевић: *Пет песама* / 39

Јулија Капорњаи: *Ушећерено
јеванђеље* / 41

Драган Радованчевић: *Исусов
пасош, жица у грлу* / 42

Ивана З. Танасијевић: *Српска
поезија, блажена била!* (Драган
Бошковић, *Ево ме!*) / 81

IN MEMORIAM

IN HONOREM

Људмила Улицка

Зоран Ђерић (1960–2024) / 84

СКД ИНФОРМАТОР

Голупчић (превела с руског Неда
Николић Бобић) / 43

Читање као подвиг (превела с
руског Неда Николић Бобић) / 52

Награда „Воја Чолановић” / 86

Награда „Биљана Јовановић” / 89

Двадесет прва редовна скупштина
СКД-а / 92

ОГЛЕДИ

Бранко Анђић: *Вишак речи у делу
Марија Варгаса Љосе* / 60

Срђан В. Тешин: *И бити стар, а
бити млад* / 64

Милета Аћимовић Ивков: *Између
срца и самоће* / 67

КАКО ЧИТАМО

Јелена С. Младеновић: *Грејање на
говор или Како пева сторемај* (Дејан
Алексић, *Одавде се види*) / 75

Драган Бабић: *Прича заснована
на истинитом догађају* (Јелена
Ангеловски, *Штеловање главе*) / 78

ОГЛЕДАЛО НЕПОЗНАТОГ

Слободан БЕЉАНСКИ

ДЕЦА ПРОТИВ ВЛАСТИ

Људи углавном нису пријатељски на-
стројени према онима који желе да их
просвете. Зато не треба да се чуде када им
загосподари особа склона обманама, при-
чању бајки и настојању да их учини још
горим.

Те речи нису одскора, нити су, мада би
од почетка до краја могле бити, намењене
данашњој Србији. На нешто другачији на-
чин забележио их је Гете у Виченци сеп-
тембра 1786. године пред призорима Пала-
дијевих грађевина које су унаказиле друга
здања, настала из скучених и прљавих по-
треба. Намера му није била, како каже, да
понижи своје пријатеље, већ да подсети
зашто је све онако како јесте. То јест, зашто
по владаревој вољи углавном бива онако
како учен човек не би хтео да буде? Читао-
цу је препустио закључак да кривица није
само на лошем вођи већ и на онима који га
бирају и трпе.

Уопштеност поруке не прикрива њену
горчину. Посреди је топос неуспеха у „по-
прављању” света и усклађивању односа
између прималних потреба, политичког ус-
меравања и уметничког стваралаштва. Зар
није два и по века раније млади Ла Боези
писао да се за тираниново уже, у јагми за
уделом у плену, закачи сав изрод краљев-
ства? И зар се није још у античко доба, ето
речи Платоновог Сократа у дијалогу *Гор-
гија*, сматрало да је незнање узрок зла, да
необразован и свиреп тиранин за пријатеље
има само себи сличне, да ће моћан у држа-

ви, укључујући и младе који теже моћи,
постати тек особе опчињене неваљалством
власти, не марећи за сопствени образ баш
као ни за очевитност појаве да су се сви
владареви напори временом свели на заме-
тање трагова и избегавање казне.

Наравно, није само непросвећеност уз-
рок лоше власти. Нешто је и до оскудне па-
мети, изопачених карактера, похлепе, беде
и страха.

Али шта с онима којима се такви узро-
ци не могу приписати, који имају памети,
неокаљани су, неустрашиви и желе да буду
просвећени ако то већ нису? Код којих се,
да се послужимо романтичарским екскур-
сом истог писца, већ родила идеја о њима
самима и пробудио осећај за „величанствен-
ност истинитог и племенитог живота”?
Шта да чине они који виде шта је у држа-
ви труло и не пристају да се у тој трулежи
даве, нити да их и надаље води опака група
полуинтелигената и фушера?

Позивање на старе мудрости, изрече-
не у другачијим околностима, није увек
пуки декор. Ако ништа друго, помаже да
с данашњим искуством поставимо питања
из којих су и оне поникле. Погледајмо,
дакле, у којој мери у нашим приликама не-
знање царује, да ли оно производи зло, да
ли из тог зла настаје лоша власт, да ли она
окупља лоше људе и квари оне који лошим
још нису постали и да ли корупција, расип-
ништво и згртање прљавног плена окрећу
власт настојању да угуши критику и избег-

не одговорност? Ако су одговори потврдни, остаје да видимо докле се зло може подносити и какав му се отпор мора пружити?

Због обрушавања надстрешнице на новосадској железничкој станици 1. новембра 2024, погибије 15 грађана и одговорности за трагедију, после великих демонстрација у Новом Саду 5. новембра и хапшења неких учесника, побунили су се студенти. Напад на студенте 22. новембра испред Факултета драмских уметности у Београду проузроковао је три дана касније блокаду тог факултета. Исто су учинили студенти новосадског Филозофског факултета 2. децембра, када су блокирани и Ректорат Универзитета у Београду и још три његова факултета. У наредним данима блокирани су и нишки и новосадски ректорат, да би до средине децембра било блокирано више од 50 државних факултета у четири универзитетска центра. Студентима су се убрзо придружили средњошколци, земљорадници, просветни радници, адвокати, таксисти, а у јануару 2025. године подршку је почела стизати и од судија.

Крајем децембра студенти су истакли четири заједничка захтева: објављивање комплетне документације о реконструкцији железничке станице у Новом Саду; одбацивање оптужби против ухапшених и приведених студената и младих на протестима поводом пада надстрешнице; подношење кривичних пријава против нападача на студенте и професоре и покретање одговарајућих поступака; повећање издвајања из буџета за материјалне трошкове државних високошколских установа од 20 одсто. Додат је захтев који није издвојен у посебну тачку него је, премда задира у бит проблема, поменут у инструменталном оквиру као саставни део процеса испуњења четири основна захтева и као објашњење због чега студенти не желе да разговарају са представницима власти и са политичким функционерима: да државни органи и друге надлежне институције раде свој посао у складу са законом, ефикасно, одговорно и без политичких утицаја. Студенти у Новом Саду посебно су тражили оставке премијера Милоша Вучевића и новосадског градоначелника Милана Ђурића.

У бројним изјавама за медије неки од студената изнели су да суштину поставље-

них захтева чини жеља да живе у нормалној правној држави. Тиме су успоставили опозитну тврдњу да држава у којој сада живе није ни правна ни нормална.

Власт се одмах суочила са тешкоћама да се студентима супротстави. Упркос невештим покушајима, на студенте се нису могла применити опробана средства дифamacије политичких супарника. За њима се нису вукли репови политичких промашаја, неискрености, себичности, конвертитства, мотивисаности материјалним интересом, или много чиме другим што би за одрасле, под теретом амбиција или егзистенцијалних брига, представљало обуздавајући хендикеп. Поготово када имамо на уму чињеницу да жељу за животом у нормалној држави актуелна власт није ни могла да испуни јер ненормалност своје творевине не признаје, па би једино што јој преостаје била демисија. На крају крајева, постајало је све мање важно да ли су сва четири основна захтева испуњена (важно јесте само због трајања блокада), јер су студентски протести постали вредносно раскршће пред идеалистичким избором између преварантског и поштеног друштва, због чега су се великом брзином проширили и примили одлике народног бунта.

Није лако одредити данашњи систем у Србији користећи уџбеничку типологију власти. Обично се говори да је власт ауторитарна и да је реч о хибридном режиму земље у транзицији.

Такве квалификације су или преблаге или погрешне.

Ауторитарност је општа одлика неколико поредака. У нашим приликама присуство личне власти, прекорачења овлашћења, самовоље и безобзирности с једне стране, и непоштовања закона и поделе власти с друге стране, наводи на закључак да је у значајној мери у игри ауторитарност карактеристична за апсолутизам или аутократију у системима диктатуре, тираније или деспотије. Разуме се, у условном смислу, имајући на уму историјске аналогije и бројна одступања од њих. Као пример дивергенције могу послужити дефиниције тираније дате поводом Ксенофоновог дијалога *Хијеронт или о тиранину*, у којима Лео Штраус истиче да би најбоља мо-

гућа тиранија представљала власт која није у складу са законом, али је поданици прихватају, док Александар Кожев налази да тиранија, у морално неутралном смислу, постоји тамо где нека фракција, не тражећи сагласност или компромис са другима, свима наметне један с њихове стране спонтано признати ауторитет и своје идеје и поступке.¹ Ауторитарност би, дакле, била благодатна опис власти чије основне особине имају злоћуднију природу.

Осим тога, наш режим сврставају у хибридне због споја форме којом се нормативно декларише демократија и праксе у којој се принципи демократије занемарују или потискују. Између тих полова, међутим, код нас нема пожељног антагонизма, чак ни невољне и привидне уравнотежености. Недемократска пракса има убедљиву превагу. Отуда се не би могло рећи, као за државе које одиста јесу у транзицији, да смо на путу ка демократији, јер смо заправо на путу од демократије, ако је ње овде икада било и ако тај пут већ није окончан укопавњем у чисту деспотију. Онога што већ у првом члану Устава пише – да смо држава заснована на владавини права, социјалној правди, начелима грађанске демократије, људским и мањинским правима и слободама и припадности европским принципима и вредностима – у пракси или уопште нема или је инцидентног карактера и назире се само у траговима.

Воља једног човека иза кога стоји једна партија чини да су све државне установе, бар у погледу надлежности, независности или самосталности – инсуфицијентне и дегенерисане. То, уједно, објашњава страх од тзв. обојене револуције и њено приписивање студентима као најгоре пошасте, иако су све до сада познате обојене револуције биле усмерене против аутократских режима и залагале се за либерално друштво. Забрињава ћутање водећих држава Европске уније и саме Уније. Тек је недавно, крајем јануара 2025, мимо њих, *Berliner Zeitung* објавио коментар у коме, поводом збивања у Србији, оцењује да је скандалозно како се подржава један од последњих

аутократа Европе и како се игноришу масовни протести.

Нешто је лакше наћи одговор на питање да ли највиши представници власти подвргавају грађане одређеној врсти тортуре. Према Конвенцији УН против тортуре и других сурових, нељудских или понижавајућих казни и поступака, једним обликом тортуре сматра се и сваки акт службеног лица или било ког другог лица које делује у службеном својству или на његов подстицај или с његовим изричитим или прећутним пристанком, којим се некој особи намерно наносе тешке менталне патње због било којег облика дискриминације. Пошто се појам дискриминације односи на свако релевантно али правно неоправдано разликовање, укључујући неједнакост пред законом, протежирање, политичку и медијску проскрипцију, корупцију и друге злоупотребе проистекле из политичке моћи, јасно је да се такав вид злостављања овде срачунато практикује.

Са данашњим протестима студената упоредиви су протести из јуна 1968 године. У оба случаја протести су били аутономни, широко распрострањени и интензивни, праћени блокадама факултета и постављањем посебних захтева. Учесће студената у демонстрацијама 1991, 1992, 1996. и 1997. године није у довољној мери имало сличне карактеристике.

У 1968. години сукоби са милицијом на Новом Београду почели су у касним вечерњим сатима 2. јуна и распламсали се током ноћи и следећег дана. Већ у поноћ првог дана су се на скверу испред Судентског града ређали говорници који су пред око 3000 студената истицали да су повод за протест бирократија и друге лоше појаве у друштву. На ванредном састанку Универзитетског одбора Савеза студената и Акционог одбора демонстрација 3. јуна донет је Проглас у коме студенти траже: смањење социјалних неједнакости, решавање незапослености, стварну демократију у свим областима друштвеног живота, пуштање из затвора свих притворених студената и одговорност за неописиво сурово понашање милиције. Наредног дана је и председништво

1 Strauss, L., *О тиранији*; Којеве, А. *Тиранија и мудрост*; Ксенофонт, *Хијеронт или о тиранији*, ГЗХ, Загреб, 1980, стр. 82-90, 139.

конференције Савеза студената Југославије донело Проглас у коме, осим поменутог, тражи још и: укидање привилегија, учешће студената у одлучивању о њиховом положају, реформу и поправљање материјалног положаја универзитета, објективно информисање и стварање у друштву атмосфере која ће омогућити нормалан дијалог. Са Академије за примењену уметност упућен је и захтев за искорењивање неписмености.² Као што видимо, најважнији захтеви су били нескривено политичке природе.

Као што знамо, протести нису били дугог века. Окончани су након домишљате Титове подршке студентима у говору одржаном 9. јуна. Ни од студентских захтева није било резултата. Напротив, убрзо је уследио талас репресије. Већ у августу је забрањен ванредни број *Студента*, уследило је неколико прекршајних поступака против студената због извикивања парола, а кривични поступак против једног од њихових вођа, Владимира Мијановића, окончан је осудом на затворску казну због непријатељске пропаганде. С мање или више успеха забрањивани су новосадски *Index* из маја 1970, ванредни број *Студента* из 1971, часописи *Praxis* 1-2/69 и 3-4/71, *Култура*, *Видици*, *Дело*, *Разлог*. Покренут је поступак за забрану Жилниковог филма *Рани радови* (1969), а исто је припремано за филм Макавејева *WR мистерија организма* (1971). Због филма *Пластични Исус* (1971) редитељ Лазар Стојановић осуђен је на три године затвора.³ За време ескалације догматске верзије партијског либерализма, због литерарних радова су 1972. године осуђени на затворске казне Славко Богдановић,⁴ Мирослав Мандић и Рожа Шандор, а две условне осуде добио је песник и уредник часописа *Uj simposion*, Ото Толнаи.⁵ Партијска елита Војводине и њој

одани писци и новинари, након разиласка групе КОД, стали су на пут и младој авангарди окупљеној око новосадске Трибине младих.⁶

Јунски протести 1968. године били су надахнути немирима на универзитетима широм Европе, пре свега у Италији, Француској и Немачкој. И не само тим немирима, него и покретима у уметничким круговима. Већ од 1952. године, у Француској али и другде делује Ситуационистичка интернационала, (суб)културни, политички и уметнички покрет, усмерен на укидање граница између уметности и свакодневног живота. Немачки концептуалиста Јозеф Бојс је у Дизелдорфу 1967. године основао и прогласио уметничким делом Немачку студентску партију.⁷ Код нас су се појавили филмови тзв. црног таласа (*Три*, *Скупљачи перја*, *Буђење пацова*, *Кад будем мртав и бео*, *Журнал о омладини на селу зими*). Није необично што је у листу *Студент* већ 21. маја 1968. године изашао редакцијски уводник са питањем да ли студенти, осим испита, спремају и нешто друго и да ли је, осим напетости, могућа и конфликтност.

Садашњим студентским протестима нису претходили спољашњи узорци, није било импулса из превратничких покрета у свету уметности, није било забрана или осуда. Ствар је потекла самостално као израз револта због бескрајних манипулација политичке елите, као побуна разума против неправде, немара, самовоље и неодговорности. Ипак, не смемо заборавити деловање Андреја Јосифовског Пијанисте у свету стритарта, који је наставио путем којим је пре непуних 30 година ишао Мирослав Нуне Поповић са групом Магнет, а далеко пре, још крајем педесетих и почетком шездесетих година прошлог века, *Dei leći* дуо Виторац-Павлов. Мада временски нису у

2 *Praxis* бр. 1-2/1969, *Документи, јун-липањ 1968*, Загреб, 1969.

3 Матковић, А., *Од артистичког до девијантног*, Орион арт, Београд – Прометеј, Нови Сад, 2024, стр. 302-309.

4 Богдановић, С., *Шапат историје – non-fictional story fringes*, Orion Art Books, Београд – EU-Link, Нови Сад, 2024, *passim*.

5 Часопис Филозофија, 2/1972, Београд, 1972, стр. 95-118; Миленковић, Н., *Збогом авангарда*, Градац бр. 225-226, Чачак у сарадњи са Музејом савремене уметности Војводине, Нови Сад, 2022, стр. 73-81.

6 Богдановић, С., *Дивља слобода авангарде – група КОД у документима и времену*, Orion Art Books, Београд – EU-Link, Нови Сад, 2022, *passim*; Миленковић, Н., оп. цит., *passim*.

7 Миленковић, Н., оп. цит., стр. 5-9.

блиској вези, од посебног је значаја допринос Славка Богдановића и Живка Грозданића који су у првој декади 21. века свој глас протеста изразили blasphemичним уметничким делима поп-арта, не скривајући политичку поруку и негодовање пред трудом да се: „појмови и симболи који се сматрају светим одрже упркос материјалним чињеницама које указују на первертиране учинке таквог устројства”.⁸

За сада се протести студената у Србији оправдано сматрају врстом грађанске непослушности. У теоријама грађанске непослушности углавном се полази од неправедног права. И Радбрухова формула извире из поставки о законском неправу и надзаконском праву. Када је реч о правној сигурности као вредности коју је потребно уравнотежити са сврсисходношћу и правдом, он говори о искључењу произвољности у тумачењу и примени правних прописа и о позитивним прописима који не задовољавају минимум правде.⁹ Чини се да остаје непокривена област поступања ван примене прописа, поступања, дакле, који се ни на који начин не осврће на прописе, па ни на њихово тумачење, него своје поступке заснива на голом ауторитету или пукој арбитрарности. У таквој ситуацији није више реч о садржају и интерпретацији позитивног права, него напосто о његовом игнорисању. Стога би, по свему судећи, требало у игру убацили и надзаконско неправдо, као есенцијални извор аномије и неправде. Неправо се тада не би испољавало само у противзаконитости, већ и у тенденцији или моћи да се право превлада надзаконском вољом, која своју легитимност изводи из вештачки створене популарности и партијске снаге.

Данашња збивања, међутим, не би се укопила у Ролсову теорију грађанске непослушности која представља јавни, не-

насилни, свестан политички чин супротан закону, али усмерен на то да доведе до промене закона или политике у друштву које је близу праведном јер има легитимно установљену демократску власт и у највећој мери је добро уређено, мада у њему повремено долази до озбиљних кршења правде. Али уклапа се у схватање Х. Дејвида Тороа да је та врста отпора мирна револуција у којој поданик отказује послушност а службеник даје оставку, јер грађанин нема само право него и дужност да не помаже зло тако што ће остати веран влади чији карактер и мере не одобрава, па неправедне законе треба одмах да крши уместо да им се поковава све док не буду поправљени. Уклопило би се и гледиште Роналда Дворкина да у случају неодређености права о чијем значењу су супротстављена гледишта вероватна, грађанин који се држи свог става не поступа неправично, због чега власт треба да покаже одговорност према онима који се закону не поковавају, тако што ће, будући да је владавина права сложенија и разумнија од сваког правног догматизма, одустати од кривичног гоњења непослушних, без обзира на то што њихови протести, који не искључују блокаде одређених објеката или саобраћајница, нису потпуно ненасилни.¹⁰ Шире дефиниције су прихватљивије, јер би се иначе непослушност која није потпуно ненасилна могла сврстати у кривична дела као што су *Напад на уставно уређење* (чл. 308. КЗ) или *Позивање на насилну промену уставног уређења* (чл. 309. КЗ), у која она никако не спада. У нашем случају поготово, имајући на уму чињеницу да се грађанска непослушност исказује због кршења а не ради кршења закона и устава. Није овде толико проблем лош закон, колико немарење за закон.

Пред нама се одвија сукоб деце и власти. Појам *деца* користимо у пренесеном али афирмативном значењу: није реч о

8 Димитријевић, Б., *Што то хоће ови луђаци?*, каталог изложбе *Симптоми сингуларизације – србства случај: биће и људи*, Београд, јун 2008.

9 Радбрух, Г., *Филозофија права*, Нолит, Београд, 1980, стр., 94-100, 265-268, 281-293; Молнар, А., *Расправа о демократској уставној држави. 4. Грађанска непослушност*, Самиздат Б92, Београд, 2002, стр. 165-167.

10 Ролс, Џ., *Теорија правде*, Службени лист, Београд – ЦИД, Подгорица, 1998, стр. 331; Thoreau, *О дужности грађанина да буде непослушан*, Global Book, Нови Сад, 1997, стр. 20-21; Дворкин, Р., *Суштина индивидуалних права*, Службени лист СРЈ Београд, ЦИД Подгорица, 2001, стр. 257-277. Такође, Молнар, А., оп. чит., стр. 258- 262, 346, фф.

узрасту него о младима који уче. С друге стране, иако у такву децу не спада, власт није лишена инфантилности која извире из уверења да може забашурити од кога се политици учила и каква зла је уз учитеља чинила, као што наивно верује да може довека владати служећи се обманама, причањем бајки и заглупљивањем. Могућност да се политичком врху неуморно јавно подсмевате и без правних последица тврдите да су му руке кржаве, да не говори истину, да краде или да је повезан са организованим криминалом, као што уз извесне ризике можете овде, појављује се само као доказ више да је он с приличном инфантилношћу уверен да до његових присталица такве пасквиле неће допрети: ако допру да неће бити схваћене, ако буду схваћене оне неће поколебати одане, него напротив – покренути их на одмазду. Све, наравно, говори лоше и о врху и о присталицама и о институцијама, а корупцију истура у први план као погонско гориво система и последњи бедем одбране. Али све, такође, говори и о погрешној процени да трпљење понижавања и потцењивања нема границе.

Добар пример је најновија акција полтронске глорификације председника под називом „1000 највећих успеха Александра Вучића у периоду од 2012. до 2024. године”. Побројани успеси заправо су попис његовог деловања мимо уставних овлашћења. Ту су све изградње, доградње, санације и реконструкције објеката, погона, паркова и депонија, укључујући као посебан успех и завршетке радова. Ту су и све рестаурације, рехабилитације или санације путева, пораст прихода од туризма, финансијска подршка народним кухињама, стамбени кредити за дијаспору, куповине слике Паје Јовановића и писама Милеве Марић. Мада није ван надлежности, питање је какав успех уопште може представљати део списка који се односи на пресецање врпци или отварање фабрика, вртића, речних пристаништа, паркинга, гаража, чак и стеништа! Сам назив пропагандног подухвата даје до знања да сличних успеха има далеко више, ово су само највећи, па преостају још велики, већи, значајни, драгоцени, или они обележени придевима неке друге семантичке градуелности. Акција је инфантилна како на страни адресаната, тако

и по циљној групи, јер је инфантилнима и намењена.

Правно оправдање грађанске непослушности, које увек наилази на тешкоће, могло би се извести из аналогije са нужном одбраном и крајњом нуждом (чл. 19. и 20. КЗ). Феномен добра који у поменутих одредбама представља објект заштите, већ сада обухвата нематеријалне вредности попут слобода и права грађана. Феномен сразмерности, који почива на услову да учињено зло није веће од зла које је претило, може се наћи у непристрасној процени друштвених вредности, према којој ће нужност одбране слобода и права грађана увек бити вреднија од незнатних облика кршења јавног реда, наношења материјалне штете мањих размера или супротстављања наредби да се од одбране одустане. Преостало би да се појам *истовремености напада* другачије формулише или протумачи тако да се односи и на продужено или континуирано кршење слобода и права, које доводи до акумулације незадовољства и спремности на отпор. Притом не треба искључити примену одређених елемената Радбрухове формуле засноване на поставци да позитивизам није у стању да властитом снагом објасни важење закона, него је неопходно позивање на сврсисходност и правду, тако да се као општи контракти појављују појмови неподношљивог неправда и надзаконског права.

Када је реч о тортури, грађанин није дужан да је трпи уопште. Ако му држава не помаже да је спречи или она сама од ње не одустане, овлашћен је на самопомоћ. Основни облик самопомоћи је непослушност, отпор који може бити изражен обуставом рада, заузимањем објеката, блокадама саобраћаја и другим видовима протестног ометања институција чије деловање је и довело до незадовољства.

Са неке астралне тачке могло би се, попут Ничеа, говорити да су све грађанске институције, укључујући рад, позив, поредак, морал и право – хипокритске, засноване на оном најпросечнијем, на заштити од изузетака, на порицању личности и њеном подређивању једној за свагда установљеној шеми. Могло би се када се власт упорно не би поигравала таквим институцијама и изругивала нам се нудећи уместо њих ауто-

сакрализацију своје обести, просечности и изопачености. Мислећи човек не сме трпети сатирање темеља личности и друштва. Његова је дужност да се успротиви, а ако то не да резултата и да се побуни. То је разлог што данашњи облици грађанске непослушности све више примају форме побуне или устанка.

Прикривање сопственог удела у злу које приписује другоме, у мањој или већој мери техника је сваке власти. Предњачи власт код које је зло уграђено у сам систем владања. Пример вредан помена је накнадна забрана књиге већ помало заборављеног Дени Де Ружмона *У загрљају Ђавла* коју је 1991. године објавила издавачка кућа Градац.¹¹ До забране је дошло тек 1993. наводно због хрватског превода Франа Цетинића и посвете преводиоца песнику Милану Милишићу кога је убила граната испалена, како Цетинић у посвети каже: „за време велике трешње Дубровника АД 1991, када су генерали ригали на град мржњу из подрумског клуба књижевника”. Утисак је, ипак, да је прави разлог лежао у садржају књиге и у могућим паралелама између тадашњег Милошевићевог и некадашњег Хитлеровог режима, посебно у поглављима „Лични опис Ђавла прерушена у демократа”, „Демон популарности”, или „Парадокс демократије”. У овом последњем, наиме, могу се наћи оцене да су тоталитарци повукли глупост на своју страну тако што под њиховим режимом будале немају шта да изгубе, а снажне душе су уклоњене суровим ресантиманом народа.

Другачије није ни сада. Штавише, можда је све још више огољено. Ако применимо Де Ружмонов опис, видећемо да је и наш Ђаво вулгаран и заводљив, фарисеј и протува, хипокрит и циник, одвратан, али ништа мање чаробан у очима наивних.¹² Поводом забране је уредник библиотеке *Алеф*, Бранко Кукић, рекао да не умемо да видимо будућност, да смо заслепљени и заглушени прошлошћу која куља и на уста и на дупе, да смо од ње занемели, ослепели и оглувели, па не чујемо топове изнад глава, не видимо манијаке и ниткове који

вршљају наоколо и нисмо у стању да пустимо глас побуне у овој маглуштини, у овом смраду и распаду.¹³

Режим који у пракси потискивања политичких противника још не прибегава драстичним облицима силе, игра на карту запарложености већине грађана које је у таквом стању затекао и сопственим примером или даљим радом на ширењу неукости и задртости тек ће их даље мотивисати. Што се мање зна мање се сумња. Одсуство сумње у процесу спознаје, које спознају по себи негира, не значи и одсуство неповерљивости према свима који би да на сумњу наведу, да одврате од послушности онима који бодре незналице и на њиховој се тупости крепе.

Друштво у коме нема побуне идеално је, подношљиво или потлачено. Идеалног нема. Подношљивом је истекао рок. Преостаје најгоре. Деспоти се ослањају на лоше узоре. Један од њих је и СССР у коме толике године физичког и психичког тлачења нису довеле до побуне, него су усадиле страх. Роберт Крафт нам сведочи да је Стравински приликом посете Москви 1962. године први пут дириговао оркестром чији музичари нису говорили стране језике. Сматрао је то последицом десетина година изолације, баш као што је и призор из Лењиновог маузолеја пред којим грађани у реду стрпљиво чекају по шест сати да би обишли стаклени саркофаг, у коме, био је уверен, није лежао балзамовани Лењин, већ његова воштана лутка. На пријему код министарке културе, Шоствакович, који је у Стаљиново време очекивао хапшење и држао спаковани кофер за затвор, одавао је утисак веома несигурног и нервозног човека коме се тресу и руке и колена, који замуцкује, гризе нокте и пали једну цигарету за другом. Друштво без потребе за побуном против неправде безлично је и безнадно. Послушајмо Милтона: Није врлина размишљати о злу ако му се не супротставите; ми на свет не доспевамо недужни, већ доносимо прљавштину од које нас могу очистити само наш суд и избор.

11 Де Ружмон, Д., *У загрљају Ђавла*, Градац, Чачак, 1991.

12 Ibid., стр. 64–65.

13 Кукић, Б., *Кројење лудачке кошуље*, интервју са А. Ћирићем, Време од 1.03.1993, Београд, стр. 33–4.

Не желе ова деца да владају, него да живе у нормалној држави. Превише приземног и прозирног није довољно ни за осредњу циркуску представу, а камоли за креативан живот и изгледну политику. Деца добро расуђују и учинила су избор. Какав? У најкраћем, пошто нормалном сматрамо правну државу, а таква држава није данашња Србија, деца су против оних који су за то криви, она су против власти.¹⁴ Притом, није важно што студенти, сасвим непотребно, негирају политичност својих захтева. *Homo politicus* је активни грађанин који настоји да утиче на функције јавне власти, упркос моћи оних који се труде да то спрече. Зар студентски отпор није доказ корисне политике? И зар та политика не даје резултате? Због акција студената дате су оставке, пала је влада, објављује се документација, расипају се нетражена помиловања, престаје ћутање РТС-а која је 2. фебруара у јутарњем дневнику као прву вест објавила репортажу о грандиозном

протесту и блокади мостова у Новом Саду, протести грађана широм Србије масовни су и улазе у четврти месец. Које ли неће деловати бурлескно једна од последњих изјава Ане Брнабић да код нас нема политичке кризе?

На крају, да не заборавимо аутора чија је драма једним делом свог наслова послужила као тема овог двоброја. Главни јунак Витракове драме *Виктор или деца на власти*, који слави тек девети рођендан, каже да би радије изабрао смрт него бешчашће, ако је осуђен да живи као заблудели син и буде жива слика порока и кајања. Насупрот томе, зебњу оних који су огрезли у пороцима без кајања оличава његов отац Шарл када с резигнацијом процеди: „Имам неко предосећање да ће све кренути другим правцем... Бојим се да нисам на висини.”

И ниси! Деца су.

2. фебруара 2025.

¹⁴ Не знамо којим ће путем кренути опозиција у „дану после”, ако он осване. Већ сада се, нажалост, може видети да се међу онима који су студенте подржали налазе разноврсне страначке и друге протуве које чекају своју шансу. Можемо се само надати да ће и они, као и тврди националисти, противници Европске уније, путиновци и бриксовци, остати у мањини, без изгледа да проћердају дар који су од студената добили.

Гојко БОЖОВИЋ

ГЕНЕРАЦИЈА С ВРЕДНОСТИМА У СВЕТУ АУТОРИТЕТА

Нико их није очекивао, сада су ту.

За само два месеца студенти су постали најважнија друштвена снага у Србији.

Друштвени процеси, колико год се њима бавили, у њима учествовали или их прижељкивали, нису увек предвидљиви. Дуго времена је било видљиво да Србија ври од незадовољства. Ко је хтео, могао је то да види у и великим и у малим местима, и код младих, и код средовечних, и код старијих.

Тешко је бити изненађен протестима у друштву у коме има толико неправде и корупције, али нисам очекивао да ће у овом тренутку окосница те побуне бити млади људи. То је нешто најбоље што се Србији догодило у последњих двадесет година.

Побуна младих људи мења из основа друштво у Србији. Њихова побуна унела је читав низ нових елемената у друштвени и политички живот Србије. На првом месту, побуна студентата обновила је наду у Србији. Студенти су упалили

светло и то се светло више не може угасити. Та ведрина, та живост, тај тријумф живота и нових идеја, та ослобођеност од старих форми, старог и превазиђеног мишљења, старих страхова и малигне пропаганде – то је дах слободе који је Србија дуго прижељкивала, али није имала ни среће, ни снаге да га се домогне. Ти млади људи изврсно говоре, сигурно наступају, одлично се организују, никога не мрзе, на њих не делује пропаганда, ни доминантни канали комуникација под управом режима. Када погледате спотове које ти млади људи праве, говоре којима плене на протестима, начине на које воде своје налоге на друштвеним мрежама, како обликују своје пароле или артикулишу своје захтеве, то је Србија за коју се вреди борити, то су креативни и иновативни продори какви су овом друштву потребни.

Посебно морам да нагласим једну драгоцену, можда и пресудну димензију. То је генерација без ауторитета. Многи су сматрали да то није добро и да се неки ауторитет мора имати, али су

ти најчешће заборављали да ауторитети и вредности нипошто нису једно исто. Они имају вредности, али немају ауторитете. Моја генерација, генерације старије од моје, па и генерације млађе од моје имале су ауторитете и обично нису могле да замисле свет без ауторитета. Код ове генерације младих људи било који ауторитет непрестано се преиспитује и стално изнова заслужује. Ако се уопште заслужи.

У ауторитарном поретку млади људи су одбацили ауторитете и насмејали се у лице врховном вођи и његовом култу личности. То је највећа опасност за један аутократски режим. Аутократе тешко подносе сваки облик виталности и сваки тријумф живота, поготову хумор, духовитост и изразиту ослобођеност младих људи који не желе да нормализују постојећи поредак. Када су изговорили реченицу: „Ниси надлежан”, почео је суноврат режима Александра Вучића. Колико ће тај суноврат трајати, сада више зависи од друштва, колико ће оно прискочити у

подршку студентима, него од самог режима.

Као што не трпе спољне ауторитете, млади људи не трпе ни унутрашње ауторитете. Тако овај протест протиче без студентских вођа. Студентске вође су обично биле највећи проблем студентских покрета. То је створило нерешив проблем режиму. Режим се добро сналазио са централизованим политичким странкама и догађајима, али се не сналази са овом децентрализованом побуном.

Побуна студената је утолико допринела важним стварима: изазвала је најдубљу кризу режима, обновила наду у сумрачним околностима спин диктатуре која се двоуми да ли да пређе у диктатуру страха, представила студенте и уопште људе нових генерација као нову друштвену снагу која захтева промене, обнову демократије и институција, уљуђивање јавног живота и правду за све.

Побуна младих људи је, више од иједног таласа протеста у последњој деценији, проширила друштвену основу незадовољства. То незадовољство је сада добило јасну и јавну артикулацију. Људи су свесни да је овај режим извор проблема, па самим тим не може бити решење ни за један важнији проблем у Србији. У земљи контролисаних медија побу-

на младих људи се капиларно шири, јер такав протест није могуће стигматизовати, док он привлачи солидарност и емоцију, изазива ломове у администрацији и међу ширим друштвеним слојевима који не желе да се компромитују због режима чије је време истекло и који већ годинама плива у декаденцији моћи, новца и бахатости. Та побуна чак подстиче људе, међу њима и многе за које је то до скоро било незамисливо, да се солидаришу и укључе. У ранијим протестима друштвена основа се ширила споро и с великим опрезом. Студентска побуна је учинила да је природно и друштвено прихватљиво бити против овакве власти.

Епизода са стамбеним кредитима које је власт понудила студентима открива праву природу овог режима и праву природу студентског протеста. Режим верује да се све и свако може купити. Он верује да нема других вредности сем новца. Начин на који су млади људи отклонили режимску понуду показује не само њихову самосвест него и да је то генерација која ће обновити друштвене вредности које је овај режим разорио, потиснуо или приказао као непотребне.

Протести младих људи су лековити због тога што су показали да су промене могуће и због тога што су

разгрнули слојеве страха наталоженог у овом друштву, али и због тога што показују да друштву нису потребне ни вође ни бескрајни наредбодавни монолози, већ договор, сарадња и разумевање.

Андрић је у *Знаковима поред пута* написао да борити се за превласт једне поетике исто је што и борити се за превласт једног годишњег доба.

Борити се против нових генерација исто је као борити се против доласка нових годишњих доба. Млади људи у Србији су тако сигурно изашли на друштвену сцену да нема никаквог разлога да више силазе с ње. Студентска побуна је постојеће незадовољство претворила у централно друштвено питање и ставила га пред лице јавности. Пошто су им затворени сви канали комуникације, млади људи су се усмерили на улице и тргове, организујући неке од најмасовнијих и најупечатљивијих скупова у модерној историји Србије.

Одавно се нисам осећао тако добро и испуњено као док сам стајао у непрегледној маси света, углавном млађој од мене, на београдској Славији и упијао свим чулима тај ритам спонтаности, слободе и виталне животне снаге.

Миличав САВИЋ

РОДИО САМ СЕ, ОДРАСТАО И ОСТАРИО У ДИКТАТУРИ

У демонстрацијама, оним из далеке 1968, својим првим, веровао сам, као и већина мојих колега, да је могуће да се смањи провалија између прокламованих идеала и стварности. Идеали су били левичарски, комунистички (сан о друштву слободе и социјалне правде), а стварност у знаку култа личности („највећег сина наших народа“), са ограниченим слободама и великим социјалним разликама (на једној страни бедно плаћени радници, а на другој „црвени кнежеви“ са Дедиња). У својој борби делимично смо успели: задобијене су извесне слободе, пре свега у уметности (златно доба „црног таласа“) и успорене су социјалне разлике али не и смањене. С друге стране – и то је био наш неуспех – култ личности ушао је у своју најјачу, завршну фазу.

Демонстрације из 1992. године пропустио сам. Из Италије, у којој сам боравио, наслутио сам да су оне биле последњи покушај да се спаси да земља мог рођења и порекла не срљне у грађански рат.

У демонстрацијама из 1996. и 2000. године активно сам учествовао. У првих сам три месеца свакодневно шетао и смрзавао се на улицама, у другима сам се код Скупштине добро нагутао сузавца. И једне и друге биле су уперене против новог Вође, који је такође, али на поприлично примитиван начин, градио култ о себи. Сећам се његових слика облепљених по шоферским кабинама и извешаних на зидовима свих јавних простора. И сећам се да сам могао олако добити батине ако би изговорио нешто против новог Вождa српског народа.

Протестима сам се придруживао што су дотични и његова (прерушена комунистичка) партија и те како допринели да се Југо-

славија распадне у крвавом рату, а да се оно што је остало од ње и чиме је неприкосновено владао претвори у земљу беде (редови за бензин, редови пред банкама, редови, редови), мафије, новопечених богаташа. Он је створио нову класу, контејнерску (она која за парчетом леба копа по контејнерима) која је и данас видљива, понајвише испред народних кухиња. Живели смо тада у дуплом затвору, не зна се који је био гори: једном свом, нашем, унутрашњем, и другом, који нам је санкцијама, створио свет. Преко границе нисмо могли, наш пасош је вредео као ролна тоалет папира. Ко је тада успео да се дочепа белог света, сматрао се великим срећником.

Демонстрације из 1996. године показале су да Велики Вођа није недодирљив и оне су најавиле оне из 2000, које ће га коначно скинути са трона. Признајем да се сам се обрадовао петооктобарским променама. Али то моје радовање трајао је кратко. Већ после неколико година схватио сам да нова власт, демократска, није радикално раскинула са наслеђем поражене, а да у много чему одступа од својих уверења исказаних пре победе. Извршила је једну од најпљачкашких приватизација, која је утростручила број контејнерске класе. Остао сам запањен кад ми је један високи функционер рекао да они немају намере да расписују конкурсе за директоре јавних предузећа већ да ће их постављати по партијским заслугама. Показало се и да нова власт није имуна на корупцију, што сам се и лично уверио за време мог службовања у амбасади у Риму, где је слала своје љубавнице и рођаке.

И да не дужим ову причу, ја сам, у овим поодмаклим годинама, један од поражених

и разочараних учесника три битна протеста. У ретким интервјуима последњих година изјављивао сам да није на нама старцима да подстичемо и подижемо револуције – то треба да ураде млади. Јер ко ће старцима веровати, поготово што је – тужно је али тачно – један део мојих другара из свих демонстрација постао перјаница и оном са слика из шоферских кабина и овом садашњем који се не скида са телевизија. Лако је старцима, и најчаснијим, пронаћи и исфабриковати прљава места из њихових биографија, младима је то теже, иако их ових дана проглашавају усташама, Шиптарима, сепаратистима, страним плаћени-

цима. Чиме власт само себи пуца у ионако гангреозну ногу. Пропагандисти садашње власти опстојавају на уверењу да смо ми тупави. Без грама мозга! И уплашени! Обична марва.

Да то нису, показали су студенти!

Надам се да неће, попут нас шездесетосмаша, бити насамарени.

Родио сам се, одрастао и остарио у диктатури. Класичној, сапунској или овој софистицираној (демодиктатури) – свеједно. Има ли наде да бар неку годину проживим у слободном и праведном друштву?

Београд, 19. јануар 2025.

Милена В. ЂОРЂИЈЕВИЋ

НИЈЕ ПРОТЕСТ, НЕГО ЕГЗОРЦИЗАМ

Шта се све може без ауторитета

Од новембра 2024. године, баук студентских протеста кружи Србијом. Почели су мирним окупљањима испред факултета диљем земље, настављени блокадама због насиља над студентима, а затим су се проширили на друге институције и делове друштва, трајући и током 2025. године. Иницијални повод за њихов настанак била је трагедија на Железничкој станици у Новом Саду, 1. новембра 2024. године када је петнаесторо људи погинуло услед пада надстрешнице, а двоје је тешко озлеђено и животно угрожено. Интензитет и облик академских побуна се мењају: од тихих окупљања на улицама, преко организованих блокада универзитета, културних центара, раскрсница и путева, пешачких маршева из града у град, до масовних скупова без говорника, али су у свим тим менама оне обележене непредвидивошћу и аутентичним изразом генерације зед.

Иако у неким аспектима подсећају на раније глобалне протесте и покрете, српски студентски протести нису тек њихов одјек. Без суштинске подршке локалних институција, политичких актера и спољашњих фактора, они доносе наднаравне новине уз помоћ организације засноване на особеној директној (пленумској) демократији проишлагој из одбацивања традиционалних ауторитета. Поред наведеног, протести академаца се издвајају и свежином и инвентивношћу осмишљених акција, а њихов највећи вредносни домет је парадоксална употреба ћутње како би се истакла безгласност жртава.

Недостатак лидера у актуелним студентским протестима у Србији донекле одражава ширу глобалну кризу ауторитета, како је приметио Славој Жижек, због чега појединци све више одбацују традиционалне хијерархијске структуре. Протести у Шпанији 2011. године (Индигнадос) настали су као одговор на чињеницу да традиционална левица више не заступа интересе младих, што је касније довело до настанка покрета Подемос. Принцип хоризонталне организације присутан је и у протестним покретима попут „Окупирајмо Вол стрит” у Америци или „Жутих прслука” у Француској. Одсуство предводника и чврсте хијерархије у овим примерима онемогућило је властима да неутралишу протесте путем преговора или репресије. То је, међутим, истовремено отежало артикулисање јасних политичких захтева.

Недостатак ауторитета у српским и шире узев глобалним покретима и протестима може се разумевати и као део ширег феномена политичке еволуције: млађа генерација све више одбацује традиционалне форме репрезентације и наговештава нове потенцијале и могућности будућих друштвених покрета широм света. Протестанти у Србији боре се за право и правду тако што, готово бергсоновски интуитивно, осећају тренутак у коме ће спровести убедљиву и креативну акцију, супротстављајући је институционалној ригидности. Протести су се тако почели доживљавати не само као одговор на нагомилане неправде, већ и као позив на дубљу промену која ће преиспитати темеље познатих нам структура система.

Протести у Србији разоткрили су нешто до сада непознато о генерацији зед која их предводи: иако су одрастали у политичком окружењу у којем су традиционални системи (од парламента и политичких партија до универзитета и синдиката) хијерархијски затворени и крути, они су према њима критички настројени. Партијска политика се за ову генерацију показала као систем у којем су преговори често унапред одређени, што је Мишел Уелбек ефектно приказао у свом роману *Поништено*, разоткривајући затвореност и отуђеност политичког дела француског друштва. Протести српских академика су и својеврсни одговор на превладавајући доживљај непостојања иједног формата у оквирима институција постојећег система који би истински заступао њихове интересе као и грађана и грађанки наше земље у целини.

Побуна креативности

Протести генерације зед одликују се мирољубивим, достојанственим, и уметнички надахнутим акцијама, избегавајући анархистичке, узбуњивачке и инструментализовано-политичке конотације. Подстицајни транспаренти и видео садржаји који се вирално шире једнако доприносе демонтирању непробојних традиционалних и/или репресивних политичких и медијских наратива који маргинализују и негативно таргетирају демонстранте.

Студентски протести артикулисали су се, као што је наведено, бројним оригиналним, ефектним, смисленим и добро организованим акцијама које су добиле готово ритуални карактер – од блокада факултета, као места симболичког почетка отпора, преко протеста без говорника, који сугеришу одбијање лидерства и инсистирање на заједништву, до блокада саобраћајница, које и дословно заустављају ток свакодневице и постављају питање: „Куда даље?”. Протестне акције генерације зед кулминирале су студентским маршевима који су отпочели 1. фебруара 2025. године, на дан када се навршило три месеца од пада над-

стрешнице у Новом Саду. Тога дана студенти су се пешке упутили из Београда у Нови Сад како би одали почаст жртвама и сусрели се, носећи заставе, на новосадским мостовима са тамошњим студентима. Пешачки марш истовремено је и врхунско поклоњење жртвама и симболички чин њиховог (не)могућег искупљења, али и солидарност вишега реда која се телесно утемељује у простору. Ходање, тај најелементарнији вид кретања, постаје чин политичког присуства којим се одашиље порука да се жртве морају искупити. Протестни марш је тако превазишао реал-политичке циљеве протеста и постао ходочасни пут ка Врлини. Након заједнички пређених осамдесет километара студенти су саборно сневали у леденој ноћи, на средини пешачког пута за Нови Сад, на једном фудбалском стадиону, на стиропорима.

Сусрет студената из Београда и Новог Сада, уз подршку импресивног броја грађана, створио је снажан осећај заједништва и солидарности – праву катарзу. Десетине хиљада људи доживели су искуство загрљаја и плакања, незабележено на минулим студентским протестима у Србији од деведесетих година до данас. На дубоку друштвену неправду те репресију над критичарима власти (укључујући у то и гажење демонстраната аутомобилима и батинање), студенти су одговорили поклоњењем жртвама посусталог система. Учинили су оно што бива могуће у уметности, али је готово немишљено у реал-политици: одбили су да се злу супротставе силом, бирајући врлину и ненасиље као свој пут.

Помоћни садржаји студентске побуне условљени су дигиталном ером те се обликују кроз културу мема, ироније, поп-референци, генерацијских и локалних специфичности. Транспаренти и паролe, који су добили разнородне виралне интерпретације и изузетну видљивост, нису само средство политичког ненасилног отпора, већ и артефакти културе, сведочанство о начину на који се изражава генерација зед. Њени представници најчешће посежу за луцидним хумором у спрези са поп културом („Не брукај ме Загорка”), сентименталним

тоновима препознатљивих мелоса којима се пак шаљу отрежњујуће и упозоравајуће поруке („Не би било ове крви да је било све по закону”) или ироничним провоцирањем уснулих чланова друштвене и политичке заједнице („Спавај мирно Нано све је блокирано”, „Изађи мала”). Транспарент „Изведи Кобре, ми смо Анаконде” кроз духовите политичке и покултурне алузије даје ефектну поруку да академци неће одступити од својих наума и да се не плаше застрашивања. Транспарент „Смеши ти се, смеши Лаура Ковеши” призива врсну европску тужитељку, повезујући правду и иронију кроз поетски ритам. Духовито је предочена и истрајност и храброст демонстраната у вези са протестним акцијама које се доводе у везу са љубавним искуством у дигиталном добу: „Блокирала сам бившег, сад ћу и мост”. Бројне транспаренте боје иронија и локални контекст: „Нема Заге, нема Ђација, тражи их цела нација”, а неки од њих имају егзистенцијалистичке и метафизичке тонове: „Што се тиче морала, морали смо!”, „Није револуција, него егзорцизам”...

Несвакидашње ритуалне и перформативне карактеристике студентских акција умногоме су обележиле на виши ниво уздигнуте фотографије, објављене на студентским инстаграм налозима и другим мрежама, а посебно су се истакли кратки видео снимци студената Факултета драмских уметности који су права ремек-дела. Фотографија „Зло у ретровизору” Иве Танацковић маестрално приказује застрашујући одраз погледа женске особе убице у ретровизору, у тренутку њеног покушаја да прегазу студенткињу редарку на протесту. Изузетан је и видео студената Факултета драмских уметности под називом „Крајње је време да се пробудиш”, снимљен из угла возача којем капци падају од хипнозе док преко радија слуша поруке српског председника. Возачу се потом указује утвара девојке на пешачком прелазу, он се тргне кад јој се већ опасно приближио, али се не зауставља; касно повлачи ручну кочницу и схвата да се заправо залетео у зид. Урађен у маниру напетог психо-трилера, видео из-

разито стилизованог звука и врсне монтаже, сажима читаву нашу новију историју страшних последица политичке манипулације. Висок степен креативности студентских протеста 2024/2025 не сведочи само о особеном изразу једне нове генерације. Креативност је интегрисана у саму структуру њиховог политичког отпора. Креација дела наспрам силе, насиља и мржње. У томе су протести у Србији без премца у новијој историји. Креативно изражавање не само да појачава ефикасност протеста, већ их претвара у платформу за дугорочне промене у друштву и нове облике грађанског активизма.

Победа тишине

Најснажнији и најмоћнији аспект протеста је свакодневно тромесечно одавање петнаестоминутне почасту жртвама страдалим испод надстрешнице у Новом Саду. Сваки скуп, маршеви и блокаде укључују ритуалну тишину у трајању од петнаест минута, колико је људи страдало под надстрешницом. Ова пракса се проширила и на средње школе, институције културе, здравства као и поједине медијске куће, па и људе затечене на улицама: свакога дана у 11. 52 солидарни грађани придружују се колективном чину одавања почасту жртвама.

Кулминација протестне тишине била је београдској Славији, 22. децембра 2024. године. Тада се догодило нешто што је превазишло политику, стратегију протестног деловања па и непосредну емоцију бола. Те хладне вечери, тишина демонстраната се преобразила у присуство нечега много дубљег – етичке обавезе према жртвама. Стотина хиљада људи стајала је у вакууму звука у коме никога ни један једини глас или телефон није одао те се могла осетити непатворена људскост. Уместо парола и буке, говорила је колективна тишина у име оних чији су гласови насилно прекинути. Студенти су овим врхунским гестом показали да се отпор не изражава само кроз негацију или сукоб, већ кроз емпатију.

Емануел Левинас је тврдио да лице Другог носи морални императив који захтева наш одговор. Када студенти заједно са грађанима стоје у ултимативној тишини, они постају лица људи који више не могу говорити. Протестанти не посежу овде за тишином као празнином, већ као формом дијалога, у коме правда почиње препознавањем патње Другог.

Ноам Чомски је упућивао на то да постоје две врсте тишине – једна која је наметнута и репресивна и друга која је активна и ослобађајућа. Генерација зед је отелотворила тишину као простор отпора, док су институције користиле ћутање као стратегију контроле. Када моћник не одговара, не признаје бол и не реагује на захтеве за правдом, он користи тишину као оруђе манипулације, облик пасивног угњетавања које одржава статус кво. Овај раскол између ослобађајуће тишине студената и репресивне тишине институција постао је срж сукоба – између сећања и заборавља.

Студенти су тишину трансформисали у најјачи облик говора. Њихова тишина постала је непоколебљива и знак је присут-

ности оних који су избрисани. Протест, према томе, није само чин отпора, већ и чин реконструкције – враћања Других у заједнички простор кроз колективну тишину.

Жан Бодријар би ову ситуацију описао као сукоб симулакрума моћи и стварности заједнице. Институционална тишина покушава да створи илузију нормалности, као да се баш ништа догодило није, као да се све може наставити без последица. Насупрот томе, тишина протестаната ствара простор у којем илузија моћи пуца, откривајући њену неспособност да одговори на најважније питање – питање правде.

У ритуалним понављањима петнаестоминутне тишине заправо је почела да се дешава трансформација појединаца, а онда даље и самог друштва. Тишина је најпре отпочела као жалост, немогућност да се о трагичном проговори, а потом је побудила нову наду у могућност личног и колективног преображаја. Остаје да се види да ли ће грађани и грађанке Србије остати непоколебљиви и истрајни на том путу могућег спасења.

Андреа ПОПОВ МИЛЕТИЋ

САМОНИКЛИ

Кликни и нестани

Мими́на мама је, као и сваког уторка, била на пилатесу. Док се из све снаге упирала како би ногама одгуривала опруге из положаја жабе, телефон на клупи поред је засветлео. Таман да провери колико је сати, пишу ли јој нешто с посла о оном пројекту и да ли су га већ једном одобрили, искочила је реклама о простиркама за јогу од плуте. Таман да је затвори, кад затрепта облачић са питањем:

„Да ли прихватате колачиће?”

„Да ли то уопште може да се не прихвати? Да, да, прихватам”, промрмљала је у себи.

„Вуууууш”, реформер справа је остала празна и чуо се још само федер како вибрира.

Ружићев тата је радио као обезбеђење у једној важној згради. Док је седео за столом, ногу подигнутих на столицу, смејао се кратким видеима на којима су

били приказани људи како падају са степеница, човек који покушава да поједе 85 табли чоколаде, као и мачке које су гребале свој лик у огледалу. Усред клипа о псима који личе на познате личности на екрану му је искочило питање:

„Прихватате ли колачиће?”

„Ајде, ти ми баш требаш, макни ми се!”

Клик. Последње што је видео било је сунце на хоризонту и светлећа реклама у облику циновског аутомобила са бензинске пумпе од преко пута: „Наточи пун резервоар и освоји ме.” Вуууууш.

Митин отац је управо објавио мотивациони статус на LinkedIn-у: „Данас сам ударио ножни палац о ногу од стола, а ево шта сам из тога научио о бизнису...” Док је бројао лајкове, појави се питање:

„Прихватате ли колачиће?”

У елитном ресторану, у време између доручка и ручка, Јулијин тата био је усред пословног састанка. Мало се причало о моделима аутомобила, затим о томе како се чувено скијалиште искварило, а помало се и псовало када је дошло до непријатне приче о новцу и кашњењу уплата. „Извини ме на сескунду, само да проверим, чекам неку важну поруку”, Јулијин тата је погледао телефон испод стола. Смешкао се у себи како му све то данас глатко иде и како је евидентно импресионирао пословног партнера. Печен је и барен. „Прихватате ли колачиће?” „Ма дај, немам времена за ове глупости.” Остао је само његов сако на празној столици, а колега је позвао конобара да плати. Док га је чекао да донесе рачун, и сâм је кликнуо на потврдан одговор на дисплеју, па испарио.

У оронулом подруму који је представљао центар за диспечере једног градског такси удружења, Видина мама је баш пустила странци тужну музику што подсећа на јесење лишће и пролазност живота, док су јој се таксисти јављали лицитирајући ко ће пре доћи до тражене адресе. Ту, међу мемлом, регистраторима и црвеним тачкицама које миле и светлуцају на монитору, запалила је цигарету и узела да скролује како би јој брже прошло време. Остала је само цигарета да се дими у пепељари.

Болетов брат, бруцош на студијама права, јездио је на моторићу, балансирајући између аутомобила. Поруџбина је морала бити испоручена за тачно три минута – или ће се бургери у четвртастој торби на леђима охладити, а то ће бити пропаст. На семафору му је телефон засветлео. „Ма иди бре. Ја мислио нова достава. Мани ме ових глупости”. Кутија са бургерима остала је на семафору док је мотор наставио да клизи низ улицу без возача.

Министарство Лимана

На згради месне заједнице од црвених цигала

види се исписан графит: „Министарство Лимана”. Врата су широм отворена, а унутра се окупљају деца из целог града до које је дошао Вањин позив. Вања, ситна девојчица са плетеницама, стоји на столицама.

„Е, знам ово место, била сам овде с мамом кад је ишла на гласање“, незаинтересовано додаје Јулија, гледајући наоколо и клатећи ногама док седи на канцеларијском столу.

„Позвани сте овде јер смо остали препуштени сами себи, као што већ знате и што сте већ вероватно приметили“, Вања покушава да убаци шалу уз кез како би пробила лед. Мало јој је фрка, па се прибере. Глас јој постаје продорнији: „Нема одраслих, нема школе, нема никаквих правила! Можемо да радимо шта год хоћемо, АЛИ – јасно вам је да нећемо дуго моћи тако да живимо, а да опстанемо. Треба да одлучимо шта ћемо и како ћемо!”

Мита, дечак у превеликом дуксу, диже руку и одмах се изјашњава: „Ја гласам да не радимо ништа! Нема домаћих, нема контроле, нема казни, само игра и забава!” Неколицина деце узвикује у знак подршке.

„Да! Слобода! Коначно!”

Али Вида, висока девојчица са наочарима која се облачи као наставница ликовног, не смешка се. Прекршта руке и гледа у Вању тражећи саборца у њој.

„Слобода не значи да се само излежавамо и заборавимо на све што смо радили пре Великог нестанка“, каже. „Ако не усвајамо никаква знања, ако не стварамо, шта ћемо бити кад порастемо? Зар није боље да наставимо да учимо и играмо се на свој начин?”

„Штреберка!”, додаје неко из гомиле.

„Будало, ако нико не буде учио медицину, нећемо имати никог да нас лечи и сви ћемо помрети”, узвраћа неки други глас.

Неколико глава климне. Деца шапућу, згледају се. Ослушкују једни друге.

„Вида је у праву“, каже Вања. „Не морамо да се вратимо старим правилима, али можемо да створимо наш свет. Наша правила. Удружићемо се и направити друштво које функционише. Сигурно не можемо баш све као одрасли, али можда ћемо још и побољшати ствари, без глупости које су смислиле маме и тате. Вероватно ће наш град бити још и бољи.”

Охрабрена Вањином подршком, Вида наставља: „Сетите се само првог дана. Банкомати су летели у ко-маде! Сећам се како су их дечаци лупали циглама и шипкама док нису избацили гомиле новчаница. Новац је летео свуда као конфете, а ми смо га грабили. Упадали смо у радње и бутике, натоварили у руке патике, јакне, све што смо могли да понесемо. Облачили на себе по три дукса. Онда смо се сетили да у супермаркету на приземљу стоје наређана колиџа. Натрпали бисмо их до врха тако да нам буде тешко да их гурамо. Јурили смо колиџама по улицама, сударали се, смејали као луди. Радње су биле празне за неколико сати. Све је то дивно и красно, али ако будемо само дивљали, све ће остати празно, овај град ће бити као пустиња. Ништа неће имати сврху. Ко неће да учи, да црта и да настави да усавршава свирање инструмента које је започео – океј, не мора. Али треба да омогућимо онима који то желе – да имају где и како.” У тишини месне заједнице, узбуђење је спласнуло. Неизвесност и сећања на пустош после хаоса увела су озбиљност у просторију као непозваног госта овог дечијег скупа.

„Као представник деце са Телепа хтео сам да обр-атим“, диже се Флоријан. „Ми смо већ организова-

ли, како се каже, комуњу”, дечак говори на српском с мађарским нагласком. „Као што вероватно већ знате, доста нас живи у кући са двориштем”, ћ изговара изузетно меко и улива поверење, јер некако највише од свих сличи одраслој особи. „Неки од нас имају и ко-кошке. Ми долазимо једни код других да се помажемо и делимо храну. Тотално ме полуди што друга деца мисле да може тако да се живи од данас до сутра.”

„Хвала ти на томе што си поделио са нама. Сјајни сте. Ваша дружина ће нам свакако бити од користи, а ми ћемо се организовати да вам помогнемо шта год да треба.” Флоријан је важно климнуо главом, задовољан што није узалуд долазио. Вања је искористила моменат у којем се ситуација уозбиљила: „Има још важних питања која треба решити. Шта ћемо са млађом децом? Како ћемо се снаћи за храну? Мислим, на дуже стазе. Како ћемо спречити крађе и насиље? Прича се да градом хара опасна банда петнаестогодишњака са Детелинаре и да им је предводник неки Ружић. Ко ће нас заштити од Ружићевих хулигана?”

„Овде су Бане, Ленка, Маријана и Ђоле са Детелинаре, можда нам они могу рећи више о томе“, показа

Мита на ову групицу која је стајала са стране.

Бане се јави за реч.

„Тачно је, Ружићева екипа је опасна. Ми с Детелинаре то добро знамо и зато га избегавамо. Има и нека своја два помоћника, много су глупи и раде све што им нареди”, изложио је проблем Бане. „Ружић је и раније глумио фацу зато што има... зато што је имао богатог ћалета који му је давао пара колико хоће и стално је висио у кладионици. Али откад нема ни кладионице ни ћалета, Ружић краде. Ако сазна да имамо неки извор хране, појавиће се и све ће нам покупити. А ако чује да се окупљамо како би сликали или свирали, доћи ће и све ће нам уништити из чисте обести. С та своја два потрчка седи у напуштеном кафићу, пуши, пије, и његови туку сваког ко им стане на пут. Ко је против Ружића, добије батине.”

Ма, ја мислим да само треба ту малу војску да му расформирамо и преведемо на нашу страну — онда више неће бити тако јак“, додаје Ђоле.

„Добро, нека свако од нас буде задужен за одређену област“, Вања је шаком показала на сву децу. „Мита је министар игре, Флоријан пољопривреде, а Вида је министарка уметности... а

ми остали? Треба нам још функција!”

„Ја ћу бити министарка за кување!” викну девојчица са паж фризуром и шишкама, Ленка. „Знам да скувам нудле и макароне са сиром. Могу да направим и палачинке са... па, са чим год имамо.”

„А где ћемо да радимо те лепе активности које је Вида предложила?” упита неко из гужве.

Вида помиче наочаре уз нос полако као кад се дете пење уз тобоган у супротном правцу и стидљиво се осмехне.

„Предлажем да заузмемо зграду музичке школе! Тамо већ свакако имамо инструменте, а однећемо и књиге. Из атељеа са Тврђаве и из уметничке покупићемо платна и боје, не верујем да се неко до сад тога сетио. Није баш толика навала за ликовним материјалом усред ванредне ситуације. И онда тамо можемо да вежбамо, правимо концерте, сликамо, читамо, смишљамо приче.”

„Види, вежбање ми организујемо на теренима на Булевару”, углас су се јавили Булеварци – Киза и Богдан.

„Код нас ти је спортско друштво”.

„Да, нека код нас буде Министарство спорта.”

„Мислила сам на вежбање инструмената”, убаци се Вида, „али супер идеја

да ви будете задужени за рекреацију пошто видим да сте скроз профи у томе. А ја ћу да организујем радионице за свирање и сликање. Отворена сам и за друге предлоге, наравно.”

„Не знам само како ћемо кад нам понестане боје. Хоћемо је сами правити од нечега?” мртав озбиљан питао је Мита.

Неколико деце се насмејало.

„Боје за сликање и за тканину могу да се направе од биљака, тачније од биљних прахова. Знам то јер је моја мама скроз у том неком еколошком фазону”, јавила се Весна са стола поред Јулије.

„Цедићемо суву дреновину, Мито”, заколутала је очима Вида.

„А шта ћемо кад се клавир раштима или пукне жица на гитари?”, био је упоран Мита.

„Ако се то деси, не сумњам да ћеш ти већ наћи неко генијално решење, Мито”, рече Вања.

„А шта ако неко буде хтео да слуша или не дај боже свира ону ужасну музику из времена наших родитеља?”

„То звучи застрашујуће”, добаци неко, а смех се проломио просторијом.

„Хајде људи, да гласамо”, одлучно рече Вања.

„Ко је за то да направимо Министарство уметности у музичкој школи?”

Руке су се дизале, једна за другом. Неки су се смејали, други су се премишљали, али Вањин поглед је охрабривао сваког од њих. Осетило се да је важно да сви имају могућност да учествују у одлучивању. Да глас сваког детета буде вредан.

„Слободно, овде свако има право да каже шта мисли”, рекла је Вања.

„Добро, што да не, хајде да пробамо”, промрмља Мита, слежући раменима.

„Важи”, каза Вања. „Свако ће већ пронаћи своје место и своју улогу. Поделићемо се у мање групе. У нашем систему свако ће бити министар нечега! Баш ми је драго што смо се окупили, покренули смо нека важна питања. Хвала вам, људи.”

И даље су били сами, али не свако за себе. И даље су били напуштени, али данас нису били изгубљени. Добра били су идеје.

– одломци из романа
у настајању –

ДАНАС И ОВДЕ

Михајло ПАНТИЋ

ТРИ ПРИЧЕ

ЧУДО ПОДУДАРНОСТИ

24

Једном, давно, Горан Петровић, Младен Весковић и ја возили смо се париским метроом на тамошњи сајам књига. У разговору о свему и свачему, неко од нас, можда сам то био ја, рекао је: „Петер Хандке живи у Паризу”. У тај мах воз је стао на станици Шатле, отворила су се врата, неки људи су изашли, неки ушли, међу њима се последњи промолио Петер Хандке, главом и брадом. Минуо је поред нас и сео на прво слободно седиште, ни не слутећи да у целом том вагону, прилично накрцаном путницима, можда само нас тројица знамо о коме је реч. Колика је вероватноћа да се на помен нечијег имена, међу милионима људи, управо тај чије име је поменуто готово у трену појави испред нас?

Опет, још давније од тога, после двомесечног боравка у Канади код Давида Албахарија, по повратку у Београд једног септембарског дана почео сам да сређујем дневник који сам током тог тек минулог лета, што из потребе да било шта пишем,

што из радозналости, што из пuke досаде, готово свакодневно водио у Калгарију. Застао сам код записа о једној нашој типичној имигрантској породици коју сам тамо упознао. У неколико реченица описао сам како су се снашли у новој средини, чиме се баве и тако редом. У две-три реченице стао је и разговор са младом, лепом женом којој се у Канаду није ни ишло, али живот нас често не пита ни куда ћемо и ни шта ћемо, него иде где се њему хоће. Сачувао сам исправке у тексту, искључио компјутер, обукао се и запутио у град, неким послом. На семафору раскрснице Нушићеве и Македонске улице, док сам чекао да се упали зелено светло, испред мене се одједном зауставио аутомобил. Потом је возач спустио прозор и промолио главу. Она млада жена на коју сам ни пун сат пре тога читајући дневник помислио нагнула се, осмехну-та, према мени и упитала ме: „Да ли ме се сећаш?”. „Како да не, како да не, јутрос сам писао о теби”, одговорих, пресечен изненадном силом подударности. У тај час неко је из створене колоне нестрпљиво притиснуо сирену, упозоравајући моју изне-

надну саговорницу да не стоји на прелазу када има упаљено светло. „Ајд, здраво”, рекла је она, и даље насмејана, „видимо се кад се видимо”. Нисмо се више никада видели, заборавио сам и њено име и њен изглед, прошле су године и године од тада, само памтим да је зиаста била лепа. Колика је вероватноћа да се неко попут ње која живи хиљадама километара далеко од вас, опет међу стотинама хиљада људи, у дану када сте мислили на њу, и писали о њој, појави баш на истом месту и у исти час на којем се и када се ви налазите. Реч случај делује потпуно неумесно.

Посреди је чудо.

Најзад, не тако давно, мада ће и то постати давнина брже него што мислимо, на књижевном подневу на којем је то што сам писао читала моја пријатељица Биљана Ђуровић неко је испред мене ставио новонаизашли број часописа „Зора”, врло обиман, најмање три стотине страница текста. Чекајући да програм почне машио сам се руком за „Зору” и отворио је онако, како падне, из свакодневне навике коју сам стекао преврћући књиге годинама уназад. Дакле, раскрилих часопис: негде при средини, на левој страни, изнад текста, стајало је име аутора: Биљана Ђуровић. Погледао сам Биљану: „Ово си ти?” – упитах зачуђено. Само је климнула главом. Колика је вероватноћа да из првог пута махинално отворите текст некога који седи поред вас, а да пре тога немате ни најмању представу да тај пише? Не знам, нити знам ко би то могао знати. Провиденцијална сила, верујем, не бави се таквим ситницама. Или, ипак и можда, нађе времена и за њих.

Има тога још. Уверен сам да свет почива управо на таквим и сличним подударностима, и да је „све у вези”, како је то одавно, баш одавно, написао онај без чијих књига би наши животи били ускраћени за неке важне, непорециве истине. Да, чудо подударности потврђује живот на најдубљи могући начин, и сведочи један од битнијих

разлога због којих смо се уопште обрели под овим небесима.

НОСОРОЗИ

Још је мрак. Девојчица се буди и у први мах не може да се сети где се налази. Подиже поглед према таваници, и још у власти малопређашњих снова окреће се на другу страну, према блиском зиду. На њему играју сенке, нешто оскудне светлости допире са улице и она почиње да разазнаје обресе предмета. Све јој је одједном познато. Да, то је њена соба, њен кревет, сандук са набацаним играчкама, полица са књигама, гардеробер. Сањала је да се налази на неком далеком месту, међу људима који говоре њој непознатим језиком и врло много личе на њене играчке, фигуре животиња, слонове, псе, сове, носороге, поније и папагаје. Не и на лутке, мада их као и многа друга девојчица има гомилу, свакој од њих наденула је име и са њима разговара као са најбољим другарицама. Лутке ћуте и не буне се када их премешта и распоређује онако како јој се хоће, разумљиво, девојчице то чине на уобичајен начин, сагласан узрасту. Неке од њих су, авај, врло сурове, у љутњи знају да зафрљаче лутку о зид или да тресну њоме о под, лутке понекад у таквим приликама доживе озбиљну повреду, али се ни тада не буне, трпељиве су и безазлене. Ова девојчица није од таквих, нежна је и осетљива, но никада не плаче, нити тражи да јој родитељи купе хрчка или корњачу. Лутке упорно ћуте, али људи носорози из сна нису престајали да брбљају, неко од њих је викао толико јако и унео јој се у лице да се она због тога вероватно и пренула и остала неки тренутак са главом у јастуку, пре него што је почела да разазнаје простор у којем је до тада провела највећи део свог кратког живота.

А синоћ пред сан, синоћ је кроз танак зид који дели њену собу од собе њених родитеља чула како се њих двоје свађају. Није

најбоље разумела о чему то они причају, и зашто отац у љутњи говори повишеним гласом, зато је и разазнала понеку његову реченицу, а мајка, мајка је између грцаја стално понављала, нисам, нисам... После су заћутали, а затим је чула неке друге гласове, не, то нису били гласови, него уздаси и дубоки грлени јецаји, да, да, понављала је мајка, а отац је само дубоко дисао и на крају изустио само једно дуго ууууу, чула је то пре него што је, после новог тајца, сми- реним гласом рекао, у реду, нека ти буде, иди ако си тако одлучила, али знај да дете остаје са мном. Мајка се опет загрцнула од плача, не, не, изустила је, сада гласно и разговетно, она је једино што ће ми остати од живота с тобом. И ту је девојчица зас- пала, онако анђеоски, као што спавају сва деца која због мало година нису стигла да се накупе довољно зла и прљавих мисли. Тај талог се после код старијих преручи у сан. Не и не, деца сањају друкчије, а шта и како, то нико не може да докона, људски сан, без разлике узраста, неухватљив је и непрепричљив, остаје само нека слика, неки човек носорог или лутка са откину- том главом, а и она брзо изветри. Дан све то покрије и поравна, свако јутро, подне или вече донесе неко ново чудо, деци је сваки дан први дан, а када дани почињу да се по- нављају и изгубе ту своју новину тада деца престају да буду деца, и постају људи папа- гаји, бизони или видре.

Пред саму зору девојчица је поново зас- пала. Пробудила се када су у њену собу заједно ушли отац и мајка. Мајка се сагну- ла да је пољуби а отац је онако шеретски, како само он уме, потражио испод покри- вача њену ногу и нежно је повукао за па- лац. До када ти мислиш да спаваш, рекао је, хајде, устани полако, умиј се и обуци, треба да доручкујемо, мама је испекла па- лачинке, ти највише волиш оне са џемом. Не, не, највише волим са шећером. Добро, узвратио је отац, са шећером можеш само једну, бели шећер није добар за децу. Мајка

је ћутала, у угловима њених очију пажљи- вији посматрач могао је видети трагове плача, не синоћњег, него скорашњег, оног који није престајао ни када је у врели тигањ сипала смесу за последњу палачинку. Само је гледала своју девојчицу, онако дуго и са пуно љубави како мајке већ по природи ст- вари гледају своје кћери.

Хајде, хајде, време је, поновио је отац, да поједемо палачинке, па ћемо онда мама и ја нешто важно да ти кажемо.

Изашли су из собе.

Девојчица је склонила покривач, при- дигла се и малим, топлим стопалима додир- нула под. Био је хладан. Она је скинула горњи део пиџаме, навукла мајцу и онако у доњем делу боса одскакутала до купатила.

Седећи на шољи слутила је шта ће јој отац и мајка рећи.

НАСАМО, СА СОБОМ

Све чешће наилазим на људе који наглас разговарају сами са собом. Срећем их на улици, у аутобусу, у продавницама, поне- кад и док шетам парком. Неки од њих го- воре разговетно, неки готово нечујно, мр- мљајући, једва мичући уснама. Трудим се да их у томе ни на који начин не ометам, нити желим да приметим како их посматрам, а понекад и ослушкујем. Да, управо тако. У сваком од нас постоји по једна мала ра- дознала животиња, бистрих очију и влажне њушке коју воли да трпа и ту и тамо, нарочито без икаквог разлога или повода. Није то знак лошег васпитања или мањка доброг укуса, никако не, већ оне урођене стране људске природе спремне да се одазове на оно што види и чује, посебно, а враг ће га знати зашто, када се ње то најмање тиче. Него, ето тако, чуло опажања не престаје да ради увек и свуда и да се суочава са свим чудима и безначајностима овог света. Па тако и ја, ево признајем, понекад, кад се улучи таква прилика, пожелим да чујем о

чему све то и шта све то говоре људи сами са собом. Да кажем одмах да већина њих, барем се мени тако чини – не, не, не чини ми се, него сам у то сам сасвим сигуран – није флипнула или променила памећу. Добро, увек има изузетака, али се сумасишавши некако одмах издвоје, и престану да буду занимљиви, јер њихов изглобљени свет, у којем су се недокучиво обрели, више није овај наш, који делимо са већином.

Делимо ми и снове, и у сну неки пут говоримо разговетно, али кадикад и неким сасвим непознатим, неразумљивим језиком који нам је у можданим записима можебити оставио неки далеки предак, пре сто или двеста хиљада година. И те речи, мимо наше воље, покуљају кад се њима хоће, па нас ујутру неко близак, из исте постеље или собе запита: „Шта си оно ноћас говорио у сну, ништа те нисам разумео или разумела, а баш си се лепо распричао, развезао као да неком диктираш роман.” Није ово била никаква дигресија, никакво скретање приче у кукурузе, већ подсећање да са собом говоримо стално, јер и кад безгласно мислимо – ми говоримо, са другима или јединим дететом своје мајке, удвостручујемо се и умножавамо, и тако понекад настају приче. Ова би хтела да каже понешто о људима на које, рекох, често набасам. Гле, помислим тада, ево још једног пророка спремног да свету обзнани неку вечну истину, да прогласи закон предвиђен да траје до бесконачности, да нас подучи вреди ли живети (и зашто?) или нам подари упутство како да ову долину плача, док смо још овде, преобразимо у рајско место. Ако се неком учинило да је то што сам малочас прозборио цинично и подсмешљиво, грдно се вара, нема међу нама ниједног који се ни сам није препустити таквим или сличним мислима. Неки их само гласно изговарају. Чине то на стотину и више различитих начина: неки се исповедају, неки се буне или свађају, са собом или претпостављеним, неприсутним другима, као да вежбају шта ће им, чим их сукобе,

скресати у брк. Неки преклињу или проклињу, неки се моле, неки смеју, неки јецају, а неки скачу са теме на тему, тешко им је да одрже пажњу и зауздају језик, и тако до 137 и натраг.

Зашто баш 137, то не знам, мој покојни пријатељ Милан Туцовић приповедао ми је неком приликом о мистичности тога броја али нисам најбоље схватио, а ни запамтио његово објашњење. Углавном, 137 је довољно ишчашено и подесно да буде употребљено у причи, јер ако у причи бар нешто није ишчашено можете са њом одмах у кукурузе, или је оставити на неком мразном, прометном путу, точкови ће је очас посла поравнати. Свашта чујем од тих људи који разговарају сами са собом, и не марим што мало од онога што чујем упамтим, довољно ми је да их слушам, јер речи не престају да навиру, и да потиру оне претходне, мада ми се чини – не, не, не чини ми се, него сам у то сигуран – да све оне тону у ону несазнану, давну дубину из које ће, можда, могуће, вероватно, изронити у сну неког нашег далеког потомка, за сто или двеста хиљада година, ако нас тада уопште буде било на овој „згрушаној сузи сунчевој”, тај стих, „згрушаној сузи сунчевој”, упамтио сам из нечије песме, претрајале су у мени.

Јуче, у самопослузи, док сам чекао у реду за касом, млада жена која је стајала на корак-два испред мене окренула се и упитала: „Извините, да ли сте то мени нешто рекли?” „Не, не” – узвратио сам – „учинило вам се.” На то ће она: „Није ми се учинило, рекли сте нешто јасно и гласно, али нисам разумела те ваше речи, ни да ли се можда мени обраћате.” Одговорих јој: „Извините уколико сам вас узнемирио, нисам имао ту намеру...” „Ништа, ништа”, прекинула ме је она усред реченице, остављајући ме у сазнању да и сам припадам том великом братству људи који наглас разговарају насамо, са собом. Зато их, ваљда, све чешће и сам примећујем.

Васа ПАВКОВИЋ

ПОКУШАЈ ЈЕДНОГ ОЦА

Најпре је требало да дође у јуну, па је јавила да због пројекта у Кјоту, свој долазак одлаже за август, што је већ при следећем скајп-јављању постало почетак септембра.

Посао у Кјоту, на обнови Царског врта се одужио и она је стигла на београдски аеродром тек на Дан ослобођења Београда.

Она – моја кћер.

Моја и Данина.

Дана и ја смо муж и жена, а она, Јелица, наша кћи која живи и ради, како се то каже, у Јапану. Ради као пејзажни архитекта.

Последњи је дан веома топлог и пријатног октобра и наша вољена и једина кћи за пет дана мора назад – у Земљу излазећег сунца, како се то одвратно каже.

Покушао сам да је одвратим од одласка у Јапан и запошљавања у Јапану пре двадесет година, и пре десет, и пре пет сам је молио да се врати у Европу, ако никако неће да се врати у Србију, али је она увек одговарала, са све више сигурности у гласу: – А шта ћу овде да радим? И шта да чекам овде? Ко ме треба пејзажни архитекта? Са јапанским сивијем! Овде, у земљи Србији!

Говорећи тако наглашавала је то овде, са пејоративношћу која је била гротескна.

У часу када је до Јеличиног повратка у Кјото остало још пет кишљивих дана, ја имам седамдесет година, а моја жена, Јеличина мајка Дана, само три године мање.

Кад Јелица оде у куповину или у шетњу са једном од две у Србији преостале пријатељице, Дана ми говори: – Смисли нешто, заустави је. Ово је последња прилика да остане овде, у Србији. Са нама...

–Знам – кажем. – Била је последња прилика и пре пет година и пре десет и још давније...

– Не филозофирај него смисли нешто и заустави је. Стари смо, нећемо још дуго, нека остане овде. Наћи ће некако посао...

– Жено, – кажем – Дано, покушаћу, али ништа не гарантујем. Нисам успео ни пре пет, ни пре десет! – и одмахнем руком.

И ја осећам да је ово последња прилика да Јелицу зауставим и вратим овде, у јебеноу Србију, али ми образац тог заустављања није јасан.

Шта да учиним, како да спречим жену која има пуних 45 година, која је неудата, без породице, која је навикла на јапански начин живота и јапанску грађанску сигурност? Која у Јапану ради посао који воли и који је одлично плаћен...

Не знам.

Ноћима не спавам, калкулишем, рачунам, спремам се, обрћем и окрећем речи и идеје о том заустављању... Али ми на памет увек пада само једна ступидна идеја.

Док седимо за опроштајном вечером у ресторану Двориштанце, укусно опремљеном и познатом по националним специјалитетима, Дана, Јелица и ја, обратим се ћерки:

– Јело, а да ти ипак одустанеш од Јапаније и останеш...

– Ћале, немој да ми преседне опроштајна вечера, – каже моја кћер. И дода: – Као прошли пут!

– Сине, ми смо стари, нећемо још дуго...

– Не патетиши! Била овде или у Стокхолму исто нам се 'вата.

– Што онда не дођеш у Стокхолм, кад је исто?

– Рекла сам ти да ме Европа не интересује и молим те да престанеш са сличним причама...

– Значи, нема другог начина? – питам – нема другог начина живота, у твој животу...

– Нема! – одрешито каже и додаје: – А сад ме пусти да вечерам, ако нећеш да устанем и одем одавде заувек.

Дана колута очима на мене у смислу: – Пусти дете, немој да јој стајеш на муку.

Остатак вечери у Двориштанцету и остатак опроштајне породичне вечере за његовим шареним сточићем, протекао је у миру и тишини.

После вечере смо сели у мој прастари ауди и кренули на други крај града, где се налази наша кућа. Кућа нас троје, Дане, Јеце и моја кућа.

Стигли смо за десетак минута, ја ћутећи и зурећи кроз наочаре у стамнели пут и светилке које су промицале по бандерама, изнад возила и наших глава, док су Дана и Јелица нешто тихо разговарале на задњем седишту аудија.

Паркирао сам испред куће, ушли смо у наше двориште, упалили светилке и сели испод вињаге коју је подигао мој отац.

Вече је било тихо, мирно, прозирно, као да није крај октобра. Пили смо кафу и пиво и Јелица рече: – Уосталом, долазим сваке године, па ћу и наредне, не знам зашто драмиш...

– Не долазиш баш сваке, али нека ти буде! – рекох помирљиво. И даље сам размишљао шта да предузмет, како да је зауставим овде, у јебеној Србији.

– Јеко, ми старимо, нисмо више ни сенка људи који смо били. Мисли и на то.

– Мислим, али ви сте здрави и ја вам још увек не требам.

Све реченице које изговори, моја кћи изговара прецизно, јасно, без оклевања.

Слушам њен одлучни глас и гледам звездано небо над нама. Индиго плаво, са једном јарком звездом у дубини индига. Повремено чини се да та звезде пулсира, као срце гигантског бића васионе.

Контам: умрећу први, пре Дане, и ова једина моја кћи, једино моје дете, неће стићи ни на сахрану. Нема никакве шансе да стигне.

И оде све, и живот и то родитељство, и та пулсирајућа звезда на индиго... У неповратну дубину.

– Јецо, а кад ти планираш да се вратиш? – пита бојажљиво моја жена.

– Не знам, све мање знам... Мислила сам за две године, али ако ово у Кјоту буде успешно урађено, могуће је и за четири или пет година.

– Значи то зависи од пројекта? – кажем. Па додам: – Ми зависимо од јапанског пројекта...

– Не буди ироничан, тата! – каже Јелица. – Не буди ироничан. Боље је да радим у Кјоту, него да овде крадем богу дане.

– Не знам. Мени се чини да није тако.

Ћутимо. Ћутим и даље. И даље ћутимо.

Онда Јелица изненада каже: – Твоја ствар! – коментаришући и моје речи и тишину.

Попили смо пиво и кафу.

Није се удала, није добила дете. Не интересује је Европа. О Србији и да не говорим!

Ви, читаоци, моји малобројни пријатељи и тако даље видите ли како не знам шта да предузмет? Како да је зауставим? Размишљао о томе те и следеће и оне потом ноћи у постељи.

Већ је спаковала кофер, сва је за путем.

– Живот нам је прошао у раздвојености! – кажем стојећи поред ћерке.

– Сваки живот пролази! И да сам била у Лисабону, прошао би живот...

– Друго је то, макар психолошки, Јело! – покушавам да формулишем опирање.

– Тата, не почињи! То је тако и тачка.

Кад се после тог разговора погледам у огледалу, чини ми се да сам се подмладио једно 60 година. Као дете сам, са избледелом провидном кожом и овим тужним зеленим очима. Ситним као зрнца мака.

Ништа у ствари није остало.

– Ако ти не можеш да ме одвезеш на аеродром, узећу такси! – каже Јелица.

– Док сам жив и док возим кола, возићу те ја! – кажем одлучно, а Дана клима главом.

– Не, ако ти не можеш – узећу такси, то је лакше и комфорније! – упорна је Јелица.

– Сине, још овај пут те возим ја, а кад се идући пут смилујеш и дођеш, видећемо. Можда ће тад такси да те вози и тамо и назад! – кажем.

Убацили смо кофер у гепек аудија. Сео сам за волан, а Дана и Јеца назад, на задњем седишту. Загрљене су и ћућоре. Као да Јелица путује до Будимпеште. Или Букурешта, евентуално Софије.

За ових двадесет година, Дана је ишла код Јелице, у Јапан, три пута а ја ниједном, што сам Јелици наговестио и на почетку њене каријере пејзажног архитекте у како се то каже Земљи излазећег сунца.

Кренули смо два часа раније од потребног времена, узимајући обзир мере безбедности на савременим аеродромима.

Возили смо аутопутем, полагаано. Ауди је радио мирно, као и увек.

Гледао сам у тај пут и ћутао. Њих су две нешто шапутале на задњем седишту. Нисам слушао шта, док је дубока туга прелазила у малу, одрешиту одлучност.

Изненада мотор се угаси, аутомобил је стао у зауставној траци, на десет километара од београдског аеродрома.

– Тата, шта је сад? – упита Јелица.

– Не знам, ћеро. Угасио се, не ради.

– Немој да изводиш бесне глисте. Зашто је стао?

– Не знам, Јецо. Нешто није у реду.

– Тата... стварно ћу да се наљутим на тебе!

– Пробаћу да видим шта је по среди! – рекох излазећи из кола, подигао сам потом хаубу, па као пиљио у суви, чисти мотор, по коме се сивео танушни слој вруће прашине.

Вратио сам се у кабину, шатро покушао да стартујем мотор. Али се он закашљао и угасио истог часа.

– Не разумем шта му је! – рекох.

– Ма рекла сам ја да идем таксијем а не овим твојим кршем од сто година! – сикну бесно Јелица.

Дана ме је гледала, видео сам у огледалцету, с презиром и недоумицом. Као и обично.

– Покушаћу још једном... – рекох.

– Немам ја времена за твоје покушаје! Требало је пре пола сата да будем на чекињу! – бесно изрече моја кћи.

– Имамо времена, ћеро... Прорадиће ауто. Ауди је то – рекох, трудећи се да делујем убедљиво!

Поново изађох из аута и отворих хаубу, али крајичком ока опазих како Јелица искаче са задњег седишта. Док сам ја полагаано кретао ка њој, она је већ отворила гепек, извадила свој кофер и кренула ка ивици пута.

– Ћеро, нема потребе... – почео сам, док је моја једина кћи подигнуте руке стопирала. – Ћеро, немој, сад ће... – муцао сам.

На несрећу, већ десети или петнаести ауто застале и Јелица без збогом подиже кофер и крену према њему.

Чинило ми се да још има прилике и наде да је зауставим, али она отвори врата непознате мазде убаци кофер, а онда залупи задња врата, па коракну према предњим и седе на сувозачко седиште поред неког младог препланулог лика.

Видех њен осмех, климатала је главом као да опомиње своје остарело дериште, и видео сам још њену руку која ми је махнула. Као да ми прашта кукавну пропалу намеру. А онда црвена мазда одјурџи аутопутем.

Кад сам ушао у ауди, Дана је плакала на задњем седишту, ридајући. Није изговарала ни једну једину реч, само је плакала гласно и неутешно.

Цело тело ме је болело.

Душа ме је болела.

Све ме је болело.

Окренух кључ и ауто упали сасвим нормално.

Дана подиже главу и промуца: – Како је сад упалио из прве?

– Није се ни покварио – рекох. – Покушао сам да да преварим Јелицу... Да јој одлети авион...

Дана се подиже са задњег седишта и пољуби ме у врат. Осетих влагу њених суза, ту на старачком врату.

Док сам возио напред, према првом окретишту, рекох Дани: – Немој само да јој признаш да никаквог квара није било.

Дана рече тихо: – Нећу, не брини!

И онда прогутах то што ме је гушило у грлу. Па додах гас, улазећи у леву кривину која је пролазила испод надвожњака. Убрзавао сам кроз дугу, предугу леву кривину, гледајући како се кривина одмотава без икаквог оклевања или недоумице.

Золтан ДАЊИ

СТРВОДЕР

III ДОКТОР ПРИРОДНЕ МЕДИЦИНЕ

1

Од јутрос није био у вецеу, баш му се припишало, тако да је сео у кафе Хотела Москва и наручио ајс кафу, с пуно леда, премда је тих дана поново захладило, као да је март или април, а не средина јула, напољу, терасом кафеа с времена на време протутњао би хладан ветар и подизао столњаке.

2

Док је чекао ајс кафу, покушао је поново да промисли о свему, почев од тога када је бензинску пумпу напустио још почетком септембра, након пропалог плана Luftbrücke, то јест по повратку из Берлина, да би недуго после тога, негде у октобру доспео код стрводера, где су му Брацо и Од постали најближи сарадници, задатак им је био да чисте путеве од прегажених животиња, ако је могуће пре него што би их точкови аутомобила сасвим искидали, што се показало као мање-више безнадежан задатак, па ипак, радио је за стрводере више од годину дана, а остао би и дуже да му нису неочекивано уручили отказ, само што је у међувремену и П. доспео у ту фирму, и управо му је он у својству секретара-координатора једног каснојесењег, сивог дана уручио решење о отказу, али у то време он још ништа, или готово ништа није знао о П., па није о њему посебно ни размишљао, дуго су му, међутим, у сећању остали ње-

гови зуби, пошто је П. имао крупне, сиве зубе.

3

Прошло је годину и по дана откад је посетио доктора природне медицине, помислио је касније док је сркао ајс кафу, отприлике годину дана, и после више није одлазио код њега, а требало је да га посети бар још једанпут, пошто је остало на томе да ће му се јавити, али стално је одлагао то, и није отишао, касније се запослио код стрводера, што је много тога променило, а доктора природне медицине је напросто заборавио, што и није било тешко, јер и иначе је нерасто размишљао о његовим ножним прсти-ма, уосталом, није баш ни веровао у све то, онај вијак, рецимо, којим му је фрајер вит-лао испред носа, прилично га је нервирао, премда је за тог доктора природне медици-не први пут чуо у бифеу позоришта, глу-мица му је причала о њему, а и докторову адресу му је она написала, мада може бити и да му је адресу записао конобар, тога се више није најбоље сећао, будући да је тог дана увече прилично попио, цедуљицу је у сваком случају узео и једно време ју је чувао, али се она касније ипак некако загу-била, а доктор природне медицине сасвим му је изветрио из главе, и сетио га се тек много недеља касније, када су га опет спо-пали грчеви у стомаку, па је тад помислио да би можда ипак требало окушати срећу с тим доктором природне медицине, тако да се дао у потрагу за цедуљицом, све фиоке је испревртао, све ормаре прерио, све пан-талоне испипао, да би је на крају пронашао

у цепу берлинског капута, и још истог дана отишао је на дату адресу, позвонио на врата и чекао минут-два, али ништа се није догодило, тако да је позвонио поново, опет причекао мало, и опет ништа, стога је прошетало до угла, посматрао мало улицу, затим се вратио до куће и изнова позвонио, али и даље се није догађало ништа, осим што је ветар носио некакав браонкасто-плави дим из правца Телепа, да би у следећем тренутку кроз капију суседне куће провирио неки мушкарац, онда му је он пришао и питао га да ли је на правом месту, да ли овде станује доктор природне медицине, сусед, међутим, није имао појма ко станује у тој кући, нити је познавао икаквог лекара из те улице, но њему је дим већ јако гребао грло, јер се на Телепу спаљује све смеће, свако боговетно срање, тракторске гуме, кости, кокошје перје, чак се и куће од черпића руше да би се спалили зидови, и тек касније, много месеци касније је сазнао да се доктор природне медицине одселио из Новог Сада и да од тада ординира у Београду, па је следећег преподнева узео књигу како би успут имао шта да чита, и упутио се у Београд.

4

Аутобус је био дупке пун, па се домогао места тек у шарагама, о читању, наравно, није могло бити ни говора, будући да су са радија све време трештали народњаци, гласно, насилнички и напорно, а кроз отворе на поду у простор с путницима провлачио се гас из ауспуха, и није знао да ли га глава боли више од музике или од издувних гасова. У Београду је изашао из аутобуса код Арене и одатле наставио пешице како би пронашао кућу, стамбену зграду од десет спратова. Када је позвонио одоздо, на интерфон се јавио баршунасто фини, благи мушки глас. Ко је то, упитао је глас, а он је рекао ко је, и казао да тражи доктора природне медицине, међутим, како одговора није било, додао је још и то да је адресу добио од глумице, нашта су врата напоскон запиштала и отворила се, а он ушао у стениште. Зграда је имала и лифт, али је одлучио да се попне пешице, док се пењао више пута је и застао да предахне, стига-

вши горе покуцао је на врата, и врата му је отворио старији господин сребрнкасто проседе браде, топла погледа и пријатељског осмеха, премда мало крутог држања. Дотични се представио, замолио га да уђе и понудио га ракијом, али он је одбио, боље да што пре започну терапију, рекао је, јер је желео да стигне на аутобус који рано поподне креће назад за Нови Сад. Одлично, одговорио му је доктор природне медицине, и увео га у суседну собу, где га је посадио у фотељу с наслоном и објаснио му да прво следи вијак, помоћу којег ће прецизно проценити његово стање, али да он у том погледу не треба да ради ништа сем да се опусти, да релаксира и тело и душу. Касније ће га питати неке ствари, али нека он дотле не проговара, ако је могуће нека ни не мисли ни на шта, рекао је, па је из једне резбарене кутијице извадио вијак, принео га својим устима попут крста, затим му је пришао и кренуо да му маше вијком сасвим близу носа, али он је све то време само посматрао његове очи, јер су му се те очи чиниле однекуд познате, само није могао да се сети одакле. Тип је прилично дуго витлао оним глупим вијком, од чега му се приспавало, а можда је на тренутак и заспао, јер се тргнуо у тренутку кад је доктор природне медицине напоскон проговорио, замоливши га да му исприча како је све почело, али да не размишља много, већ да почне с оним што му прво падне на памет. Повраћање, одговорио је он из прве, прво што му пада на памет јесте повраћање, рекао је, претходне вечери пио је с другарима у Амадеусу, Амадеус више не постоји, не зна шта би се сада могло налазити на том месту, власник је био неки Хрват, такве ствари у то време још нису биле важне, једном речју, пили су у Амадеусу, он водку с млеком, да би их онда следећег јутра извели на некакав митинг, тих недеља одржавало се пуно таквих митинга, и на тим такозваним спонтаним митинзима сваки пут су се вијориле јебено велике српске заставе, но њега у то време заставе још уопште нису интересовале, и што се тога тиче, ни дан данас не би могао тачно да каже којим редоследом су посложене плава, бела и црвена пруга на српској, хрватској и словеначкој застави, њих нека-

ко увек побрка, иако с југословенском заставом никада није имао никаквих проблема, југословенску заставу је запамтио за сва времена, док ове националне заставе тешко успева да разликује, рекао је и погледао у доктора природне медицине, који му је и даље с безизражајним лицем њихао вијком испред носа. Будалаштина, прошло му је кроз главу, ово је неки хохштаплер, боље да је остао код куће, да је напосто остао да седи на свом дупету, помислио је, па наставио тиме да је и те вечери пио водку с млеком, у чему није било ничега чудног, јер је заправо увек њу и пио у Амадеусу, и раније му никада није позлило од ње, те ноћи је, међутим, лоше спавао, целе ноћи се само знојио и превртао, на крају је у зору отишао до тоалета и све исповраћао. Дакле, тиме је почело, тим јутарњим повраћањем, а пре подне су их извели на онај митинг, демонстрирало се за велику српску истину, али он је и даље осећао мучнину у желуцу, а устима му се ширио укус налик на укус кефира, рекао је, но на тај митинг је дошло баш пуно света, може бити да је то био највећи спонтани митинг тих седмица, будући да на овај митинг нису доведени само ђаци, већ и читаве фабрике, а можда је још више било оних који се нису ни морали доводити, него су сами дошли, рекао је, па онда упитао да ли би можда могао добити чашу воде, али је доктор природне медицине, као да га уопште није чуо, без речи наставио да њише оним својим проклетим вијком, па затим поново погледао у властиту браду, која му је досезала скоро до пупка, а он је видео како му длаци штрче на све стране као да покушавају да побегну, и док је посматрао ту браду, поново му се приспавало, а може бити и да је на тренутак задремао, тргнуо се тек када је доктор природне медицине напоскон завршио с њихањем, вратио вијак у резбарену кутијицу и сео на покретну канцеларијску столицу. Што се тога тиче, нема већих проблема, рекао му је на крају, мада би добро било када би две недеље заредом сипао ракију на длан, ушмркао је дубоко у носну шупљину, а затим је из све снаге издувао. У реду, одговорио је и упитао га колико је дужан за терапију, мада је све време размишљао

о томе да је овај тип пролупао, да је тотални лудак. Нема потребе за плаћањем, рекао је доктор природне медицине, то јест није нужно да се плати новцем, додао је, наиме, он већ одавно има клијенте који сматрају да новац шкоди ефикасности терапије, па онда ове муштерије углавном врше некакву противуслугу у замену за терапију. Један од њих му, на пример, шиша браду, што је и њему добро, пошто не воли да иде код берберина, тако да, ако сте расположени, постоји могућност и за тако нешто, рекао је. Разумем, одговорио му је, да га можда онда и он обрије, упитао га је. Не, не, одвратио му је доктор природне медицине, његова брада је сад таман онолика колика треба да буде, али га крста већ данима пробадају, није у стању да се поштено сагне, а то га у много чему омета, и управо зато би му био врло захвалан ако би му одсекао нокте с ножних прстију. Зашто да не, драге воље, одговорио му је он док му се желудац превртао. Сјајно, закевтао је доктор природне медицине, па је извукао неку фиоку, ишчепркао из ње неке маказице, и докотрљао му се ближе на канцеларијској столици како би му тутнуо маказице у руке, а дао му је уз њих и алуминијумску теглицу да у њу баца одсечене нокте. Он је у турском седу сео испред њега на под и положио једну ногу доктора природне медицине себи у крило, а затим му скинуо чарапе. Нога је била танка, бледа и хладна, с кривим прстима и пожутелим ноктима, а од устајалог смрада стопала умало се није исповраћао, али је прогутао кнедлу и кренуо да сецка нокте, лепо их је редом све одсекао и брижљиво их ставио у алуминијумску теглицу. Доктор природне медицине био је веома задовољан, тако да му је предложио бесплатан третман квантном енергијом, кад год њему одговара, што је, како је рекао, једна много финија интервенција, и упитао га да ли је чуо за хуману квантну енергију. Није, за то још никада није чуо, одговорио му је. Нема везе, рекао је доктор природне медицине, следећи пут ће му детаљно објаснити како то функционише, суштина је у томе да је то најефикаснији начин за очување виталности, будући да под утицајем хумане квантне енергије капилари постају еластичнији,

тквива се обнављају, а ћелије се подмлађују, чиме се уједно укида и њихова поларизованост, што има безброј благотворних ефеката, рекао је, тако да га веома срдечно очекује за две недеље. Свакако ће му се јавити, одговорио је он, и све време мислио, хуманна квантна енергија курчину моју красну смрдљиву, а аутобус је и у повратку био крцат, па је опет нашао место тек у шарагама, о читању ни овога пута није могло бити ни говора, јер су с радија опет трештали, упорно и досадно, једни те исти народњаци.

5

Ишло му се у вече, јер је последњи пут пишао још ујутро, пре поласка, али се засад уздржавао, јер био је уверен у то да ионако не би могао да пиша, само би стајао над вече шољом скрушено, погрбљено, као да га је неко шутнуо у стомак, и не би изашла ниједна кап, помишљао је, и узалуд би се молио, узалуд псовао, као што је чинио и тог јутра пре поласка, јер ни тада није могао да пиша нормално, а и говно му је тек напола изашло, остатак је остао заглављен унутра, дакле, у кафеу Хотела Москва већ му се веома припишало, и шта би дао да је коначно могао поштено да се испиша, али је затим наравно узалуд ишао у вече и узаман је стајао тамо раскречених ногу, мокраћа никако да крене, премда је чак и врата закључао, будући да су у вечеу Хотела Москва врата могла да се закључају, док у вечеу београдске аутобуске станице чак није било ни врата која би се могла закључати, што је, разуме се, у реду, помислио је, вече на аутобуској станици на тај начин је бар усклађен са стварношћу Србије, док вече у Хотелу Москва, и не само вече, него и тешке драперије што сежу до плафона, као путер жуте мермерне плоче, блистава и златна резница на вратима вецца, то јест комплетни Хотел Москва, такав какав је, у ствари је јебено велика лаж, пошто ситуацији у Србији одговара једино вече београдске аутобуске станице, то јест прегореле сијалице, посрана вече седала, опушцима запушени писоари и наравно продорни, снажни мирис пишаћке, јер већ неко време једино посрана вече седала и

продорни, снажни мирис пишаћке одговарају ономе што се у Србији дешава, тако да, ако би морао да бира између то двоје, онда би безусловно изабрао вече на аутобуској станици, помислио је у вечеу Хотела Москва, где пишаћка ни за бога милога није хтела да крене, па је од беса више пута шутнуо зид, а затим сео на лепо чисто седало и почео да броји цветне дезене уметнуте на мермерне плоче пода, будући да би му таква бројања раније упалила, сада је, међутим, узалуд десет пута заредом избројао цвеће, и узалуд је потом избројао и плочице на зиду, прво здесна, па слева, пишаће никако да крене, па је онда покушао да мисли на нешто друго, пошто је понекад и то помагало, покушао је дакле да мисли на Сплит, настојао је да се присети уличица Старога града и оних фино излизаних белих каменова, а затим се присетио дугачког низа степеница што воде ка Видилици, и сетио се погледа на море с Видилице, али сада му ни то некако није помагало, а онда је помислио на то да можда овај усрани рат никад неће престати, и да мало јебем ја матер курвањску оној сељачини Грбу, који је оном несретнику рафалом разнео муда баш у тренутку кад се он спремао да пиша у ћошку иза куће, јер након што је Грб том типу, Хрвату, пуцао у јаја, њему је млаз застао и од тада не успева нормално да пиша, Грбу је наравно било свеједно, он је могао да пиша било када, ишли су за тенковима, а он ни да стане, само би га извукао и онако у покрету пишао преда се, помислио је у вечеу Хотела Москва, и онда је приметио да су му очи засузиле, а присетио се и тога колико је завидео тој сељачини Грбу што је било где и било када био у стању да шора, и када је помислио на то, онда је тешком муком коначно кренула пишаћка, прво се промолило тек неколико капи, а затим је кренуо танушни млаз, испрекидан попут Морзевих знакова, и тек је полако, веома полако капљало из њега, но он је остао неко време да седи и након тога, како би и последња кап исцурела, можда ће издржати без пишања до куће, помислио је, и када је сасвим престало да капље и да цурка, тада је коначно устао и вратио се у кафе, отромбољен и црвен као издркан курац.

6

Након што је добио отказ код стрводера, могао је да се врати да ради на бензинској пумпи, али с једне стране није желео поново да се уплиће у њихове проблеме, а с друге стране, оне главешине с којима је био у добрим односима у међувремену су напустили бизнис и већ неко време настојали да оперу милионе које су стекли на црно, па су стога оснивали експорт-импорт фирме и упуштали се у разноразне подухвате, отварају пржионице кафе, продавнице ловачке опреме и ауто салоне, или су оснивали фабрике, фабрику обуће, фабрику дувана и фабрику керамичких плочица, као и ондашњи главни шеф, Далибор, кога су сви звали напосто Дали, а који је од свих њих најдаље догурао, у почетку је држао само барове и пицерије, касније је отворио бутике и продавнице пића, да би на крају почео да зида тржне центре и озбиљне стамбене комплексе, а недавно је отворио и луксузни ресторан на Дунавском кеју, с јединим циљем да и Нови Сад добије локал по његовом укусу у који било када може да позове своје пријатеље, није то, наравно, био обичан луксузни ресторан, него у ствари вишеспратни забавни парк, с баром и рестораном у приземљу, на првом спрату се налазио „dance club”, а на другом огромна сала с огледалима, чије су зидове красиле оригиналне Далијеве слике – у време када је још и он кријумчарио бензин за њих, Дали је имао више поверења у њега него у остале, тачније, у њега је још увек имао поверења, док у друге више није, па би га стога редовно позивао на пиће, тада би њих двојица попили покоји виски у неком од фенси локала који у то време још нису били у Далијевом власништву, а затим би одлазили да се провозају колима, и тада би само кружили и кружили улицама Новог Сада у моћном лексусу, али тако споро као да плове неком барком, да, као да барком коју штите некакве више силе крстаре каналима кугом погођене Венеције, помислио је, будући да је током ембарга Дали кафом и алкохолом опскрбљивао пола државе, која се у том тренутку звала Мала Југославија, наравно, и други су се током ембарга обогатили, па би се заправо рат и трговински ем-

барго могли сматрати колевком данашњег српског пословања, пошто су на пример импортне фирме које увозе кафу и алкохол у Србију и даље у власништву оних који су за време рата држали пржионице кафе и погоне за производњу алкохолних пића, и управо је то био разлог што није желео поново да се запосли на бензинској пумпи, а да се он питао, вероватно се не би обратио Далију ни да су му све лађе потонуле, али се на новогодишњој журци бензинџија неочекивано појавио и Далибор, и после тога су ствари готово саме од себе кренуле својим током, Дали се наине на том дочеку нове године појавио у друштву неке плавуше с напумпаним грудима, а та жена је до непрепознатљивости подсећала на једну од најпознатијих естрадних певачица, што је конобаре наравно бацило у ватру, пошто су ти конобари без изузетка били високи, црнокоси Срби, док је Дали био низак, плавокос и плавоок, будући да је он био потомак крајишких Срба, а Крајине никада нису биле територије под турском окупацијом, на којима су локални турски намесници на основу права прве ноћи редовно општили са српским невестама, тако да су током вишевековног ропства постепено, такорећи кап по кап, убризгавали своје гене у Србе, којима су лепо полако почели да се мењају коса, стас и облик главе, изузимајући наравно оне Србе који су живели по Крајинама, тамо наине није било Турака, па су због тога крајишки Срби остали плавокоси, ниски и плавооки, какви су захваљујући оригиналним словенским генима одвајкада и били, но упркос томе, турски „утицај” показао се заправо благотворним за окупиране Србе, зато што је методично мешање две различите крви резултирало рађањем маркантних мужјака карактеристичних црта лица, што им, рецимо, на плану удварања до дана данашњег даје недостижну предност, што последично значи да најлепше младе војвођанске Мађарице и даље пумпају Срби, незграпни млади војвођански Мађари склони гојењу тешко се могу мерити с њима – Далибор му је иначе на том дочеку Нове године први пут причао и о својој вили у Сплиту на којој су мајстори управо тих дана спороводили завршне радове,

споља је већ била скроз готова, а током празника биће завршен и цео ентеријер, рекао је Дали, и предложио му да, ако му се иде, њих двојица заједно скокну до Сплита, нека и он погледа ту вилу у изградњи, дотле ће већ и врата и прозори бити на свом месту, јер они се не зајебавају, ти Немци не раде балканским темпом, рекао је, тако да га је у ствари Дали наговорио да оде с њим у Сплит, као да је из неког разлога њему самом то било важније, то јест он је био тај који је заправо учинио услугу Далију када је прихватио његов предлог да му прави друштво до Сплита, а Далибор је почев од тог тренутка још одушевљеније објашњавао како изгледају плочице, какви су стубови, какав је паркет и каква је тераса, како изгледа кухиња, а како спаваћа соба и колика ће бити када за цакузи у купатилу, и какав је огромни мозаик замислио да стави на зид дневне собе, на тај зид широк дванаест метара с погледом на море, а с обе стране, кроз обе ивице зида, кроз високе прозоре пуцаће поглед на море, и једино што још не зна, додао је, какав мотив да буде на тој мозаик-слици, али можда би грб био најприкладнији, српски грб, јебено велики српски грб, рекао је, а он је испрва помислио да се Дали шали, па му је одговорио да то није лоша идеја, али би још боље било када би на зид ставио југословенски грб у шареним мозаик плочицама, два снопа пшенице што формирају круг нека буду од блиставих, златно-жутих мозаика попут сунца на дечјим цртежима, врпцу којом су преплетени приказати у светлопавој боји попут свечане униформе маршала Тита, а бакље које симболизују републике обојити ватрено црвено попут парадајза, а исто тако ватрено црвена била би, разуме се, и звезда петокрака као својеврсна круна на грбу, рекао је он, но како се чинило да Дали не схвата шалу, наставио је тиме да би на том југословенском грбу наравно биле представљене свега две бакље с обе стране, као симболи Србије и Црне Горе, а између њих, на месту бакљи које симболизују остале четри републике-чланице зјапила би празнина, рекао је, нашта се већ и Дали гласно насмејао, добра идеја, штавише, сјајна идеја, узвикнуо је, можда ће чак на крају

њега да ангажује за израду мозаик-слике, рекао је, а њему је већ тада, на тој новогодишњој журци, прошло кроз главу да би било боље да се тај зид украси неком уметничком сликом у облику мозаика, на пример неком Рихтеровом сликом из Далијеве приватне збирке, омладину у моторном чамцу, а ту слику би најбоље било изградити од сивкастобелих мозаика, јер би онда та слика деловала као да је сачињена од ситних, изломљених комадића леда, а с десна и с лева блистало би море кроз прозоре који се протежу до плафона, помислио је, али о томе ипак није говорио Далију на том дочеку Нове године, премда је овај заиста имао колекцију слика да ти памет стане, још негде на самом почетку рата, у временима ембарга, у златно доба кријумчарења бензина почео се занимати за сликарство, по свему судећи из чисто пословних побуда, бар испрва, али о томе никада нису разговарали, јер кад би се повео разговор о сликама, Дали би увек говорио само о бојама и о нијансама, а он задуго није баш ни разумео све то, пре тога га сликарство наиме није нарочито занимало, али након што је стекао Далијево поверење, овај би му редовно показивао своје најновије набавке, и тада би нашироко и детаљно објашњавао шта га је то толико привукло на тим сликама, али никада није помињао њихову цену или вредност, већ богатство боја, ритам гестова и такве ствари, тако да је после неког времена и он сам почео да посматра сликарство Далијевим очима, то јест, он је заправо од Далија научио шта је оно што треба да се гледа на сликама, и баш због тога, он је на тој новогодишњој журци био посве сигуран у то да ће се, буде ли поводом зида виле поменуо омладину у моторном чамцу, Дали сасвим сигурно заинтересовати за ту идеју, па ипак, засад му није помињао ту слику, можда стога што је мислио да ће за то још бити много прилика, на пример, на путу за Сплит, у колима, наредне недеље.

Одломак из истоименог романа

Превео с мађарског Марко Чудић

Ибрахим ХАЏИЋ

СЕДАМ ПЕСАМА

Жалосна врба
Спустила је своје,
Као канап танке и савитљиве гране
Изнад мирне реке
Да се огледа као Нарцис
И да слуша немушти говор риба
Ханса Кристијана Моргенштрна,
Песника чију је песму од неколико
Графичких знакова
(јамбова и трохеја) –
Превео на српски језик
Песник Милутин Бата Петровић.

ШАРТР

Проф. Лазару Трифуновићу

Ушао сам са још неколико
Историчара уметности
У готску катедралу у Шартру
(У храм, у цркву, у богомољу, коју су
саградили Темплари),
И присетио се речи великог арапског
мудраца,

Муслимана,
Који је као и ја био ушао да сагледа
Катедралу изнутра, да се диви
Витражима и пластици,
Но после неколико тренутака
Скоро трчећи, изашао је из ње.

Питали су га пријатељи
На изласку из храма:
Што си тако брзо изашао?

Толико је све чудесно,
Да сам остао још неко време,
Прешао бих у хришћанство.

10. XII 2010.

КОШТАНИ

Док се враћам кући с пријатељима из
кафића Галерија, причам им о мојој
педесетогодишњој чежњи за мирисом
и укусом печеног кестења са главне
београдске улице:
„Знате, жена ми је пре 50 година била
студент, а ја сам је зими, док снег веје,
сачекивао испред факултета с фишеком
пуним божанског печеног кестења.
Е, чујте, некада су се фишеци за паковање
печених плодова правили од новина
Политике или Вечерњих новости, а данас
видите, и показујем им као снег бео лист
папира, данас нуде кестење у чистим
и неупотребљаваним папирима. Неко
је вредне Албанце подучио: ако хоћете
да уђете у Европу, морате да мењате
амбалажу за ваше печене коштане.
И да би показали да су разумели поуку, не
један већ два А4 табака папира користе за
увијање врелог, испуцалог кестења.
А ја горњи фишек од папира, кажем
мојим сапутницима, код куће чистим од
чађи, пеглам тешким енциклопедијама,
називаним Дебела Берта, и убацујем у
дигитални штампач и са тог папира читате
овај запис.

17. II 2023.

ГАРО, ГАРОВЕ!

Давао је прве лекције из издржљивости,
њему, двомесечном Шарову, петомесечни
Гаров. Држали су у зубима коскицу и
надвлачили се.

47

Мислиш ли да је на њих неко обраћао пажњу, осим мене? Била ми је веома важна ова њихова игра.

Гаров је попуштао Шарову и често је у његовој њушкици остајала коскица и он је тада са њом падао на стражњицу. У следећем покушају Гаров је вукао и коску и Шарова. Дуго су се играли, дуго, све док њихову игру није прекинуо дечак из оближње куће, позвавши свога пса.

Гаро, Гаро, Гарове!

Гаров је сместа оставио Шарова и коскицу. Шмугнуо је. Чинило ми се да Шаров није ни приметио где је Гаров одјурио. Стајао је збуњен, изгубљен. Њега нико није звао.

Знаш, рекао ми је сутрадан дечак који је посматрао мене и псе док су се играли: Шаров више није жив. Згазила га је једна крава која се враћала са паше. Он је потрчао према њој да се игра, подигао је репић а она га је случајно згазила задњом ногом и пребила му кичму. Живио је још неколико минута. Ми смо га сахранили. Однели смо га у крше. Ископали смо мали гроб између два већа камена и ту га положили. Кратак му је био живот, заврши дечак.

ПЕСНИК И ДРВОПРЕРАЂИВАЧ

Успут док пролазим поред кућне библиотеке, са полице немарно дохватам књигу *Градинар* Рабиндраната Тагоре, у жељи да видим шта и како овај индијски мудрац и нобеловац пише. И читам последњу песму/запис 85 у преводу на српски Давида Пијаде:
„Ко си ти, читаоче, који ћеш послѣје једога стољећа читати пјесме моје?”
(Ово питање, зар не, упућено је мени? Одговарам му: Ја сам Рожајац, Ибрахим Хацић, рођен 1944. године, песник, с браћом био сувласник дрвопрерађивачке радионице која се звала *Градинар*, као и твоја збирка мудрих песама, песниче).

СЕЋАЊЕ

На данашњи дан
Родио се Ибрахим Х.
На данашњи дан
Умро је И. Хацић.

Па какав му је то живот био без сећања:
На једна врата ушао,
На друга изашао.

ВЕСТ О СМРТИ

О смрти могло би се, и требало би, писати озбиљне песме,
Имало би што-шта још да се каже о тој хигијеничарки
Која даноноћно болешљиве, или тешко болесне,
Отпраћа на онај свет.

Скроз здраве
Упућује на привикавање на мирис земље,
На усамљеност
Па ће и они доћи на ред.

Читам или слушам,
Погинуо је у Русији
У хеликоптерској несрећи
Паравојник Вагнер.
Погинуо је у хеликоптерском удесу
Председник Ирана,
Или још боље: Израел је тукао Газу и Рафу,

А Русија Украјину,

Угинуо је најбржи коњ,
Најхрабрији пас,
Најпаментнији мајмун.

Где сам ту ја?

16. VII 2024.

Велимир КНЕЖЕВИЋ

ПЕТ ПЕСАМА

Ка пешачкој зони

Ту је звонки ред кућа
нанизаних на траку ветра
чији се слободан крај
у невидљивим крошњама
губи. Циљаш центар у себи
уек кад ближиш се граду.
И све је добро у ходу,
док жеље нису речи –
узнемирена шарена пера
на забоденом пикаду.

Зец

Тамо где смо давали и узимали
пустош је громка.
Ту ничу ормарићи у којима сикћу
каблови препуни смрти.

Ко је видео тренутак када нестаје магла
и сам ће тако нестајати на дну улице.

Реченица прогнана из сваког одломка.
Звере што јури ка шумарку своје

одсутности.

Ко је оклеветао придеве,
дрхти крзнен на тераси.

Индустрију ублажава удаљеност и вече.
Погледе криве и ломе чипкасти кранови –
Куда би да шмугнеш, зече?

Без вулкана

Тврду стварност која нас је бранила
од смрти својом гломазношћу
заменили смо кулисом од лаких метала,
несигурних механизма, издајничких
програма –
добровољно.

Наши домови – номадска одморишта,
за нас који смо душмани
сваког путовања.

Покрети руку – брисан простор између
пустиња.
оаза,

Толико смо упорно гледали у ноћ
да је од нашег погледа
Месец забрекао у своду као чеп.

Не испуштамо га из вида
да нам кроз бачву неба
на главу не покуља плава смола
сутрашњег дана.

У спорим, тешким језицима,
обавије нас и узме калуп
за неку гротескну Помпеју,
без вулкана.

Упорност молитве

Прати ме на удаљености ауре
брижна упорност молитве.

Испаљиваних призора празне чауре
употреби ветром да чујем и погледе.

Наталожи ми сенке под кораке,
умекшава светлост, ваздух сондира,

А када се повлачи, из нежности,
нечујно у себи експлодира.

Да, то је хиљаду пута речено. Разоноде нема.

И неће је бити. И овај дан ће право у цинобер
врућу боју старог намештаја. Са својом мајком,
која је песникиња и има седамдесет година, покушавам
померити стари гардеробер. Када нам је досадно
и када тако жестоко желимо да смо солидни
као наше комшије, ми покушавамо да средимо кућу.
Правимо нови распоред, померамо старе ствари,
књиге нам се руше са зидова, зидови су окачени на слике,
а слике су процеси на нашим очима. Њој се навлачи мрена,
мени опсена и, када се погордим, уображавам да нисам
на неком ускраћеном месту, а у ствари нас двоје смо
непревазиђена посада која је увек пловила једино у песму.

40

Јулија КАПОРЊАИ

УШЕЋЕРЕНО ЈЕВАНЂЕЉЕ

Неке ствари не ваља чинити
О великим празницима
А опет, друге неке, доносе
Сигурну милост и изобиље

Припремити све, потом
Не радити ништа, с породицом
Гледати екран и
Пуну трпезу
Само бити срећан
Док беба Исус склупчан спава

Јер ускоро ће на пут нимало лак
Углавном сам

Али ће опет завршити лепо
За распрострањим столом
Све ће остати у породици –
И тако до судњег дана

СМЕРНИЦЕ

Пре уласка у продавницу, пише
Обавезно скинути капуљачу
Слично, пре подизања палице
Молим те легитимиши се

Јасноћа да буде у темељу

Као кад неко ко улази у собу
Упали лампу или нагло
Подигне ролетну
И грешком улети птица

Нађемо се очи у очи
Обоје уплашени
Али не више слепи и сами

С ове или оне стране зида
Из којег непознат пријатељ
Извлачи носећу циглу
И на тренутак се укаже светло

ТАУТОЛОГИЈА

Кад кажеш Мир то кажеш
Сувише гласно
Невоља тихо закуца на врата

Чудно
Све очи упрте су
На другу страну

Уоквирене истим рамом
Истим можданим таласом
Који не допушта чуда
Мада их упорно дозива

ПО КНАУСГОРУ, У ЛЕТО

Јохана пише писмо Александеру
Не смета јој што је мртав

Не пише својој деци и не планира пут
Из Малмеа никад више. Једино
Тешко јој пада невидљивост у 73. години

Равнодушан поглед младића на клупи
Који седи крај непознате старице.

Драган РАДОВАНЧЕВИЋ

ИСУСОВ ПАСОШ, ЖИЦА У ГРЛУ

Ми смо гласови оних који су одувек били у покрету. О Хунима који сада бране хришћанство бодљикавом жицом. О немањићима који срећу веће БЕЗ-имањиће. О смрти која се пакује у завежљаје. Певамо повест о томе како историја тече увек истим коритом, само што су јахачи други.

ГЕНЕАЛОГИЈА НЕМАЊИЋА

Коначно смо срели веће немањиће од себе, каже хроничар док пребројава реке људи што теку кроз земљу немањића не осврћући се (као да је могуће бити већи немањић од оног који мисли да је највећи).

СПИСАК СЕОБА

Монголи Хуни Татари Авари
Готи Визиготи
Гагаузи Печењези
(историја увек звучи као списак измишљених имена у телефонском именику смрти).

ЕМПАТИЈА КАО БУНКЕР

Бирократе изговарају реч емпатија као мантру која штити од стварности граде атомска склоништа од празних речи и сакривају се иза својих великих речника док деца прелазе границе носећи смрт у ранцу.

МЕТАМОРФОЗЕ

Има сеоба смрти нема писао је песник у својој двадесет другој (није знао да се и смрт сели са народима само путује business класом са важећом визом).

МАПА НОВЕ ЕВРОПЕ

Поставили су бодљикаву жицу тамо где је некад био Берлински зид као да се историја досађује па понавља своје најбоље сцене

Хришћани бране хришћанство од људи са Истока заборављајући да је њихов Бог такође избеглица са Истока. Још увек чека на папире на граници.

IN HONOREM

Људмила УЛИЦКА

ГОЛУПЧИЋ

Тих истих година, када се Хумберт Хумберт мучио због своје полно незреле љубави и правио нељудски план женидбе за јадну Хајзиху, на другом крају света Николај Романович, усамљени професор филозофије (или науке која је претендовала да се тако зове), такође поражен љубавном патњом, која

се оштро противречила општеприхваћеним нормама, женио се дамом која ни у свом златном сну није могла да претендује на тако сјајну партију. Искрено, Антонина Ивановна никако није била дама и чак се тешко могла назвати грађанком. Она је стопроцентно припадала категорији тетака, радила је у то време као се-

стра-домаћица, по старом надзорница рубља у кардиолошком одељењу, где је поменути професор био смештен као планирани болесник у вези са својом стенокардијом.

Мекана теткица, чак не ни кокошка, већ сивкаста ћурка која се раширила на доле од мале главе до дебе-

43

лих ногу, и која је тајно пила, живела је Антонина Ивановна у стану од девет квадрата са малолетним сином. Плата је била никаква, она је лако по мери могућности служила и стидела се сама себе. Једном речју, била је честита жена. Почетком јануара, кад је био школски распуст, она је свог синчића водила са собом на посао, и бледокоси дечак, који је седео у соби за рубље и гледао иза мајчиних леђа с белим челом и светлим четкицама у основи обрва, погодио је професора у његово болно и порочно срце.

Могући пасаж о вези те две појаве, болести и греха, о њиховим тананим узајамним везама и преливањима, оставићемо на разматрање психоаналитичарима и светим оцима – и једни и други су се напасали до миле воље на тим опасним просторима.

Николај Романович који је сатима шетао по болничком ходнику и завиривао у отшкринута врата собе за рубље, хватао је усмереним погледом или оштри лакат у штопаном сивом џемперу који је лако клизио по столу (нешто је цртао), или светлуцајуће ролне пожутелог државног рубља. А некад би у отвор врата целом својом висином стао прави харемски дечак, дивно биће, који само што није сасвим порастао, још две-три године да сакупи. Дванаест – најслађи узраст.

Понекад су дечака хранили у трпезарији за покретне болеснике и седео је за угластим сточићем где

су јели доктори. Леђа права, озбиљан, уплашен. Николај Романович је добро разгледао његове бледоплаве очи, мало искошене када је гледао право, и беличасте трепавице, густе као сазрело одувано семе.

– Тоња! Тоња! – позвала је надзорницу рубља старија сестра, провиривши у трпезарију, и Антонина Ивановна одазвала се милим, меким гласом:

– Аљушки!

Баш при звуку тог гласа Николаја Романовича је обузело озарење: могао бих да пробам да устројим свој живот на други начин?... Она је, наравно, домаћи човек, штедљива, њања... На основу поштеног брачног договора: ти мени, ја теби.

Николају Романовичу је ишла педесет пета година, поштене године. Тако ћемо и да запишемо: не очекивати никаквих постељних радости, не рачунати на то, посебна соба је потпуно обезбеђење, уважавање, подразумева се. С ваше стране, драга Ксантипа Ивановна, вођење домаћинства, чување домаћег огњишта то јест: прање, спремање, чишћење. Сина ћу усвојити, васпитати га на најбољи начин. Даћу му образовање. О, да, и музика, и гимнастика... Постепено, на чудесан начин рашће у кући прекрасни дечак који ће се претворити у младића... друшкан, ученик, заљубљен... У те дане он ће својим трудољубивим кљуном вити гнездо своје будуће среће.

Антонина-надзорница се у почетку збунила: шта то

би? Али срећа, као ветар, долази и пролази, не полажући рачуне. Но, приста-ла је: соба са осамнаест и по метара, с балконом, четврти спрат, прозор ка дворишту, дом отмен у улици Горког, ту су и глумци и генерали и шта год хоћеш. Све је богато и солидно. За храну, неочекивано, даје богато, а храна је из кремаљске радње, није наредио да никоме не говори. И кусур никада не тражи. Уредан – рубље мења једном у три дана, а чарапе скоро сваки дан. У купатилу борави као патка, а у кади суботом проведе пола дана. Сам чисти ципеле, и сам пегла панталоне. Ви, каже, не знате тако. Пријатељицама, које су се врло занимале, просто је одговарала: што се тиче тога и тога, нећу да говорим. Ја живог... толико година нисам видела, а на њега сам се привикла. Право да кажем, не знам како ми је то успело, са Славком се понаша као да му је рођени отац. Мада, ако ћемо право, са мном углавном ћути. А и о чему има са мном да разговара, кад промислим? Он је културан, једном речју, професор...

За то последње није се преварила, треба рећи, био је и културан и професор. Филозофи-античари, као и расни пси, рђаво су се пријањали на оскудном obroку социјализма. Али Николај Романович нашао је за себе гредицу, копао је, поливао и ђубрио на њој жбун марксистичко-лењинистичке естетике, јер је уочи револуције успео да заврши своје образовање и једва

је успео да одбрани дисертацију на тему „Суштина Платонове дијалектике у интерпретацији Албина и Анонима“. И та сама волшебна реч „дијалектика“ отворила је пред Николајем Романовичем царска врата за нови живот, то јест у Социјалистичку Академију на дужност предавача античке филозофије. У Академији је био јединствени сарадник, који је владао старогрчким и латинским и стално су га цитирали високо рангирани шефови, укључујући и самог Луначарског, јер је он десетлећима проучавао Платона или Аристотела, или Канта с Хегелом, отискујући праву научну одлуку естетичких задатака, у којима су се сви ти домарксови научници бркали као слепе кокоши. Он се тако извежао у теорији и критеријумима уметности, да ниједна поставка ЦК ВКП(б) у делу културе и уметности без његовог учешћа не би постојала – било о опери Ване Мураделија „Велика дружба“ или о „Катарини Измаиловој“ Шостаковича. Он никако није трпео због раздвојености: гипка дијалектика, као искусни проводник у горама, вијугаво га је проводила по самим сумњивим местима.

Али ипак служио је Николај Романович – авај – за два господина. Други његов господин, властан и тајни, била је његова непоштена склоност ка мушком полу. Од саме младости притиска га је на темену, дизала артеријски притисак и изазивала тахикардију. Страшно је претио сто два-

десет први члан. Ниједан непријатељ народа, прави или измишљени, ниједан опортуниста или опозиционар није осећао тако ужасан страх као они што су живели под претњом тог наизглед нејасног члана. То је било реално, неизмишљено тајно друштво мушкараца који су препознавали један другог у гомили по тузи у очима и напетости изнад обрва – попут масона с њиховим тајним знацима и посебним руковањем. Оловни век који је дошао на смену сребрном распоредио је по свету осетљиве младиће, порочне гимназијалце и миловидне послушнике, оставивши за Николаја Романовича и њему сличне опасне везе са похлепним и жестоким младим људима, с којима треба бити на опрезу, јер ће да издају, разобличе, оклеветају, стрпају у затвор... Само једном у зрелом животу Николаја Романовича настали су дуги и дубоки односи с младим историчарем, дечком из добре породице који је погинуо на фронту, али који је пре погибије страшно намучио Николаја Романовича психопатским писмима пуним увредљивих алузија.

Славочка је отворио нову еру у животу Николаја Романовича. Заветна професорова машта обећала је да ће се испунити: он ће себи узгајати вољеног, и љубав мудрог васпитача донеће дечаку корист – о да! – разумну корист. Он ће из њега извући своје приличје, одрастаће нежно и непорочно. Биће Николај Романович истински педагог, то јест роб који неће жалити свој

живот да чува и васпитава вољеног.

„Бићу ти као пас!“ – у мислима је изговарао Николај Романович, нагнувши се над заспалом дечаком који је сад живео у његовом стану, додуше у мајчиној соби, на светло-наранџастом плишаном каучу уз дрхтаву светлост главасте стојеће лампе. „Све ће бити тако...“

– Ти си мој голупчић – шапутао је Николај Романович, намештајући са стране покривач.

У тим вечерњим сатима било је дозвољено Антонини Ивановној да се заложи чашицом ради сна. Под присмотром Николаја Романовича, умерено. Он је заиста био педагог, ништа није испуштао из вида.

Прве године њиховог породичног живота Николај Романович је дао дечака у музичку школу у дувачко одељење. Од њега није постао флаутиста, али ушао је у музику као у своју кућу, његов дар се у томе и састојао јер је слушао музику као бог. Чак је у тој тананој области Николај Романович добио себи партнера: очух и посинак су сада заједно ишли у конзерваторијум, наслађујући се уметношћу најмање погодном за анализу с његових класних позиција.

Редовним посетиоцима конзерваторијума тих година приближио се тај пар – суптилни старији мушкарац с крупним наочарима на млечном лицу и танани јуноша са уредно подшишаном светлом косом, у црном џемперићу и изабченом бе-

лом пионирском кошуљом изнад округлог разреза на врату. Московски хомофили – неодгонетнута тајанствена корелација – пуцали су од зависти кад је Николај Романович куповао у бифеу две лимунаде и два колача. Али га нису пријављивали – сувише су страшно живели.

Тамо при конзерваторијуму образовао се тих година некакав круг посвећених без означених граница, али са препознатљивим упадљивим лицима. Осим тајних истоверника Николаја Романовича и обичних љубитеља, том кружоку су се примакли, разуме се, и професионалци. И неколико Славочкиних другова из музичке школе. На пример, девојчица Жења, млада виолончелисткиња, обично је долазила са татом или мамом. Жења је стално шапутала нешто Слави на уво и вукла га за рукав у страну, стално у страну...

– Мила девојчица – говорио је Николај Романович свом питомцу – али нелепе спољашњости.

Но није било тако. Девојчицина спољашњост била је сасвим привлачна: тамне окице, локне, карирана трака. Просто срце Николаја Романовича је на тренутак обузела тамна љубомора. Шта ће нам те девојчице. Уосталом, он је имао све о чему је само могао да сања: златно детињство, које се пред очима претвара у младост, поштовано дружење ученика и узајамно поверење, брижно испољено генијаним мајстором нежних

суделовања, струјања и латких кретања.

У шездесет петој години живота у властитој постељи у сну Николај Романович је умро од зачепљења срчане аорте, као и већ споменути господин. Умро је препун младе љубави свог „голупчића“, у пуном сагласју са својим „демоном“ и не прочитавши роман напуњен високоволтним протоком Набоковљеве струје и не осетивши дубоко сродство с његовим несрећним јунаком.

Осиротели Славочка, у то време студент прве године Филозофског факултета МГУ, после смрти свог васпитача остао је у дубокој недоумици. Док су још била предавања, док су пребирали логику и пропедеутику дијалектичког материјализма у старој згради Филозофског факултета који је прозорима гледао на анатомску салу Првог медицинског, није било ничег другог, а потом је настао летњи распуст, који је Слава навикао да проводи са очухом у пансионату у Пјарну, и ту је пао у депресију – забио се у очухову радну собу, слушао његове омиљене плоче и с напором се подизао да плочу преокрене на другу страну, или да постави нову.

Стари естетичар није одиграо добру улогу: његов голупчић није знао како да живи даље – без возача није умео. Пријатеља није било. Брижљиво чувана тајна његовог односа са очухом ограђивала га је од осталих људи као непробој-

ни зид. Са мајком није био близак. Давно се односио према њој исто као Николај Романович, коректно и инструментално. Последње четири године он се заједно са својим наранџастим креветом пребацио у радну собу Николаја Романовича, спасавајући се од мајчинског хркања.

Наследство после очуха остало је за то време ошамућујуће огромно: хрпа штедних књижица, део је био на доносиоца, део номиниран са завештањем на Славино име. И једна најскромнија сива књижица на три хиљаде рубаља била је завештана Антонини Ивановној. Њу је Слава уручио мајци која је запљескала рукама од радости. Није очекивала такво богатство и слетела је с калема: уместо чашице од сто грама допуштене од стране Николаја Романовича, сада је узимала четвртинку и не само увече. Око девет сати Антонина Ивановна је је заспавала, као обично, ненарушеним сном, а Слава је излазио на улицу да прошета, да удише густе бензински ваздух, да поседи на прашњавој клупици Тверског булеvara недалеко од самосталног шаховског клуба где су се ноћу скупљали фанатици квадратне даске – пензионери и неостварени шаховски генији. Ту је свратила и једне загушљиве вечери музикална девојчица Жења.

Жења је потицала из добре сасвим музикалне породице, која је носила своју музикалност као што друге породице носе наследну

болест – хипертонију или дијабетес. У прецима су се бројали италијанска оперска певачица, чешки оргуљаш, немачки диригент. Али главни Бах у породици био је Жењин деда. Његово име и данас значи на почасној табли медалиста Московског конзерваторијума, у Скрјабиновом друштву.

Дедино композиторство није прелазило осредњи ниво у духу времена и културе тих година. Модерна га је очарала, али ни дрскост Дебисија ни оригиналност Мусоргског није му било својствено. Био је познат као извођач, виолончелиста, као педагог и музички делатељ – председник разних музичких друштава и скупова, распоређивач стипендија за сиромашну надарену децу и помоћи за старе чланове оркестра. Једном речју био је прави руски интелектуалац разних крви, без капи руске, између осталог. Породица је била велика, сви блиски музици – његов старији брат био је мајстор виолине, млађи, неуспешнији – преписивач нота.

Жења није знала свога деду: раздвајала су их три десетлећа између којих су протутњала два светска рата. Деда је умро са четрдесет две године, истог дана кад и надвојвода Фердинанд, то јест почетком Првог светског рата, а она се родила последњег дана Другог.

Као бунт или каприц у породици одједном се појавио одступник чика Љова који се пребацио у књиговође,

или тета Вера која је музику заменила пољопривредном науком. Одступник је био и Жењин отац, Рудолф Петрович, који се својевремено одушевљавао војничком каријером. Испод своје пуковничке шубаре, целог живота је туговао за музиком, навијао за њу, али се инструмента није дотицао. Зато је одлучио да своју кћер обавезно врати породичној традицији и да је определи за виолончело. И њихова кућа пуна фотографија разних великих мајстора са аутограмима, прашњавих нота и клавирских опера, напунила се живим звуцима гама и вежбања. Жењечка је обећала да ће постати прави извођач и сам Данијел Шафран ју је приметио и био јој покровитељ. Познатост њеног деде у музичком свету прибавила јој је привлачност, али уз то она је поседовала властиту љубав према раду и марљивост, и још од ране младости проводила је многе сате раставивши ноге и ставивши међу њих патуљасто дрво виолончела, ученичку играчку. Она је расла и заједно с њом расло је чудо – инструмент се показао брзо послушним: једва га дотакнеш гудалом, и он се одазове таквим дубоким бархатним звуцима, од којих нема слађих. И зар је било могуће поредити са широким и гипким гласом виолончела суви и храпав глас виолине, једноставност алта или једнообразну меланхолију контрабаса...

Тог лета она је први пут остала сама у граду, родитељи су живели на дачи, а она је спремала свој први

концертни програм. Увече је излазила у шетњу.

Кад су се срели случајно у продавници на Тверском булевару, обоје су се безмерно обрадовали. Свако од њих је преживљавао период усамљености: Жења привремени, али веома општар, јер је први пут у животу остала у кући сама, Слава, како му се чинило, дефинитивно и доживотно. Али причали су само о музици. Уз то имали су и заједничко поље успомена – музичка школа на Пушкиновом тргу где су обоје тако дуго ишли и од које сада није остало ни трага. На њеном месту никло је уродљиво здање новина „Известија“. Заједнички часови солфеђа, хорови, ученички концерти... Разговарали су до касно увече. Затим би је он испратио кући, на Спиридоновку, а успут јој је сасвим неочекивано и за самог себе, казао:

– Умро ми је очух.

Те речи је изговорио наглас први пут, и поразило га је како су зазвучале. Као да се нешто променило у ваздуху и управо од изговарања тих речи Николај Романович је дефинитивно умро.

– Ти си га веома волео?

– Он ми је био више него отац...

То је прозвучало тако тужно и благородно, да би се Николај Романович могао обрадовати.

– Јадан! Ја бих сишла с ума кад би ми се с татом тако нешто догодило. – Била је тако далеко од смрти у

својих осамнаест година, да чак реч „умро” није умела да изговори.

Затресла је главом да одагна од себе смртну сенку и уста су јој се скупила од саосећања, али је изрекла дечју глупост:

– Хајде да поједемо сладолед! Много, много...

– А где ћемо га наћи у ово доба? – осмехнуо се Слава, тронут толиким саосећањем.

– Код мене у фрижидеру. Родитељи су на дачи, а ја ништа друго не купујем.

Сладолед је био изврстан, с комадима замрзнуте вртне јагоде, или леденим бобицама рибизле, доносила га је у посуди са сувим ледом сусетка одоздо, која је радила у кафеу „Север” као конобарица. Крали су све што је могло да се украде.

После сладоледа Жења је изнела из очеве собе свечану плочу у црно-белом омо-ту:

– Фон Карајан. Донели су из Немачке. Таквог Вагнера ниси никада чуо.

Она је с дубоким поштовањем ставила на диск грамофона светлуцаву плочу. Оркестарска верзија „Тристана и Изолде”. Оркестар је звучао тако као да нису свирали људи него демони. Преслушали су је два пута заредом, а уз ту узвишену музику, негде у делу Изолдине смрти, Жења се заљубила у Славу. Ни са ким, чак ни са оцем, није слушала тако добро, тако заједнички. И он се свом својом душом бацио ка њој:

тако мила, нежна, очи црне, паметне, живе, локне трепере изнад чела...

– Каква мушка, чврста музика – примети Жења кад је Карајан престао да тутњи.

– О да – сложио се Слава, дивећи се у себи: како она може то да разуме...

У устима се још дуго задржао укус сладоледа с бобицама, зрнца су пробадала десни, а некакав укус је остао у души од заједничког преживљавања те бујне густо обојене музике.

Целог августа је ишао код ње у госте. У касне вечерње сате када је спадала врућина а на Тверском булевару се скупљали ноћни шахисти, он се враћао кући у добром расположењу – депресија му је пролазила. То слагање осећаја ноћног булевара, Вагнера и сладоледа који се топио чврсто га је везало за Жењу.

Кад је наступила јесен и Жењини се родитељи вратили у град, кренули су испити и почели су ређе да се виђају, мада су сваки дан дуго разговарали преко телефона о Рихтеровом концерту, о чудном албуму Сомова, који је Слава купио код букиниста на Арбату, следећи навике покојног очуха да шета с парама у џепу по антикварницама и букинистичким радњама. Николај Романович никада није био прави колекционар, али се мало разумевао у производе материјалног света – делимично можда што је био убеђени материјалиста.

Крајем лета Жењи се чинило да ће најзад да доживи праву романсу, али све се некако зауставило на доброј пријатељској ноти и никако се није развијало даље, мада је Жења желела нешто велико за разлику од малих комада сладоледа с јагодама или ледених бобица од рибизле.

Слава је осећао стално очекивање са Жењине стране и помало се нервирао. Он је веома стрепео од њиховог дружења, благородног дома у који је упао и од саме Жење, која је осећала књижевност, и музику, и њега, Славу. Привлачност је осећао према њој колико и према фењерском стубу. И с тим се, изгледа, није могло ништа.

Са својих деветнаест година чврсто је знао да спада у посебну и ретку врсту људи који се таје и скривају, јер ситне наказности увијене у уске фармерке изазивају код њега гађење и асоцирају на велику белу свињу облепљену с ниже стране прасићима који сисају, а само устројство жена с тим длакавим гнездом и вертикалним разрезом на тако незгодном месту деловало је прилично неестетски. Да ли се он сам тога досетио или му је Николај Романович, естета, то танано усадио, сада није имало никаквог значења. Жења му се веома допадала и спасла га је усамљености, али физичка туга није нестајала, само је нарастала.

Када би се опростио од Жење, сео би обично на Тверском булевару неда-

леко од шахиста на исту клупу и посматрао ретке пролазнике са замишљеним питањем: он? не он? Једном га је високи леп блондин погледао пажљиво, и он се сав напрегао јер му се показало да је тај поглед био посебно садржајан. Али тај је прошао поред, оставивши Славу у слатком зноју, с лупањем срца. Чудно, али срце се понашало као код оног ко пати од стенокардије.

„И у томе смо слични – констатовао је Слава. – Меломани, кардиолози, естете...”

Био је у заблуди, права слика била је знатно сложенија, али заблуда те врсте је сасвим разумљива: епоха супермена и кожне одеће и металних ланчића, хомосексуалаца са напумпаним лоптама мишића, који високомерно и презриво погледају „природне” још није наступила, каубоји су се рачунали као секс-симбол, жељени за женску половицу света, а не крављи дечацци, пастири са задњицама, разбијени грубим седлима који се предају једнополној љубави с потпуним одсуством жена у околини...

Слава је цео припадао античности у оном романтичном виду како се представљала површним научницима деветнаестог века – чак је и сам Маркс нешто брбљао о „златном детињству човечанства”.

Вероватно се са огромног растојања од неколико хиљада година слика искривила, и најкрвавије и најразумданије паганство, с

његовим јарким политеизмом у ком се све постојеће проглашавало за божанство, за узвишено, и пуштало у све тешке нимфе, најаде, сатире, најситније богове, а исто тако лабудови, краве, орлови, пастири и пастируше што су правили непрекидну оргију ничим неограничену у парењу – цело то уздрхтало паганство из неког разлога се називало антички материјализам. У тој заблуди је и била вера Николаја Романовича, он ју је пренео у целости свом васпитанику, заједно са својом личном пристрасношћу коју је усађивао пажљиво и стрпљиво помоћу искусних прстију, нежног језика и старинског увелог рудника.

У генијалног учитеља нашао се генијални ученик и он је сада изнемогао свим својим надчулним телом од нераствориве усамљености: туговала је светла чврста коса, туговала су уста, груди, стомак, бедра и јагодице. И рајски врт, и ружа Содома, како је говорио Николај Романович. Да, да... Пастрмка разбија лед...

Почетком октобра, у једно тамно али још топло вече продуженог Михољског лета, Слава је пронашао на Тверском булевару себи новог учитеља. Из групе тамних фигура које су се окупиле испод фењера што је осветљавао шаховске табле, пришао му је човек од око четрдесет година у капи, лепог лица које је могло бити јеврејско и у карираној старомодној каубојки. Скинувши капу с лобање на којој је била разбацана коса,

присео је на крај разваљене клупе. Цео је био као под притиском, очи су помало излазиле из орбите, а густа длака је расла тако густо да је само на носу остајала незарасла пољана. Николај Романович, напротив, увек се полако шетао као испумпан балон. Човек се ослонио длакавим песницама на крај клупе и обратио се Слави веома слободно:

– Ваше лице ми је познато. Извините, ви не играте шах?

Срце је почело испрекидано да куца, заплесало је по лудој музици: он?

– Играм помало.

Човек се засмејао.

– Помало је играла и моја бака... Тако је у крајњој линији она мислила. Сада ћемо то да проверимо.

Човек је извадио из џепа малу кожную кутију, отворио је. Фигуре су биле растављене – оштри шиљци вирили су из прореза кожне табле.

– Ви сте на потезу.

Славине руке су се толико тресле да је једва могао да ухвати шаховску фигуру. Направио је први потез Е2–Е4... И смирио се. Сумње није било: то је био он. Шахиста је лако покрећуо црног пешака на оштрој ножици, задржао га између палца и средњег прста, промрмљао:

– Тако рано је почело да се смркава... и ставио пешака на светли квадратић.

Те вечери је шахиста видео да су Славине очи зр-

цалноцрне, али тај утисак је био варљив, зенице су просто биле тако раширене да се плава дужица спљоштила по крајевима ока.

– Хајде да ту партију завршимо код мене код куће... Већ је много мрачно.

Шахиста је спаковао шах, натукао капу, и пошли су на тролејбус. Слава није питао хоће ли се возити далеко. Тресао се од предосећања, а шахиста му је повремено стављао руку час на раме, час на колено. Дошли су до Цветног булеvara, тамо су изашли и скренули у неку глуву улицицу. Зашли су у запуштени улаз двоспратне куће и док су се пењали уз степенице шахиста је рекао да живи с мамом, да је мама у младости била лепотица глумица, а сада је скоро слепа и сасвим дементна.

Стан је био мали и веома прљав. С времена на време мама је иза зида пуштала незадовољан глас, а затим би запевала романсу. Партију нису довршили. Јер се догодила љубав. Снажна мушка љубав, о којој је раније Слава магловито мислио. Мирисало је на вазелин и крв. То је било баш оно што је хтео Слава и што Николај Романович није могао да му пружи. Брачна ноћ, ноћ посвећења и такве насладе што никаква музика није могла ни да сања. Слава је започео нови живот.

Чували су Валиту на рачун државе. Нико сигурно није ни знао јесу ли га уопште чували. Могуће да су га разделили на органе,

залили формалином и дали на комадање оним студентима чији прозори гледају на филозофе. Или неким другим. Али то је мало вероватно. Експертиза је установила да је тело одлежало петнаест-седамнаест дана пре него што га је открио у забаченом углу Измајловског парка грађанин спортског изгледа, који је шетао фокстеријера.

Зашто је Јевгенија Рудолфовна кренула у истрагу, тешко је објаснити. За преко четрдесет година њиховог познанства он је нестајао много пута на разне временске периоде. Нарочито је био дугачак онај први. Најпре су му дали пет година, а после су још додали тако да је нестао тада на скоро десет. Затим се јавио, али више не Слава него Валита. Тако се образовао његов надимак. Он је Јевгенији Рудолфовној понешто испричао, али ништа што би могло да је уплаши или збуди. Увек ју је у неком смислу штитио.

Она није волела Славу, не, наравно, волела је сећања на своју младост и памтила како је била заљубљена у светлог продоховљеног дечака, како су слушали музику и како је патио због несавршенства тадашњих звукозаписа: код Карајана шест пиано и осам форте, а овде се све слепило... Било јој је жао тог плавушана, одметника, лишеног свега чега се могло лишити: имућства, зуба, светле косе и московске дозволе за становање, коју је он с муком

добрио, женивши се неком пропалицом алкохоличарком и пријавио се код ње у улици с љупким називом Јелењи Вал. Остало му је од свег његовог богатства само редак дар да слуша музику и господске руке с овалним ноктима.

Већ много година долазио је код Јевгеније Рудолфовне у позориште, у њен велики кабинет с бакарном таблом „Завмуз” на солидним вратима. И сарадници су га знали, и гардеробери пуштали. Обично му је давала мало пара, кувала кафу и узимала из угла ормана чоколадне бомбоне. Био је сладокусац. Понекад, кад је било времена, пуштала му је неку музику. Уосталом, признао је да музику одавно више не воли, воли само звуке. Она није сасвим разумела на шта мисли. У тој области разумевао се више од ње која је била шеф музичког одељења најпознатијег московског театра. Неспорно. И она је то одлично знала.

Седео је он у кабинету не дуго, стидео се себе самог, као што се некада стидела његова покојна мајка Антонина Ивановна.

Два месеца није свраћао и Јевгенија Рудолфовна га није спомињала. Једне суботе увече кренула је у конзерваторијум. Свирали су 115 опус Брамса, кларинетни квинтет, незамисливо тежак за извођење. У последњем делу, кад је душа просто ван себе, кад просто лежиш у поднебеса, сетила се

Славе. Како је он са својом блокфлаутом у малом разреду свирао са својом професорком Ксенијом Теофановном, дебелом дамом у свиленој врећастој хаљини, лепог лица и грубог изгледа, а она, Жења, улетала у разред и заустављала се од страха због сопствене наглости... Пре четрдесет година у музичкој школи од које ни цигла није остала... Брамс се завршио и с последњим звуцима осетила је да Славе више нема.

Упутила је захтев преко уреда за информације. Славу нису пронашли ни на Јелењем Валу, ни у некој другој улици и она се јавила у милицију. Разговарали су с њом грубо, али након једног дана позвали су је сами ради идентификације. Тамо није имало шта да се идентификује. То су били некакви црни дроњци, го-

тово земља, веома страшна земља. Само је рука била људска с овалним благородним ноктима.

Затим је разговарала са иследником. Иследник није био млад, био је подбуо и знао је тако много, било би боље да је знао мање. Од Јевгеније Рудолфовне није добио ништа занимљиво за себе. Злочин је био од оних које није било тешко открити, али хомосексуалним убиствима милиција се није посебно занимала. Она су се множила, а онда су свалили кривицу на неког манијака од оних ухваћених. А и коме би, осим манијаку, било потребно да убија Валиту, човека који ништа није имао, осим безумне жудње да буде вољен... да буде вољен од стране мушкарца... мушкарца ког је волео...

Код куће је Јевгенија Рудолфовна дуго копала по дечјим фотографијама и нашла је ону коју је тражила. На осталим је била девојчица Жења с виолончелом. А на тој је снимљена сала за време школског концерта. Сликао је Рудолф Петрович. У другом реду добро се виде њих двојица – Николај Романович у сивом оделу са пругастом краватом и дванаестогодишњи Славочка у белој понирској блузи са откопчаним горњим дугметом. Тако мило лице, тако светао, голупчић... И како га је Николај Романович волео. Како га је волео...

Из књиге:

Први и последњи

*Превела с руског
Неда Николић Бобић*

ЧИТАЊЕ КАО ПОДВИГ: Интелектуалци и литература која подлеже цензури

Питање, шта су заправо руски интелектуалци и како их можемо окарактерисати, чини се да постоји дуже и од тих самих интелектуалаца. И не престаје да нас занима. Пре неколико година позвали су ме да дођем на Кипар, пријатељици која је била на самрти. Била је цењени међународни правник, саветовала је многе познате богаташе, уз то је и писала песме, и уопште – Царство јој Небеско! Стигла сам после пет преседања, ушла у болесничку собу, она је све избацила јер је хтела да ми постави једно важно питање. Просто сам претрнула... о чему? О подели наследства? О месту сахране? О неким посебним посмртним порукама? Сви су изашли, и она ме је упитала: Љусја, шта мислиш, шта су то интелектуалци? Била сам ошамућена, али сам одговорила: интелектуалци су образовани људи, чија делатност није мотивисана користољубљем...

Одмахнула је главом: не... Те ноћи је умрла... оставивши ме у недоумици – зашто је у последњем часу свог живота њој био важан одговор на то питање.

Нећу одговорити, али ћу покушати. Карактеристике тог нестајућег вида су неодређене: интелектуалци су били и либерали, и конзервативци, са стремљењем ка Европи и ка Истоку, верници и атеисти, радохолици и нерадници, увек – хуманисти, и све њих срећемо на страницама наше велике класичне... Једна од заједничких црта интелектуалног човека је, по мом мишљењу, његова насушна потреба за читањем. Карактер читања се одређује временом, местом и личним склоностима. Пре неколико година прочитала сам писма и дневнике мога деде од 1911. до 1937. године, тамо су биле и белешке о прочитаним књигама, и спискови књига које обавезно

треба прочитати у том месецу и те године. И то ме је присилило да се сетим свог властитог читања, које је почело пола века после дедине смрти.

Сваки нараштај има своје одређене црте. Ја припадам нараштају који је касније називан бејби-бумери – од 1943–1963 године рођења. Тај термин су измислили 1991. године, када су уопште распредали тај проблем. До тог времена, од најраније древности, од Сократовог времена, који се, кажу, први пожалио на непристојност младог нараштаја, старији су се жалили на омладину. На папирусу, на хартији, чак и на глиненим таблицама постоје те жалбе. То јест у очима старијег нараштаја, нови увек по својим особинама уступа место старијима.

За уопштавања је увек карактеристична велика удобност и још већа приближност. Обично су се нараштају бејби-бумера приписивала следећа својства: заинтересованост за лични успон, колективизам, командни дух и остало. Све те одредбе су смислили западни истраживачи за западну омладину. За руску омладину тога доба, у крајњој линији за тај маргинализован део ком сам ја припадала, основна вредност било је читање. Управо тако – не књиге, већ само читање. Страсно, напрегнуто, паметно и тешко читање. Уз то и опасно, јер се због читања могло истерати из института, са посла, чак стрпати у затвор. Читање је било повезано с ризиком, захтевало је храбрости и у сваком случају савлађивање страха.

Када сам размишљала о тој теми набасала сам на изванредан текст Аверинцева у зборнику посвећеном Мандељштаму. Звао се „Страх као иницијација – једна тематска константа поезији Мандељштама”. Тамо је наведен цитат из Мандељштамове „Еги-

патске марке”: „Страх ме хвата за руку и води... Ја волим, поштујем страх. Готово да је рекао: „С њим ме није страх!” Математичари је требало да саграде шатор за страх, јер је он координата времена и простора: они као распрострајени филц у киргијским саницама учествују у њему. Страх испреже коње, када треба путовати, и шаље нам снове с безразложно ниским плафонима”.

Уздахнула сам кад сам прочитала ту реченицу: раније се нисмо досетили да је код Мандељштама страх био тако тесно повезан са стваралаштвом. И сенка тог страха је легла и на нас, читаоце совјетског времена. Али, право говорећи, наше читање је такође било стваралаштво својега рода. То је било повезано с тим што смо живели у свету где се неки неодређени део књига сматрао забрањеним. И читање таквих књига било је кажњиво законом. Постојао је члан 190 Кривичног закона, касније члан 70 по ком се могло добити од три до седам година затвора за чување и ширење антисовјетске литературе. Из тога је проишло да је постојала дозвољена и забрањена литература.

Нико од мојих познаника никада није видео списак забрањених књига. Ако су такви спискови и постојали, чували су се негде у столовима кагебеовских шефова. Прошло је много година док се није разумела та граница – дозвољеног и забрањеног. То је било давно руско питање и нисмо ми били први нараштај који се с њим суочио. Зар су били дозвољени Пушкинови епиграми који су ишли из руке у руку почетком XIX века? Лицејски несташлуци, псовачки стихови, „Гаврилијада”, на крају крајева? Они су били подвргнути цензури... Руска цензура је увек добро радила. Довољно је сетити се шта се догађало с Чаадајевом и његовим „Филозофским писмима”, за које је био проглашен лудим у време када термин „казнена психијатрија” још није био измишљен. А историја Радишчева који је издао своје дело „Пут из Петрограда у Москву” 1790. године и доbio због тога смртну казну. Захваљујући милосрђу Катарине Друге, та казна је за-

мењена десетогодишњим прогоном у манастир, али књига је први пут објављена 1905. године, после прве руске револуције, након више од сто година откако је написана. До тада је Радишчевљева књига била „у списковима”. Стручњаци кажу да је таквих спискова било на стотине. Александар Сергејевич Пушкин је читао и коментарисао купљени примерак за личну библиотеку који се раније чувао у Тајној канцеларији... Данас се у музејима могу наћи и спискови Радишчевљевих књига који су одштампани у властитој штампарији у тиражу од двадесет примерака, и спискови Пушкинових епиграма, оштроумних, „политички некоректних”, како бисмо данас рекли... за оно што је ишло из руке у руку. То је био самиздат, господо! Кажу да Русија није само домовина слонова, него и самиздата...

Многе књиге које су нам долазиле у руке у време наше младости, требало је брзо прочитати, вратити власнику или дати пријатељу, и не показивати другима. Уопште је – готово свака књига била вредност, и за то су доказ били огромни редови који су се образовали кад би објавили претплату на невинне класике. Јесу ли они, уосталом, невинни? И Толстој и Достојевски и Љесков су имали непријатности с цензуром за време живота, чак и после смрти. Историја руске цензуре је већ написана и изузетно је занимљива. Непрекидива логична нит води нас ка касносавјетском времену када је за мој нараштај (шездесете-осамдесете године прошлог века) почео период „великог читања”.

Историја сваког човека може се написати на разне начине: кроз његову генетику, то јест наслеђене особине и црте од родитеља, кроз образовање – где је, шта је и колико човек учио, кроз дружење – с ким је општио, дружио се, суседовао, а може и преко последица прочитаних књига. Покушаћу да испричам своју...

Ма како било смешно, моје прве дечије књиге не налазе се на списку забрањених, тим пре су давно биле избачене из библиотеке, држале су се у посебном хранилишту и издавале уз специјалну дозволу. И, у сваком случају, нису се поново штампале. То су биле књиге из ормана-библиотеке, моје баке Елене Марковне која је успела да заврши гимназију 1917. године и сачувала је девојачке романе Чарске, чудесну књигу Лујзе Олкот *Мале жене* – које су постале одрасле; тамо је била и књижица о малим Јапанцима и малим Холанђанима и укорићени бројеви часописа *Душевна реч*. У том орману сам нашла и прву праву књигу *Лукави идалго Дон Кихот од Ламанче* мени непознатог аутора Мигела де Сервантеса Сааведре, академско издање... Други орман за књиге који је мало касније попунио моје образовање припадао је другој баки Марији Петровној. Био је занимљивији и опаснији, али је за њега још требало до-расти: *Камен* Мандељштама и *Бројанице* Ахматове, *Котик* Летајев Андреја Белог, *Слике Италије* Муратова и *Тумачење снова* Фројда, чак, опрости боже, мали том Лењина *Материјализам и емпириокритицизам* са подругљивим белешкама мога деде. Узгред, тамо сам нашла књигу коју и данас чувам у кући (некаква документа баке и деде сам предала у архив, а њу нисам дала) – *Устанак анђела* Анатола Франса. То је моја породична драгоценост и веома чудно изгледа: ручно израђене корице које су краће од формата страница, тако да странице виरे испод корица приближно за један прст. На последњој страници је написано: „Ове корице сам направио од украдене фасцикле, старих марамица и хлеба, у најтежим данима мог боравка у ћелији Н° 3 у Стаљинградском затвору”. Даље је датум – март 1934. године. И потпис мог деде.

У орману баке Марусје нашла се и руска Библија, према којој се моје интересовање пробудило касније. То је била домаћа књига, читана чак превише пута, са подвлачењима. Постојала је и друга Библија, припадала је прадеди с мајчине стране, на

ивриту са паралелним преводом на руски језик. То је била Тора, без Новог завета. Још једна породична драгоценост.

Библија је у годинама мог детињства била ретка књига, после револуције издавала се само код издавача Патријаршије, може се рећи за службену употребу као некаква инструкција ЦК или КГБ-а. Купити је, било је просто немогуће. Али ја одлично памтим Јеванђеље, које је преписала руком старица из цркве, као у догутенберговска времена. Прави самиздат, између осталог!

Прво Јеванђеље које сам купила на поклон мојој пријатељици 1960. године на-бављено је од цариника који је конфисковао та издања на аеродрому када су покушали да их увезу у нашу слабо јеванђелизовану земљу инострани мисионари. Своју добротворну мисију они су испуњавали на тај начин и цариници су учествовали у том процесу. Са цариником ме је повезала једна лепотица која је живела у нашем дворишту. Она је била девизна проститутка, али ми још нисмо знали за такве изразе. Јеванђеље је било ново, издано на руском у белгијском издавачком предузећу *Живот с Богом*, коштало је 25 рубаља. Моја факултетска стипендија је износила 35 рубаља. У поређењу с том сумом Јеванђеље је била скупа књига. Цариник није рђаво зарађивао, али купаца није било баш превише.

Моји васпитачи била су два ормана мојих бака и још један, трећи, у стану пријатељице из мог разреда, Ларе. Интелектуална руско-јеврејска породица из Тбилисија, орман огroman. Све књиге су стајале хрбтом напред, а неке позади – сакривене. Одатле смо Ларочка и ја једном извукле две књиге. Једна је била *Декамерон* са илустрацијама. Књига је била веома забавна, дуго смо је разгледале. Прочитале смо је, али нам се није учинила посебно смешном. Сигурно су само савременици могли да се здраво смеју над тим прилично тривијалним причама.

Друга књига је био зборник песама Бориса Пастернака *Изабрано*, издање из 1934.

године. Тамо је била песма која је била посебно важна за мене. Мислим да је важна за све – тамо је значајна формула узајамног односа човека с поезијом...

За девојчицу од 12-13 година текст је био сасвим неразумљив, али, без обзира на то, од тог тренутка почео је мој живот с поезијом. У то време смо у школи већ прошли песме Пушкина и Љермонтова – о сељаку који тријумфује или о белом једру... Можда је чудно, али моје читање је почело с поезијом. А можда и није тако чудно: у човеку је усађена тежња да ритмизује и римује текст везан с његовим дубоким својством – непрестаном борбом у његовој души хаоса и космоса, без структуре и реда. Потреба за поетском речи у човеку живи од давнина. Од ког тачно времена, не може се проверити, али доказ за то су древни колдовски разговори, шаманске радње, молитве и народне песме...

Путеви мог читања су избирљиви, имају печат случајности, али сам те случајности ипак изабирала сама. Односи с писцима слагали су се по законима љубавног романа: прва привлачност, жар, затим или захладнелост, или животна љубавна веза са узлетима и падовима. У петом и шестом разреду после песничке вакцине добијене од Пастернака, догодила се романса са О. Хенријем. Дирнуо ме је лаконизам причања и елеганција финала. На свакој страници смеђег раскупусаног тома (који је и данас жив!) осушене су капљице супе и компота. И уопште није био Чехов. Никако није био Чехов! Затим је кренуо Толстој. „Хаџи Мурат“. За цео живот. Али не и Достојевски. И не Дикенс, већ Томас Ман... Наставља се Пастернак, појавио се Мандељштам.

У години завршетка школе – 1960 – мења се пејзаж, појавила се нова пријатељица, Наталија Горбањевска. Прави живи песник. У то време Наталија је сама објављивала своје песме. Песник Николај Глазгов је још четрдесетих година пустио термин „самсебеиздат“ али ми смо још тада знали да се то

назива „самиздат“. Наташа је правила мале збирке, штампала на цигаретној хартији, и зато је могла да штампа само по седам примерака. Опремала их је веома лепо и елегантно. Књижице су биле танушне. Све те књижице сам предала пре петнаест година у архив „Мемориала“ – оне се проносе по целом свету са изложбама посвећеним том времену.

На тај начин, први прави самиздат с којим сам се сусрела биле су књиге Наталије Горбањевске. Пре три године путовала сам из Шерметјева кући електричним возом, однекуд сам се враћала из иностранства, бацила сам поглед кроз прозор, тамо је био прекрасан приказ: снег тек што је пао, савио кичму бреза, путовала сам из жарких земаља где није било никаквог снега. Очи су се страшно радовале. Сваки пут кад ми се око радује лепоти природе, сетим се, као мантре, једне песме Наташе Горбањевске:

Гледам у лампу и део керосина.
Земљо моја како си ми дивна,
у светлуцавим висинама корпа,
висећа, коју сам сама исплела,
а у корпи је Васељена цела.

Земљо моја како си дивна,
као она готово безумна ива
што стоји у заливу и предаје своје пруже,
из хиљадугодишње љубави вруће.

Земљо моја, светлости моја и снаго,
судбино моја како си дивна,
звезда моја како си тамна,
магловито име твоје Русија
носим у себи рођена моја.

Када сам стигла кући, и даље мрмљајући у себи ту песму, позвали су ме и јавили да је Наташа умрла. И на сасвим неразлучив начин слила се за мене та песма и вест о њеној смрти, и то осећање лепоте њеног живота – „судбино моја, како си дивна“.

Захваљујући Наташи веома рано сам се упознала са питерском поезијом с почетка

шездесетих година. Тада се још није знало ко ће од четири млада питерска песника извршити својеврсну песничку револуцију: Рејн, Најман, Бобишев или Бродски. Прва је то схватила Ана Андрејевна Ахматова. Мада, треба рећи, да су и остала тројица имала велики дар. Али замах! Прве песме Бродског стигле су од Наташе...

Прошло је око шездесет година откако сам започињала своје опасно читање и могу са сигурношћу да кажем да је почетком шездесетих година била изграђена цела индустрија илегалног читања. Постојала су три принципијелно различита извора:

1. Дореволюционарне и предратне књиге које су биле под забраном. Углавном су то биле „религиозне” књиге: Василиј Розанов, Берђајев, Флоренски, Владимир Соловјов. Руска књижевна авангарда с почетка века дошла је касније.

2. Књиге написане у Русији, необјављене званично или уништене после објављивања, произведене на један од домаћих начина – фотокопирањем, прекуцавањем на машини, у ретким (и каснијим случајевима) ксерокопирањем: почев од Василија Гросмана до Солжењицина, Шаламова, Јевгеније Гинзбург, Надежде Мандељштам, Веничке Јерофејева.

3. Донета или послана из иностранства издања на руском језику. Осим већ поминутог издања *Живот с Богом*, доспевали су до нас преко странаца и дипломата који би допутовали и књиге на руском, које су објављивали ИМКА-press, РСХД, најзад и издавачка кућа „Ардис“. То је био први „самиздат“.

За мене лично самиздат је почињао поезијом. Осим песама Цветајеве, Гумиљова, Ахматове и Мандељштама прекуцаних на машини, постојали су и песнички самиз-

датски часописи: *Синтаксис*, који је уређивао Александар Гинзбург, неколико лењинградских песничких часописа. Али главно је, што је неопходно да се разуме, самиздат је био изузетно разноврстан и није се бавио само поезијом. Осим песничког, и већ споменутог религиозног, постојао је и најопаснији вид самиздата – политички. Био је изненађујући по утицају: пре свега Орвел са његовом *Животињском фармом* и романом 1984, и извесна количина чисто политичких истраживања, која нису достигла високи уметнички ниво – *Технологија власти* Авторханова, *Велики терор* Конквиста, *Нова класа* Ђиласа... Постојао је самиздат уметнички, преводни, научни, националистички, неомарксистички, чак и музички.

Читали смо дању и ноћу, читали годинама и расли с читањем. Репресије због производње самиздата су се појачавале, ретко које регуларно издање је премашивало више од три примерка: уреднике, састављаче и штампаре су ловили и трпали у затвор. Године 1965. одвијао се процес над Сињавским и Данијелом, који су објавили своје књиге у иностранству и после тог процеса било је ухапшено на десетине људи. Узгред, ухапсили су и Александра Гинзбурга, који је саставио *Белу књигу* посвећену процесу над та два писца. Нешто касније, године 1968. почела је да излази *Хроника текућих збивања* – две десетине одважних људи скупљали су по целој земљи материјале о репресијама, о политичким процесима који су се одвијали тих година. То издање је постигло рекорд у времену ширења. Био је то подвиг Наташе Горбањевске.

Да се вратим мом личном читању. Године 1965. је постала за мене година када сам одједном открила два велика руска писца, који стоје као погранични стубови руске литературе – Платонова и Набокова.

Тако се догодило да су ми њихове књиге готово истовремено доспеле у руке. Морам рећи да је то било веома тешко искушење.

Платонова су тада објавили, то је било једно од првих посмртних издања. С Набоковым је још занимљивије: један студент с другог факултета, Канађанин руског порекла дао ми је да прочитам *Позив на погубљење*. То је за мене био апсолутни преврат: схватила сам да постоји и друга руска литература, осим руске класичне и руско-совјетске у којој сам приметила само Платонова... Совјетску нисам читала због унутрашњег протеста. Како може бити Павка Корчагин, Павлик Морозов и Зоја Космодемјанска, кад је већ написан Вертер! Чак ни добру „сов. литературу” нисам читала – то је био мој лични снобизам. Мрштио ми се нос. Никаког Трифонова, Нагибина – они су касније, веома касно били прочитани и било је не више тако занимљиво. И зашто да читам *Зубра*, кад сам слушала предавања Тимофејева–Ресовског? И читала сам књиге из ормана, не бакиног, већ других људи. Један такав власник ормана за књиге био је Анатолиј Васиљевич Ведерников у то време заменик уредника часописа Московске Патријаршије. Имао је изванредну домаћу библиотеку од Розанова до Мерешковског. Друга библиотека у то време била је – оца Александра Мења. Обојици сам захвална до данашњег дана. Совјетски живот био је раван и прилично безваздушан, и наћи некакву вертикалу – била је насушна потреба тога времена. Прилично избирљива путовања сам тих година обавила по разним езотеричним маршрутама – од доктора Штајнера до Сведенборга и кабале... Таква су била моја религиозно-филозофска читања.

И баш у то време допао ми је у руке роман непознатог писца Набокова *Позив на погубљење*, и све се окренуло. То је био апсолутни потрес. Последње странице романа садржале су такав уметнички продор, на који никаква филозофија није била у стању. А даље се моја маршрута одвијала на следећи начин: пошто ме у мојим факултетским годинама није занимала само филозофија и биологија, већ и мануфактура, с којом је било исто тако рђаво као и са књи-

гама, дошла сам некако у корпус „Л” високог здања на Воробјевим горама да купим код познанице шверцерке неку крпу. Имала је све: ципеле, сукње, јакне, хулахопке и кратке гаћице. Књигама се уопште није бавила. Дошла сам – разгледала све изложено на кревету, а на фотелији лежи књига. Наслов је *Дар*, а аутор мени већ познати Набоков. Моје очи су засијале таквим пламеном, да је она, као искусни продавац, рекла да се књига не продаје. То је била страшна изјава, али мој одговор је био још страшнији: скинула сам с руке брилијантан бакин прстен, ставила на сто и узела књигу. Морам рећи да ниједног тренутка нисам зажалила за бакиним прстеном. Књига се показала као прави брилијант. Читали су је и начитали је се сви моји пријатељи. Она је чак и после *Позива на погубљење* била омамљујућа. То је још једна драгоцену књига у мојој библиотеци.

Године 1968. завршила сам факултет и ступила у Институт опште генетике Академије наука, што је било најбоље што се могло. Време великог читања се наставило. Књиге су стизале, одлазиле, прискакале саме. Крајем шездесетих – почетком седамдесетих јавио се покрет Јевреја за иселење, за емиграцију. Капије земље су се час навлаш отварале, час затварале и у то време су почели да излазе периодични часописи *Јевреји у СССР*, *Таргут*. Ја нисам имала намеру да отпутујем у Израел, али све с тим у вези било је страшно занимљиво: о историји образовања те земље нисмо ништа знали, или смо знали веома мало. У то време ја чак нисам ни знала изузетно важну породичну чињеницу, да је мој деда Јаков добио десет година прогонства 1948. године због тога што је радио у Јеврејском антифашистичком комитету (ЕАК), чија је велика већина чланова била стрељана. Њега су осудили зато што је говорио неколико страних језика, што је састављао политичке приказе за Михоелса, председника ЕАК, на основу страних новина: шта се догађа у Израелу, шта о томе говоре Арапи,

какве тамо постоје партије и шта о томе пишу Енглези, Немци, Французи.

Управо тих година у руке ми је дошла књига *Излаз* писца Леона Јуриса. Тај роман је, наравно, био од оних забрањених – ционистички... Роман је, да будем искрена, прилично просечан, али радња се у њему прво догађа у руским малим местима, затим у Палестини у време стварања државе Израел, и тамо је било веома много чињеничног материјала. Роман сам читала споро, дали су ми га на кратко време, али пожелела сам да га имам. Имала сам писаћу машину „Ерика“, њу ми је поклонила мама по окончању факултета. Куцала сам рђаво, и сада куцам споро. Нашли смо дактилографкињу, дали смо јој моју машину јер своју није имала, и она се латила да прекуца *Излаз*. Чекали смо, чекали, а потом се испоставило да су машину заједно с прекуцаним материјалом узаптели у КГБ. Неко је откуцао. Нећу да причам о појединостима те приче, али тиме се завршила каријера биолога, не само моја већ и још неколико људи који су са мном радили – затворили су целу лабораторију. Јурисова књига *Излаз* је произвела мој излаз из генетике и упутила ме ка другој професији...

Заправо, на томе бих могла и да завршим. Године 1990. у Русији је био донет закон о забрани цензуре. Током две године, готово све књиге које су сматрале опасним за читање појавиле су се на тезгама књижара. Чини ми се да издавачи нису на тим књигама направили велики бизнис. Имала сам утисак да су сви, којима је то ризично читање било занимљиво, прочитали те књиге раније. Можда је најјачи пример за то био *Архипелаг Гулаг*, због којег су највише хапсили и прогонили. Почетком деведесетих он је стајао не само на свим тезгама у књижарама, већ и на свим станицама метроа, али га се нико није дотицао. Парадоксално је, али се та велика књига-подвиг показала много важнијом на Западу него у домовини. Комунистички покрет у Француској

и Италији био је у опадању кад су западни комунисти сазнали о Великом терору, о улози ЧК-НКВД-КГБ у животу земље и удаљили су се од комунистичког режима, од стаљинизма. У Русији се то, међутим, није догодило. Књига је, очито, тако и остала непрочитана, јер неколико година након пропасти совјетске власти народ је сложено гласао за човека који је васпитан на старим традицијама КГБ. У томе је и корен поновног рађања стаљинизма у нашој земљи.

Епоха читања настала је за човечанство шест-пет хиљада година пре наше ере, кад се формирала писменост и кад су информације почеле да се преносе од човека до човека помоћу азбука, које су створили генији човечанства. Први дешифровани записи имају финансијски карактер – то су дужничке књиге и „књижења“, како би казале савремене књиговође. Изгледа да су сакрални текстови млађи од финансијских.

Почетком XV века догодило се још нешто што је изменило пут цивилизације – изумљено је штампање књига, почела је нова ера, ера Гутенберга. Сада се налазимо на прагу следеће етапе у животу човечанства: информациона револуција већ укида књигу, а наука и савремена технологија што се гурају у први план вероватно ће поништити и човека на тај начин што ће се информација учитавати у мозгу истовремено с носиоцем, поништавајући механизам читања на које смо навикли. Да бисмо дошли до информација нећемо морати да чинимо никакав подвиг, довољно је да учинимо један клик. Због књиге данас не хапсе.

Али постоји једна загонетка: ако подвиг читања никоме више није потребан, зашто се поново плашимо? Зашто је остао страх? Загонетка изгледа није тешка, али о томе треба размислити.

Када би моја покојна пријатељица поставила своје предсмртно питање данас, ја

бих можда одговорила некако другачије: то су образовани људи, који владају интелектуалном неустрашивошћу, и чија се делатност не мотивише коришћу... Али, на жалост, то „тајно одличје” више не постоји.

Интелектуалац, ма како одређивали његова својства, већини грађана представља углавном комичну фигуру. Још више од тога, дозвољавам себи храброст да кажем да су руски интелектуалци окончали своје постојање самоубиством. Догодило се то двадесетих-тридесетих година прошлог века. Под притиском власти интелигенција је више волела да се „деперсонификује” и томе су послужили водећи писци свог времена који су створили целу портретну галерију јунака, које можемо препознати и у *Хулију Хурениту* Еренбурга, и у *Дванаест столица* и *Златном телету* Иљфа и Петрова као и у многим другим књижевним јунацима који су обешчастили саму појаву „руске интелигенције”. Као закључак навешћу очајан и убедљив исказ Јурија Ољеше који је написао 1930. године, а који је такође ба-

цио свој камен на гроб „руског интелектуалца”:

Ми писци-интелектуалци, треба да пишемо о себи самима, треба да разобличимо саме себе, своју „интелектуалост”... Мој поглед на положај интелигенције је крајње мрачан. Треба једном заувек рећи следеће: пролетаријату савршено није потребно оно што ми називамо интелигенцијом... Ја хоћу да се прestroјим. Наравно, мени се гади, изузетно ми се гади да будем интелектуалац. Нећете можда поверовати зашто ми се гади. То је – слабост, које хоћу да се одрекнем.

Нама, данашњим потомцима оних које су називали интелектуалцима, остала је од предака једна заједничка слабост – љубав према читању.

Из књиге Љ. Улицке *Театар од хартије*

Превела с руског Неда Николић Бобић

Бранко АНЂИЋ

ВИШАК РЕЧИ У ДЕЛУ
МАРИЈА ВАРГАСА ЉОСЕ

60

Људи који лично познају Марија Воргаса Љосу потврдили су ми да је истинит ретко помињан податак из његове биографије: од ране младости, дон Марио педантно записује све што му се догађа, кога среће, с ким се виђа, шта гледа а шта чита, али и шта је где јео, пио и платио, а поготову шта је све радио. Рекло би се, писање дневника није само његова особеност; али те дебеле, уредно нумерисане и чуване свеске нису уобичајени дневници, то су педантни, детаљни пописи свега што је икад имало везе са њиховим аутором, без обзира на важност или неважност. Од малена, мали Марио је слутио да ће он и све што је с њим у вези бити веома важно *urbi et orbi*. Чи-

тавог живота користи ту ризницу података као неисцрпни материјал за своје књиге. До којих апсурдних граница педантности то може да иде, сведочи његова аутобиографија *Као риба у води*, подебела књижурина коју, упркос обиља занимљивих података, могу до краја да прочитају само његови највернији поклоници или веома беспослен свет.

Истини за вољу, уметничка креативност перуанског Нобеловца више пута је била погурана његовом самољубивошћу. Повређена сујета му је помогла да напише неке заиста вредне књиге. После првих успеха романа *Град и пси*, *Зелена кућа*, *Разговор у Катедрали*, кроз брдо глобалне хва-

ле провукла се и танушна замерка извесног критичара да му духовитост није најјача страна и да „пише стиснутих зуба”. Дубоко повређен, потрудио се да докаже супротно и написао роман *Пантелеон и посетиоце* – ем вредно, ем духовито дело. Други пут се неко дрзнуо да напише како дон Марију баш не леже чулност и еротика у књижевности; одговор је био роман потпуно ван оквира његове тематике – *Похвала помајци* – у којем је, само делимично успешно, покушао да своје читаоце, а нарочито критичаре, увери у супротно. (За разлику од преосетљивог Перуанца, један од наших водећих савремених писаца већ двадесетак година стоички

издржава добронамерну спрдњу пријатеља који су у једном његовом роману открили „продор пулсирајуће жиле”, несрећну метафору за коитус, показујући да човек може с тим да живи, јер и пријатељи и читалачка чаршија знају колико је изврских књига написао!) Ваљда је Варгас Љоса био ипак свестан да му, упркос популарности те књиге и њеног наставка, *Дон Ригобертове свеске*, то баш није најбоље испало па је поново покушао да буде „врућ” у бестселер роману *Авантуре неваљале девојчице* – нажалост, такође с половицим, ако не и сумњивим успехом.

Срећа је што је Марио Варгас Љоса врло надарен писац и широко образован и проницљив човек, па његова сујета лако може да се изједначи са великом амбицијом. У његовом обимном и дивљења достојном опусу нису, наравно, сва дела подједнако успела и вредна, као што то нису ни чија. Његова хипертрофирана свест о сопственом значају понекад је гориво за покретање стваралачке машине која је све до заласка у деведесете године, до времена кад се и најблиставији умови боре са старачком сенилношћу, умела да изнедри моћна дела какво је, на пример, његов изненађујуће свеж претпоследњи роман *Бурна времена*. Али глад за успехом и новим самопотврђивањем нису му ишли на руку кад је ставио тачку, једном заувек, на крају свој последњег ро-

мана, *Посвећујем вам своју тишину*.

На моје опрезно питање како му се чини последњи роман дон Марија, један од данас водећих перуанских писаца ми је лаконски отписао. „Уффф...!” Обојица знамо да се већ одавно Варгас Љосине књиге објављују истовремено у двадесетак земаља шпанског говорног подручја и у преводима на више других језика (између осталих и на нашем) и да уредници нерадо мењају чак и једну запету у њима. Свесни унапред зајемченог пословног успеха, клоне се свог посла који савесно обављају у делима других аутора – да утегну шта треба да се утегне и тако побољшају коначну верзију књиге. Какве год биле, књиге Марија Варгаса Љосе су током времена постале недодирљиве, чак и за конструктивну критику.

Да је неко стиснуо петљу и уреднички се умешао, *Посвећујем вам своју тишину* не би била књига која лечи несаницу; била би, рецимо, бар педесетак страница краћа, без вишка речи, лишена непотребних понављања и извесних проблема структуре. Варгас Љоса је обзнанио да више неће писати романе и сад то делује као добра вест, готово као олакшање.

Зашто је, дакле, искусни нобеловац уопште писао ову књигу?

Кад се преко шест деценија пишу романи, огледи, новинске колумне, универ-

зитетска предавања, књижевно-теоријске студије, и то толико добро да то чита цео свет, тешко је одрећи се те навике; као престати с пушењем. Мора да се код аутора постепено ствара готово рефлексна потреба да се после једног, пише другог дело. Могуће је да после тако успешне књижевне каријере, писац почне да верује да свака његова реч злата вреди.

Да ли је Варгас Љоса хтео да своју љубав према перуанском валсу и народној музици уопште, према великанима популарне песме, од Фелипеа Пингло Алве до Табуке Гранда (чије плоче и ја љубоморно чувам у својој дискотеци), упакује у ирониичну пародију о писању тоталног романа – само он зна. Није проблем у луцкастој, натегнутој идеји – свакако пародији – да ће промовисање љубави према народној музици која руши класне баријере пробудити патриотизам Перуанаца и ујединити их као сложну браћу у борби против политичког лицемерја, сурових диктатура, расизма, мачизма и свеопште друштвено-политичке и економске неразвијености; проблем је, нажалост, у занату, у речима, управо у оном виду књижевног посла на који Варгас Љоса с правом може бити поносан, као аутор *Разговора у Катедрали*, *Јарчеве феите*, па чак и младалачког минијатурног ремек-дела, новеле *Фићфирићи*. Кажу психолози да се с годинама ин-

дивидуалне склоности појачавају – како добре, тако и лоше; ко је цангризав, у старости је цангризавији, ко је штедљив постаје шкрт, ко је безбрижан, бива несмотрен. Варгас Љоса је одувек био детаљиста; када је његов лик прелазио улицу, морао је да напише како се та улица зове, макар се само једном у роману помињала. Има нечег парадоксалног у његовом књижевном свету: реалиста у души, готово опседнут чињеницама и предметношћу, он је истовремено револуционарни експериментатор формом, како у језику, тако у структури својих дела. То је одувек било очито у његовим историјским романима, као што су *Рат за смак света* и *Келтов сан* и то му је углавном помагало у верној реконструкцији одређене историјске епохе; али већ у *Авантурама неваљале девојчице*, у неким деловима те књиге стиче се утисак да постоји вишак речи, готову синонима, гомилање непотребних чињеница – углавном именица, а ређе придева – које „гуше” текст. „Отишао је из хотела (...). Вратио се у хотел у којем је одсео.” Ако се лик вратио у хотел за који знамо да је место на којем је одсео, читав део реченице „...у којем је одсео” потпуно је сувишан.

Почетницима у књижевном занату својствено је да гомилају придеве. Варгас Љоса не покушава да делује барокно, него педантно, штреберски информисано; његов приповедачки

глас заиста је свезнајући и тим гомилањем небитних или већ познатих чињеница понекад само оптерећује читаоца, као у страху да ће му промаћи нешто што не би требало препустити подразумевању. Главни лик у роману *Посвећујем вам своју тишину* је познавалац перуанске народне музике и пише роман о прерано преминулом и недовољно прослављеном гитаристи. Кад год треба да нешто запише, увек је то у „свеске и бележнице”. Без изузетка. Зар аутор не може да се одлучи да ли Тоњо Аспилкуета записује своја фолклорна запажања у свеске или бележнице? Да ли је то уопште икоме важно? Овако испада да пише мало у свеске, мало у бележнице. Његов омиљени ресторан где се састаје са свима и где воли да до ручкује, зове се „Бранса” и налази се на главном тргу Лиме, на Тргу оружја. Кад год се у даљем тексту помиње Бранса, писац никад неће пропустити да уз име ресторана дода „на Тргу оружја”, као да има више Бранси и као да већ безброј пута нисмо прочитали да је тај угоститељски објект на Тргу оружја, а не на неком другом месту. При том, чињеница где се налази тај ресторан, потпуно је небитна. Можда би било довољно рећи – и то само једном – да је у *центру*. Детаљна топографија путева којима се крећу ликови последњег романа Варгаса Љосе побуђују на помисао да им је писац уградио неки књи-

жевни GPS, како бисмо сваког часа тачно знали у којој улици се ко налази.

Сличних примера бесконачних понављања – рецимо пуних имена и презимена, као на школској или војничкој прозивци – има сијасет и док сам преводио овај роман често сам падао у искушење да изоставим вишак, али ми занатска савест то ипак није допустила: ако нобеловац хоће да се понавља, са срећом му било.

Страст за исцрпљујуће детаљним реалистичким описима, за неком врстом вишка чињеничности, својствена је многим од најуспешнијих писаца бестелера (и неким „озбиљним”, као Џонатан Франзен). У жанровским бестселерима, зачудо, она добро функционише, можда зато што је та књижевност претежно миметичка, псеудодокументаристичка, а мање ослоњена на креативну маштовитост (пише се на темељу „истраживања”, а не „из главе”). Као што се од хиперреалистичког портрета очекује да буде „као жив”, врло дебеле књиге Џејмса Клавела, на пример – *Tai Pan, Noble House* – својом детаљном документарношћу буквално смештају читаоца на Далеки исток у доба стварања Хонгконга. Најбољи бестселер Писац нове Енглеске, Џон Ервин, такође се служи овом списатељском техником, мада не толико радикално. Ервин је одавно јавно изјављивао да му је

књижевни узор Чарлс Дикенс, дакле највећи англо-саксонски реалиста. Обожаваам и Клавела и Ервина, али не и Франзена, јер су његове амбиције друкчије.

Пре више деценија, Варгас Љоса је написао вероватно најбољу студију о Гиставу Флоберу, *La orgia perpetua* (Бесконачна оргија) у којој врло ерудитски доказује тезу да је *Мадам Бовари* први модерни роман светске књижевности. Први део те књиге је, зачудо, наглашено аутобиографски. Да ли је Варгас Љоса желео да буде Флобер свог времена? Да ли је хтео и јаре и паре: да као Жоржи Амадо и Марио Бенедети, буде упамћен као велики уметник, али истовремено и као писац народу блиских књижевних бестселера, чврсто ослоњен на реалистичку традицију?

У роману *Посвећујем вам своју тишину*, постоји и проблем са структуром дела. Током година, код Варгаса Љосе је јачала жеља да подучава и да се, зашто не рећи, помало размеће својом ерудицијом. У његовом последњем роману, та склоност фатално квари добар ритам приповедања и ствара непотребне дигресије. Поглавља „радње” (свезнајући приповедач, у трећем лицу једине) смењују се са неким поучним, есејистичким поглављима о мноштву тема: о чувеним перуанским музичарима (у тим деловима има највише понављања), о историји типичних инструмената попут кахе и

кахона, о јужноамеричким аутохтоним језицима и значају шпанског за уједињење хиспаноамеричких народа, о религији, о политици, итд. На тренутке се не зна да ли су то поглавља из „тоталне” књиге у настајању коју жели да напише протагониста романа, или су то дидактичке лекције самог аутора књиге. Дозлабога сувопарни, без ритма и готово вештачки уметнути, ти делови не само да више пута понављају исте чињенице, као да је писац заборавио да је о њима већ раније писао, него драстично угрожавају ритам приповедања главне нити радње романа.

Ако је ово, уз омаж перуанском валсу, требало да буде иронична, метали-терарна пародија на тему илузорне амбиције писања тоталног романа – иначе веома честа у револуционарним шездесетим и седамдесетим годинама прошлог века широм хиспаноамеричке књижевности – онда јој за то недостаје поприлична доза хумора. Али већ знамо да Варгасу Љоси хумор не иде спонтано од руке, помала се само кад се аутор заинати да га извуче на видело.

Да ли роман *Посвећујем вам своју тишину* допринеси ишта целокупном делу Марија Варгаса Љосе?

Можда би боље прошао као кандидат на председничким изборима 1990, да је раније јавно показао своју љубав према перуанској народној музици, али то је неки други пар рукава.

Превише је лако послужити се фудбалским жаргоном – „Изађи са терена да појачаш екипу!” – и закључити да би његов опус био боље упамћен да је роман *Бурна времена* остао последњи, као прави vintage Варгас Љоса. Али уметници, па и писци, хировити су људи који имају права на личне хирове, па и на маштања о књигама које мењају свет.

Оправдавајући своју одлуку да прекрши очев завет, син Габријела Гарсије Маркеса је рекао да роман *Видимо се у августу* „уопште није тако катастрофлан” каквим га је окарактерисао његов аутор. Иако га Гарсија Маркес оставио у шкрињи неколико верзија романа који није успео да уобличи онако како је желео, двадесет година касније његови синови су дали издавачу сочињеније за које тврде да је од А до Ш дело њиховог оца. Да ли се Габо преврће у гробу што му синови згрћу паре розајући му књижевни углед без питања, нека одлучи сваки читалац за себе. Нема, међутим, никакве сумње да постхумна, франкенштајнска књига, придодата његовом целокупном делу, не увећава његов уметнички углед. Породица Варгаса Љосе би вероватно учинила услугу побеловцу да је поступила супротно од Габове деце и посаветовала га да не објављује свој последњи роман. Али би га, сачувај боже, лишили задовољства у годинама кад се задовољства не пропуштају.

Срђан В. ТЕШИН

И БИТИ СТАР, А БИТИ МЛАД

(Пролегомена за неку будућу антологију прича о старости)

1.

Заједно са Давидом Албахаријем приредио сам тематску антологију савремене српске приче *Старост*, која је 2012. године објављена у издавачкој кући „Архипелаг”. Позвали смо двадесет једног савременог српског писца да напишу причу о старости и о томе како они старост виде. Одговарајући на тему ове антологије, позвани писци, при чему је реч о писцима сасвим различитих поетика и сасвим различитих генерација, почев од најмлађих, написали су занимљиве, узбудљиве, веселе, мудре и провокативне приче о старости. У антологији *Старост* објављене су приче Јовице Аћина, Слободана Тишме, Милице Мићић Димовске, Жарка Радаковића, Давида Албахарија, Светислава Басаре, Љубице Арсић, Михајла Пантића, Јелене Ленголд, Милете Продановића, Зорана Ћирића, Веселина Марковића, Мирка Демића, Илдико Ловаш, С. В. Тешина, Угљеше Шајтинца, Саше Илића, Боривоја Адашевића, Ене-са Халиловића, Андрије Матића и Миће Вујичића. Иако припадају разним старосним групама, њихови одговори – написани у облику прича или есеја – показују да их је тема старости дубоко инспирисала.

Пројект *Старост* замишљен је као покушај пружања одговора на низ питања која се неумитно намећу када је реч о овој теми: *Шта нам значи старост? Шта очекујемо од старости? Када се доиста постаје стар? Страх од старости?*

Жаљење за младошћу? Сукоб стар-млад? Најлепше године наших живота? Старост као радост или туговање? Одупирање старости? И посебно: Када писац постаје стар?

2.

Давно сам је прочитао, вероватно је нећу добро ни парафразирати, али песма Мирослава Антића која говори о младим и старим писцима и сукобу између њих иде, отприлике, овако: Млади песници с прозора и кровова плују на улицу којом иду стари песници, а који се због тога нимало не узбуђују него храбро довикују млађарији – „Само ви плујте, ми имамо кишобране!” Када се и како у Србији престаје бити младим писцем? – питања су на која није лако дати јасне одговоре.

Код нас, у нашем културном и јавном простору, интересантна је појава да писца дуго, неко би рекао – предуго, оглашавају *младим*, а када то престане, залепе му епитет *млађи*. Тако да никога више не чуди што на књижевној сцени имамо *млађе* писце од 40 и 50 година! Многи, нажалост, као *млађи* и напусте овај свет. Један од разлога је, свакако, то да је биолошки век писаца данас дужи. Спрам писца који има 80 или 85 година, већина су заиста *млади* и *млађи*.

Код нас се говорило да су наши писци увек *млади*, а онда једног дана постају *класици*. Тешко је тачно рећи ко одређује те границе, али границе су готово увек

вештачке. У већини случајева, уредници у часописима и издавачким кућама, ако већ морају то да раде, разврставају писце по годинама, и то по моделу: до 30-35 година су млади, до 60-65 година припадници средње генерације, а преко тога су старија генерација.

Издавачи који имају едицију намењену младим писцима који тек ступају на књижевну сцену обично у тексту конкурса наводе да право да конкуришу имају аутори или ауторке који не смеју бити старији од 30 или 35 година и који немају претходно објављену књигу. На сву срећу, још увек постоје издавачи који објављују првенце писцима-почетницима. Има ли везе број објављених књига са тиме у коју ће старосну групу писац бити сврстан? Можда писац престаје да буде *млад* кад напише више од 3 књиге. Не верујем.

Нема сумње да је свака граница произвољна, али сигурно је да постоји још једна веома битна ствар – нико не воли да му кажу да је стар, јер та реч – *стар* – је баш неугодна, мора се признати, а и у већини случајева је неупотребљива. Замислите како би људи реаговали на *Антологију временских српских приповедача*?! Ипак, чини се да је лакше одредити почетак старости него када се завршава младост. Као да постоји консензус у вези са тим да старост почиње увек негде између 60. и 65. године живота. До тада писац може да се шлепа на термин *млађи*, али после шездесете, чини се, ништа му више не помаже. Питање је само да ли је писац тада у некаквој предности или не.

С друге стране, једна друга димензија овог питања говори о томе да ли писац има неки *статус* у књижевности, јер што пре стекне статус – нарочито у нечем другом изван књижевности – то му се пре признаје зрелост, баш као и у породици. Ако се син не ожени и нема посао сви га третирају као дете-паразита до педесете. Исто тако је и у литератури. Чини се да се то све на крају крајева своди на то колико поштовања пи-

сац придобије, да кажемо тако, својом ванлитерарном личношћу. Директно од тога зависи хоће ли га сматрати одраслим или ће бити, што би се рекло, вечни дечко у литерарном цинсу. Из овога се може закључити да писац, дакле, престаје да буде *млад* кад доспе на неку *позицију моћи*. Ту је онда заклоњица што те позиције код нас држе исти писци последњих 40 година, те су, гле чуда, остали *млади* чак и поред тога што им је оседела брада и оћелавила глава.

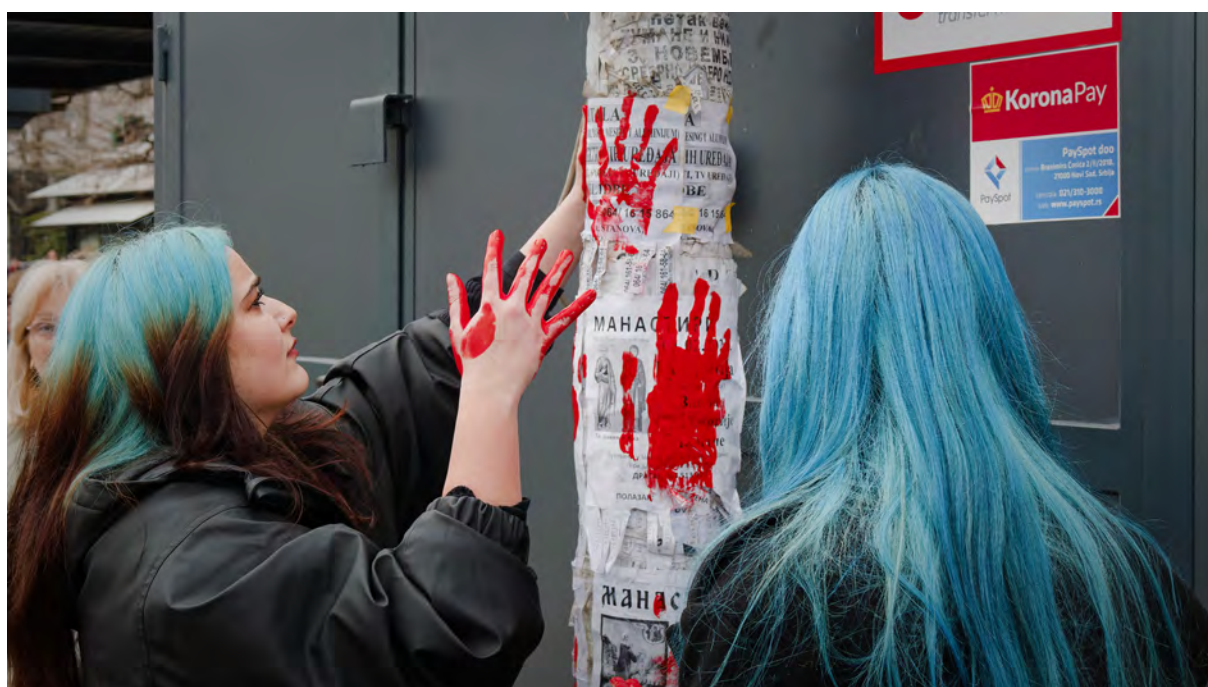
Ово питање у вези са односом млад-стар и позиционирању унутар генерација меандрира у различитим правцима, па је, рецимо, писање о неком писцу да је један од најталентованијих у генерацији замена за то да му се саопшти да је одличан или велики писац међу савременицима. Е, ту наилазимо на следећу цаку: кад писац буде поменут као један од најталентованијих то, у ствари, значи да се на њега још увек не рачуна као на одличног или великог међу савременицима, већ само на једног од потенцијалних, што је, наравно, само другачији начин да некога назовете младим писцем.

Чини се да су на концу, када је реч о односу млад-стар писац, сва општа места истинита. Рецимо ово: да је човек млад колико се осећа, а не колико година има. То је тачно само делимично, јер старење се, ипак, осећа и споља и изнутра, али је, с друге стране, тачно у оном смислу да ако човек успе да сачува радозналост и жив дух, ако се не препусти умору који у том добу вреба са многих страна, и ако је довољно отворен да утиске прима и на њих реагује на креативан и полетан начин, он онда као писац није стар. Отуд и чудна појава да неки писци који су биолошки млађи, делују старије. Они су заправо негде духовно окоштали, и то се осећа у њиховом делу. Овде је, пре свега, од пресудне важности стање пишевог унутрашњег доживљаја света и стање његовог духа. А то у коју ће старосну категорију бити сврстан ионако не зависи од писца.

3.

Након тринаест година од објављивања *Старости*, било би занимљиво видети како би о старости и њеној интерсекцији с другим темама (род, класа, сексуалност, екологија, историјске прилике и др.) писали, за разлику од аутора које смо Давид Албахари и ја ономад позвали, неки *млади* и *млађи* аутори, као и писци који су, у односу на време када су одговарали на тему старости, сада прешли у категорије *средње* и *старије* генерације писаца. Иако сви који се баве старењем у књижевности знају да постоје одређени *тропи* који су, изгледа, универ-

зални (бар у културама Запада, укључујући и нас), као што је опседнутост сексуалношћу и телом код мушких аутора, сигурно да би у односу на приче из *Старости* било одступања у многим сегментима нарације: у приступу, у темама, у карактеризацији и др. Антологија *Старост* је добар пример погледа на ставове о изградњи слика и митова о старости кроз књижевне текстове. Нека будућа антологија, рецимо нека *Друга старост*, свакако не би била пуко понављање теме, јер, како је то рекао Давид Албахари у интервјуу поводом објављивања *Старости*: „Старост је лична ствар.”

Милета
АЋИМОВИЋ ИВКОВ

ИЗМЕЂУ СРЦА И САМОЋЕ

Позне песме Томислава Маринковића

Јер, нема краја лепоти.

Отац Тадеј

Себе саме опажамо изнутра, дубоко.

Анри Бергсон

Јер је дух срчан, али је тијело слабо.

Јеванђеље по Матеју, 26, 41.

Интензиван доживљај стварности осетљивог и (само)посматрању склоног поетског субјекта, у новијим песмама Томислава Маринковића почео је осетно и значењски плодотворно да се мења. Тим делатним променама захваћено је тематско подручје, интонација, и само значењско и смисаоно језгро песама. Оне више нису само сува констатација: језгровит и сликовит веристички опис и извештај, медитативни запис и вишезначна слика виђеног, доживљеног и прочитаног (*узетог од живота мога и вашег*), у њихов су садржај све постојаније уписиване ноте меланхоличног поимања и метафизичког озрачја. Рад година и искуство старења постајали су, напореда са облицима и обредима свакодневља, њихове тематске окоснице, чак њихово привилеговано поље: доминантне фигуре и тополи значења.

У књизи *Дуге сенке иза тренутака* ти су тематски акценти постали стабилна вредност, док у књизи *Шта о нама мисле анђели* (Архипелаг, Београд, 2024.) искуство сужавања животног круга и хоризонта, чиљења виталне снаге, телесно клонуће и болест, постају доминантно тематско и сазнајно упориште из кога се испреда, на моменте елегичан и затамњен, пев о коначности. Обзнањује се, ничеовски казано, *час мудрости вечерње* и слутња утрнућа и краја. Због тога је ова неопимна Маринковићева књига заветно обраћање и казивање. Пев на ивици гроба.

Сведена око невеликог броја мотива, она је веома промишљено и пажљиво грађена. (И ликовни мотив са корица усаглашен је са преовлађујућом атмосфером и интонацијом књиге.) Уоквирују је по једна песма усмерених и акцентованих значења, уводних и изводних садржаја и порука које се сустичу у правцу ненасите жудње за пуноћом доживљаја и исцелитељским смислом: као одсудном вредношћу живљења, трајања и стварања, нужним садржајем и највишим постигнућем.

Уводна песма, насловљена као „Расправа о постојању и непостојању”, дужином, дискурзивношћу, реториком и тоном, указује на тематски смер, емотивну и мисаону усмереност и атмосферу у којој ће се, меланхолијом и повременом резигнацијом обележен рањиви поетски субјект суочавати са првим и последњим питањима, са искуством и тај-

ном постојања. На том, композиционо привилегованом месту, она назначује, отвара и напомиње мотивске преокупације, симболичке и значењске смерове, топосе и вредности који ће суштински обележити ово Маринковићево заветно певање, преиспитивање и свођење рачуна живљења, мишљења и певања. Пута трајања и стазе стварања.

Обележена плодном сумњом у тврде видове и облике постојања, колико и свешћу у њихову условљеност духом прожетим изразима непостојања, замишљен поглед говорног субјекта наставља круг лирских мотива и синтагми којима ће његово певање бити прожето. Међу другима то су: „уздах самоће”, „клизави плочници историје”, „постојање и непостојање”, „љубав”, „бол”, „чудо”, али и „време”, као централни топос, и „смрт” као исходиште.

Сви су они, као појединачне чињенице и као опозитни парови, саставци живота у којем „блистају само као краткотрајна / пена илузије”. Али, „илузије” која осетљиво поједињство доводи до спознаје сложаја смисла и вредности – основних обележја ове спрегнуте песничке књиге. (У постхумном роману *Палата Горана Петровића*, коме је овде посвећена једна песма, предочава се као „прави човек, онај чија реч има тежину стегнуте пести”). Ова је Маринковићева мислилачка и анђелска књига од таквих речи чврсто саздана. У три нумерички одвојене краће целине развија се и уцеловљивије њено, искуством тешке болести означено, певање над узлетима и понорима једног лепотом и судбинским изазовима трагички сенченог живота, коме је поезија представљала духовни заклон и егзистенцијално средиште.

Од прве песме у првој целини књиге, до њених завршних песама, развија се у неколико блиских и сродних значењских смерова певање о драматичном егзистенцијалном прелому који је очекивано мисаоно и стваралачко свођење старијих година додатно заострило и у битном одредило. У песми чији су наслов и садржај обележени речју „јутарња”, говорни субјект преко чије „утрнуле душе / у свитање, све до ребара, / прелазе прсти неког чудака / који у трансу свора оргуље”, од уводног мотива чуда живота којег ствара, покреће и којим уредује свевршњи; живота који пробуђен „почиње да мења правац” супротан оном кога одређује „нота тишине”, буди се свест којом господаре „памћење” и „заборав”, „живот сачињен од / хипотетичких питања / без одговора”. То је, истовремено, онај Дисовски живот из песме „Тамница” у коме се неминовно и кобно пада „С невиних даљина, са очима звезда”, али и „живот сачињен од ситница” из поетског света Јована Христића, са чијом поезијом Маринковићево нововековно песништво успоставља вишеструки подстицајни и плодоносни дијалог. А у овој књизи, основано и додатно, са његовим завршним певањем „тавног часа” у коме се јасно кристалише кобно сазнање „да се више ништа од онога што је желео неће догодити, / И да ће почети да се догађа само оно чега се највише плашио”.

Таквим слутњама и искуством сусрета са разарајућим дејством болести која се изриком не помиње, али за коју се у песми трећег циклуса „Партија карата” каже да су јој „ћелије (...) опсесија”, означено је ово Маринковићево дубинско поетско разумевање живота. Отуда се у завршници наведене песме и каже како „Он” (господар-болест) са којим се поетски субјект коцка, поима разлику између песама у којима „речи само опонашају живот” и оних песама сачињених „од крви и меса”. У тој поетичком самосвешћу одређеној дистинкцији и назнаци о испредању стихова из саме основе егзистенције, из корена и била живота, ове песме стичу своје битно тематско усмерење, симболичко и метафизичко озраче и значењску основаност и пунину.

Мотив распада животне материје у ово је певање увођен промишљено и постепено, напоредо са мотивима оностраности у чијим се уздигнутим просторима огледа и суштинском и смислом врхуни живот земаљски: његово испуњење, његова сврха.

У првој целини књиге, из песме у песму, истављају се и у целински поредак постављају мотиви и слике карактеристичне за раније Маринковићево певање о малим животним облицима и суштинама, које се често меланхолично дочаравају. У песми „Тачка” то је мотив лета у „мом дворишту” – једном од најважнијих топоса и означитеља Маринковићевог песничког света. Напореда са тим веристичким мотивом у песми се напомиње и оживљена слика „иза ока”. Њу буди интензиван доживљај сажет у слици лета, „у тачки између / мог срца и самоће”.

У наредној песми, поред замишљене слике часа анатомије „у хладној сали на дну мора”, јавља се и мотив усамљености, потом у крајем минулог века насталој песми „Све је обично, пут се завршава”, активира мотив времена кроз слике досаде, (за коју је Ридигер Зафрански рекао да је најподеснији за схватање тога „шта је време”). У песми „Треба-ло је да останем” акцентује се и изванредан науч о души, кроз помињање „сврхе постојања” која подразумева „учење душе да не буде уловљена”. Надаље се у песми „Подводни риболов” помиње чисто плодна, стваралачка, метафизичка могућност гледања онога „чега нема”, а у наредној песми и „кула несанице”, као репрезент болешћу измењеног стања тела и духа поетског субјекта и ефектна фигура за његово сугестивно опесмљење.

У две преостале песме, успела песма „На победничкој страни” истиче мотив жене (и припадајућој јој љубави) кроз резак звук њених потпетица, за који се претпоставља да би „метафизичари” у њему причули и звук жениног срца. Све то, заправо, притешњеном и осујећеном говорном субјекту представља и „архетипске знакове / времена које се бори / за сваки тренутак радости” који се, оживљен, јавља и кроз сећање: изузетно важну фигуру у успостављању значењаског хоризонта ове поезије. А сећања, верујемо ли речима Јована Христића, „знају да буду опипљива / Као оно што зовемо стварношћу”.

Завршна песма прве целине, на подлози доживљаја музике Роберта Шумана и спознаје да „живот има неко дубље значење”, кроз умножен ономатопејски звук гудачког концерта ветра „у голој крошњи бреста”, у свести осетљивог и рањивог бића поетског субјекта јавља као „одблесак разумевања / шта уистину јесмо / кад зрачак лепоте пролази / кроз нас”. (Слично разумевању Иве Андрића, у поезији овог песника статус лепоте у човековом свету парадоксално је означен. „Трагика лепоте”, речима нобеловца, „је у томе што не може да не постоји, а не може да траје и да се држи”). Другим видовима спознаје трагичких димензија човековог постојања, у осећајно и чулно продубљеном свету Маринковићеве поезије дозначеним у овој књизи, придружује се и статус лепоте и хуманих и духовних вредности: као уверљив израз њиховог дубинског доживљаја и разумевања – истинског и искуственог подстицаја за говор, за песму.

Маринковићев поетско-мисаони говор оспољном и унутарњем свету драматски интензитет и наглашенију конкретизацију задобија у другој целини књиге. У њој се говор о нарушеном телу, затамњеним сновима и слутњама поетског субјекта, укршта са проблесцима окрепљујуће лепоте. А та епифанична лепота уме да се јави и са репродукције уметничке слике, у песми „Тренутак”, док се христићевске слутње „тавног часа” сасвим очигледно јављају у песмама „Ближе” и „Опет зима”.

У првој песми оне се јављају у жанр-слици старца на клупи у парку који „држи цепену Библију”, док „другом приноси / устима таблету / која треба да изазове / мистично стање нормалности / у густој посусталој крви”. Он у том скоро катарзичном часу жудне промене и олакшања „Слутње које га / прате уз све окомитије / степенице година (...) одлаже за касније”. У том чину одлагања црних слутњи отвара се простор за метафизички говор песме о битним и последњим стварима овога света, у коме се „живот и смрт (...) / сучељавају и мире / око племенитог / циља вечности”. У тим слутњама и мислима, у том одсудном часу, спознаја дејства времена задобија пуноважно значење.

У другонаведеној песми христическа поетска атмосфера јавља се већ у наслову. У њему се, као и у почетној строфи/слици, зима као, језиком овог модерног класицисте речено, „доба метафизике”, јавља кроз слике старачке немоћи и посустајања. Због таквог поимања говорни субјект, са приказа поопштене слике трајања, тачку гледишта помера на сопствену позицију, и каже: „Моје тело, мој живот, моје дисање / изложени су сталним / насртајима апсурда, док време, / неважна компонента у свемиру, постаје у мојој глави / светлећа реклама будућег света.”

У том увиду и исказу конкретизације дејства времена, кроз сугестивно и симболично напомињање светлеће рекламе „будућег света”, јавља се у свести говорног субјекта, као израз егзистенцијалне неминовности, осећање апсурдности и визија утрнућа живота. Али, напореда са сужавањем хоризонта живота бива довољно „затворити очи / па да крв у мраку испише стихове / у којима се ипак сачувала искра радости”. Због тог призваног епифаничног проблеска радости и сама смрт (која у овом циклусу почиње интенизивно да се помиње и боји значења песама) за часак застане, и у свом коначном дејству оклева. А тај даровани тренутак, „часак оклевања (...) може / да потраје годинама”; може да својим значењем закрили, обоји, осмисли и испуни живот.

Тај повлашћени, осамостаљени и продужени тренутак у овој позној Маринковићевој поезији горких спознаја и слутњи, епифаничних пропламсаја, духовне крепости и узлета, стиче вредност говора о битном; говора чији је поезија крунски репрезент. У овој поезији тај проживљен и промишљен говор постаје одраз стоичког поимања драматичног сурета са граничним пољима трајања. Из тог судбинског сусрета проистиче потреба да се у свету који је „ненасиљан и леп / само из птичје /перспективе” осетљиво, нујно и меланхолично поједињство суочи са видљивим изразима суштине и смисла живота: да их препозна и трајно присвоји, без обзира на сазнање да мало шта можемо „да разумемо до краја”. Потом и оне препознатљиве суштине и оног, трансцендираног, благотворног смисла који је у овој књизи, још с почетка, постао магистрални правац и трасиран пут стваралачког трагања и кретања. Њиме се, истина, *ређе иде*, али је тај ход најинтензивније усаглашен са самим основама и суштинама живота: телесним, материјалним, духовним и сазнајним. Он је, заправо, најучљивији одраз и приказ везе и сусрета „човека и вечности”. Због тога се у песми, „Март, хармонија”, кроз слику „чуда” основано пројављује „велико око вечности”: као тачка сабирања свих перспектива, израз егзистенцијалне и метафизичке укупности и божје творачке силе и славе.

Трећа целина књиге окупља, конкретизује и акценује оне моменте песниковог трајања у којима су свакодневна бол и драж добили своје видљиво уобличење и тумачење, кроз укрштено истицање егзистенцијалних и поетичких силница. Прва песма у последњем циклусу „Ход по затегнутом ужету”, од симболичко-алегоријског наслова до садржаја који је испуњен аутобиографским састојцима, читаоца суочава са усредсређеним настојањем да се поступком ширења и сужавања перспективе, кроз коју говорни субјект сагледава сопствени живот, разуме и протумачи његова путања и и сврха. (Телеолошка перспектива сагледавања и тумачења је честа у овој књизи. Она је једно од њених стајаћих места и разлога певања).

Песма започиње сажетим, кафкијанским описом-констатацијом: „Живим као ларва тврдокрилца / у нестварној стварности”. У том опису видљива је парадоксална позиција јунака (говорног субјекта) на подлози фантастичко-алегоријске приповетке Франца Кафке „Преображај”. У њој се јунак Грегор Самса једног јутра буди из „немирних снова” и увиђа „да се у свом кревету претворио у чудовишну бубетину”. У Маринковићевој песми парадоксалност такве позиције се потцртава јер је постварена, конкретизиована: преведена из језика књижевних алегорија у сопствену сведену стварност, у којој је поетско субјект усмерен на узан круг свакодневних јада. Отуда се јавља потреба да сагледа и оце-

ни живот по дубини, и то из прижељкиване, повишене тачке посматрања перача прозора на вишеспратницама, из које упућује поглед на „своје детињство које, / лишенио надмених амбиција, / лута и тражи равнотежу / по правилима бесконачних / дана у равници”.

Али како у животу углавном бива, судбински след уредују друге и другачије околности од жељених, и песников живот је био другим правцем усмерен. Његово трајање је бивало пресудно испуњено, симболички вишезначно именованим, ходом „по затегнутом / ужету између песама, / доживљавајући свакодневне / мале смрти у виду / бележења речи / отетих од тишине”.

Јединство егзистенцијалног оквира и поетичких настојања стваралачке воље и ума, у овом Маринковићевом исказу доживели су наврхућење. Са сумирајућим закључком да се од досуђеног живота није могло узети више, и да је оно што је у њему било најизразитије и најважније преведено у песме, самосвесно отете од инерције и ентропије глувог и духовно пустошног провинцијског трајања.

Завршна целина песме изведена је у виду закључка и поенте који деолазе после просејавања и сабирања искустава живљења и писања. У њој се истиче како су „краткотрајно избављење” од ништителског глупила учмалог свакодневља представљали „треници повремене сигурности” оличени у сутонском брују „меланхоличних зрикаваца”. Њихов „концерт”, у интерпретацији поетички освешћеног и лирском промишљању посвећеног говорног појединства, личи на „свечаности када бродови / напуштају луку у којој су се / задржали мириси зачина / стари хиљаду година”. Ти мирисни трагови сећања, епифанични узлети и сржни доживљаји органског јединства лепоте и трајања, живљења и мишљења, вели песник, „не могу се описати”. Они се, као платоновски узорни модели, могу само, са мање или више успеха, уверљиво подражавати: преводити у стваралачки чин, у књижевни опис.

Писање, описивање, настанак песме постају у овом делу књиге њени важни мотиви-симболи који се активирају како би се што уверљивије илистровала повезаност конкретног живота са чином стварања, као императивном потребом: морањем које се хоће.

Од наредне песме „Добри Бог прави распоред”, која је изграђена као кратак опис и извештај о чињењу: од јутарњих послова посвећених лекаријама и „спасавању живота”, набавци намирница и хлеба, до оног посла који се ради са „усхићењем”; посла посвећеног раду на рукописима, песмама, као једног од малих спасоносних обреда свакодневља, до нарочите усредсређености на ноћна бдења и сумирања пређеног пута, концентрисане упућености на разматрање доживљаја дејства времена на животну и песничку егзистенцију. Дејства времена које је постало централни топос овог певања; заправо „контемплације времена” за коју је Симона Вејл казала да представља „кључ за људски живот”. И за поезију метафизичког усмерења, додајемо.

Појачана осетљивост према свему што чини невелики животни видокруг, стална упућеност на болест тела (песма „Корона”), несаница и потиштеност, утицали су на то да се у трећем циклусу песама, на аутобиографској подлози, сужавањем оптике и конкретизацијом описа створи атмосфера сусрета са одсудним питањима живота и његовим највишим вредностима. Међу вредностима које се јаве и у сну, кад га буде, на високом месту стоји писање песама. У песми „Сан да облачим испеглану белу кошуљу”, тај се чин јавља у виду обреда писања песме који се „често понавља”. Из њега, уз коментар да „на први поглед” делује комично, освешћени поетски субјект не изводи „меланхоличан / закључак о крају поезије, већ суштински увиђа да му „старинске музе / из неког буцака дошаптавају / да је бестидна нагост / папира на радном столу / гора од смрти”.

Следећи тај императив, у кристалној јасноћи крајњих питања, поезија се иставља на највише место поретка вредности у песниковом животу, који је био испуњен различитим садржајима. Најпретежније радом на земљи: сталним духовним вежбањем и стваралачким упором у *школи трајања*. Због тога су његове најбоље песме и настале на подлози таквог, конкретног, сопственим „ћудљивим животом” откупљеног искуства. Сада се та искуства и сећања накнадно ујашњавају, пробирају, призивају и превode у својеврсно судбинско и поетско *свођење рачуна* у коме више ништа што је било, а што се душе дотакло, није мало ни незнатно, већ се све сабира у духовно-егзистенцијалну укупност из чијег се магматског језгра изнићују песме.

Песма „Моја ноћ” исповедно, сликовито и уверљиво сведочи о реченом. У њој се ноћ *боника* метонимијски приказује као „пицама / посута звездама / по модрој тканини неба” која је „ушивена за моју кожу / и закопчана до испод грла”. Ноћ као тесни оклоп и као затвор у коме се обрео осећајни говорни субјект, „прекраћујући време / пали шкиљаве светиљке / у мрачним собама / и спира црнило са лица усамљеника”.

Тако приказаној бесаној ноћи, чије шкиљаве лампе осветљавају поље успомена и подижу њихов талог, омогућено је да „из пукe досаде, / у кратким цртама” преприча „део мој живот”. Живот, сагледан из теснаца онемоћалости, у самоћи, поетском субјекту чини се да је протекао „испуњен апсурдима / свакодневних лутања”, несигурностима и сталном запитаности над безданом егзистенције: захтевима тела, узлетима духа и диктатима ума. Речју, у сталној располућености и кругу недаћа, изазова, стрепњи, чежњи и заноса. Али и такав, често невесео и суморан, он је као неупоредива вредност, „ипак”, био „преко потребан / и неразмeнљив / за било шта друго”. Овим одређујућим, суштим речима не треба тумачење ни коментар. Оне су сума искуства, значења, смисла. И со живота ове поезије. Њена ослона тачка.

72

У таквом поетском свету и таквом индивидуалном стању, несвакодневне, оностране слике, представе и вредности задобијају нарочит значај. Сан отвара могућност „да све разбијене комаде / себе сакупим на гомилу”. Тај фигуративни исказ призива оно место из Друге посланице Коринћанима апостола Павла у коме се каже да, иако се „спољашњи човек” „распада/уништава” из дана у дан, „унутрашњи” се напоредо диже и обнавља. Унутар таквог, дијалектичког, кретања „у огледалу привида”, поетски субјект ове Маринковићеве поезије и књиге стиче егзистенцијално-духовну пунину, уцеловљује се на начин близак чуду. То ноћно, сневно сабирање, коме следује јутарње „расклапање”, печат целости могу да дају само анђели. „Али, где су анђели?” – реторски се у песми „О карактеру судбине” пита поетски субјект и, андрићевски („горе високо, доле тврдо”), јетко резонује: „Анђели су високо, / веома високо, а земља је ниско, / сувише ниско.”

На тај начин се у овом певању истовремено дефинишу и вредносно разлучују два света, две сфере значења: свето и профано, земно и онострано; физичко и метафизичко и, припадајући им, обрасци и начини поетског говора. Оно друго, повишено, задобија највишу вредност. Кроз њега је, „између хирова / и расположења судбине”, провођен песников живот, а он је, казује у песми „Никад мање и никад више”, у њему био „рибар који / распетљава мрежу прижељкујући / прстохват божанске љубави, / или бар тишину од које се / прави рески стих”.

„Рески стих” - ето срећно нађене самоодређујуће синтагме. Од таквих је стихова, од речи стиснутих у песницу, сачињена ова успела књига сложених значења и и оптимистичне, завршне поруке. У њој је, као и у наведеној песми, у ноћном недоумевању, „захваћен модрим пламеном несанице”, говорни субјект био изложен благослову луцидног часа: прстохвату божанске љубави и утехе, подстицају за песму. А саму силу тог подстицаја он је, сред мркине, доживео као објаву светлости. (Библијски пророк Језекиљ видео је објаву „славе Божје” као „огањ и светлост”.) Светлост је још један важан топос у укуп-

ном значењу ове поезије. Све што је у њој животно и вредно у фигури светлости се стани. Њоме проговара и кроз њу траје.

Њиме је прожет и завршни елегични тон из завршне песме треће целине, краће песме „Вечерња”. У њој се, већ по наслову, сабирају и у гест дубинског разумевања и (о) праштања своде сензације, сазнања и искуства, лица и догађаји, у медитативни говор о томе како је неком довољно то „што сумрак / као шапат анђела пада на кров”, док „живот између борова / тече, тече, тече...”, а тронутим субјекту ове песме „требају шине / што пресецају ноћ / (...) станице, цигарете, дим, // и неки мио глас на перону: / Збогом, збогом, збогом...”. Он је песник и мисли у сликама. Воз нестаје иза хоризонта. Певање престаје. Књига се окончава. Шта остаје?

Остаје да се исказе завршна порука: препис живота, сабир искуства, концентрација значења, сукус смисла. Све што живот суштински јесте и треба да буде. Све, за крај.

Завршну поруку доноси изводна песма „Радуј се”. У њој се, на подлози што је формирају „тешки дани” који су сустигли и „тајна живота” која зари и траје изриче потреба да се, упркос свему и због свега, непрестано пева. Као што „дрозд пева у шуми / као да никада нису постојали / тренуци и раздобља туге”, у оптимистичком сверазумевању, смраченом хоризонту живота поетски субјект/песник химнично упућује своје виталистичко „гесло”, усклик, искуствено-сазнајни увид и науку, вјерују и поетички налог: „да треба поднети све / и радовати се свему”.

(У завршници „Реквијема за грофа Карла фон Калкројта”, Рајнер Марија Рилке стоички вели: „Тко говори о победи? Издржати, све је.” Да, „Издржати – сав подвиг је у томе”. До задњег трену и даха. До кончине. И онда смирено прећи у светлост.)

Уводећи у тематску основу пробране, конкретизоване садржаје сопственог живота и непосредног градског и сеоског окружења, а понајвише оне појединости који су у вези са болесничким данима и суженим егзистенцијалним хоризонтом, Томислав Маринковић је у књизи *Шта о нама мисле анђели* у видно поље и у поетски опис уводио и „оно чега нема”; она питања која се тичу самих „суштине и смисла” живљења и певања. А са њима и меланхолични тон и метафизичко обасјање, као израз дубинског разумевања самих основа и највиших вредности човековог положаја и трајања у досуђеном свету.

Питајући се у песми симболичног и индикативног наслова „Завршило се или је почело”, која је посвећена из живота отишавшем Горану Петровићу, поетски субјект, после уводне насловне запитаности која указује да је и ова песма изведена као мали диспут/медитација о суштинама и тајни постојања, у виду двојног мисленог закључка изриче и поетички налог у коме се каже како је сад потребно „Новим језиком испричати / шта је, заправо, био живот”. / Можда неодређеног трајања један дан. / Или карта за путовање / у сва времена”.

Између те две крајносне могућности трајања, певања и мишљења, а у присенку затамњених слутњи утрнућа живота и егзистенцијалних и психо-емотивних околности обележених цветањем болести, кроз невелики каталог активираних тема и на подлози сопственог искуства, сумира се и резимира читав живот. У томе поетском субјекту који мимогред бива, језиком приповедне *Енциклопедија мртвих* Данила Киша казано, „нагризан оном старачком меланхолијом која се не може ублажити ничим”, пред унутарњи поглед излазе и слике сећања, као нарочито вредан лични посед, утеха смисла и основа за градњу песама.

Тако се у троуглу искустава, успомена и различитих посредованих сазнања, у свету ових позних песама, развија и заснива *труд о души* и поетска логика која неумитно води крајњим питањима и закључцима. Због тога је такво певање наглашено обележено увидима које дефинише тежња за достизањем коначног, стабилног смисла и сврхе постојања, за коју се у песми „Требало је да останем” каже да представља „учење душе да не буде уловљена”. Оно је изграђено као засебни, смислом обременени и усмерени говор који карактерише скуп оних питања и вредности пред које је најчешће долазило филозофско и религијско мишљење. Код Томислава Маринковића та су питања и вредности активирана на подлози конкретног живота и личног искуства, чак и оног његовог вида који је озрачен уметношћу музике, сликарства и књижевности (Ј. С. Бах, Р. Шуман, К. Моне, Ф. Кафка).

Таква усмереност и сведеност утицали су на обликовање поетског говора који јесте местимице реторички сув и тврд, у којем узима и речи из техничког делокруга, али је поред тога ово поезија, како се на једном месту аналогно каже у Андрићевој *Травничкој хроници*, у којој „нема јевтине моралне еуфорије и безазлене духовне игре и дангубе”. Све је у њој разложно призвано, примерено активирано и беспризивно јасно речено. Као у судњем часу, као на исповести.

Анђели су у њој гласници оностраности, безвремености, савршенства и смирења. Израз потребе да се смисао живота и певања издигну изнад трошног и тривијалног свакодневља и тако приближе одсутним и жуђеним суштинама, које су у овој поезији њено друго име. Отуда у њој стална напетост између земних захтеве и духовних и стваралачких упора и тежњи. У њој „живот и смрт” стоје сучелице.

Песнички живот, живот са поезијом не окончава се у празнини, глувилу и тами. Он је, у коначном изводу, обречен светлом обзору виталистичке радости и чулности, као доступном стечишту смисла. Сврси постојања. И утехи, притом. Траје се и кроз преношење, уланчавање и понављање: искуства, емоције, знања, радости. А поезија сама је говор усмерен ка другом. У њему она стиче своје жариште и клицу за трајање „у нестварној стварности”. Постаје нови живот и судбина. Нови говор о суштини и смислу, лепоти и вредности. Нова умна и стишана запитаност над понором. Над светлом и тамом живота, искушењима трајања.

КАКО ЧИТАМО

Јелена С.
МЛАДЕНОВИЋ

ГРЕЈАЊЕ НА ГОВОР
ИЛИ КАКО ПЕВА
СТОРЕМАЈ

(Дејан Алексић, *Одавде се види*, Културни центар Новог Сада, Нови Сад, 2023)

75

Последња песничка књига Дејана Алексића која окупља стихове за одраслу читалачку публику, *Одавде се види*, надограђује богато песничко стваралаштво овог аутора, чије је место у оквирима српске књижевности позиционирано кроз различите жанровске облике и тематске преокупације. Алексић наставља да пише поезију у духу властитог, раније пронађеног поетичког одговора на савремене токове српског песништва, друштвено и интимно усидреног недалеко од оног присутног у поезији, у којој се најпре обраћа најмлађима, односно најнаивнијем и најневинијем делу човековог бића. Тако један од ретких песника који једнако успешно пише и за децу и за одрасле, ни у новој песничкој збирци не изневерава полазишта песничког стварања и аутопоетичких идеја која једнако важе за оба вида песништва. Наиме, и овде аутор успева да оствари сврху поетске креативности, као и поетичку мисао да улога истинског песништва, било да се оно обраћа

деци или одраслима, јесте да отвори комуникацију упитаношћу, загонетношћу, тананом провокацијом упућеном читаоцу, која треба да га тргне, измести, узбуди и емотивно и интелектуално, како би се остварило његово чулно и духовно биће.

Песме у овој збирци показују да је место поезије, њено извориште, али и њено издиште у човековој свакодневици, у малим стварима, наизглед ефемерним или уобичајеним, мање или више перцептибилним у својој непосредној присутности. Све су то окидачи за унутрашње пројекције које често бивају поводи за интроспекције и ретроспекције, те спекулативне асоцијације које умеју стваралачки да побуде песника, активирајући његово мисаоно-емоционално биће, неочекивано додирујући његове скривене зачетке и почетке, забележене у првобитном језику. Но, ништа у Алексићевој поезији није бучно. Све је до те мере стишано да не поремети чулну равнотежу,

али и унутрашњу логику и мисаоно-сазнајну тактику, чак и када бивају додирнута места пуцања, прегроби и неравнине духа, еруптивне јаме емоција.

Посебно поштовање песничког чина види се и у пажњи коју аутор поклања организацији саме збирке, где се посебно водило рачуна не само о њеној целовитости која одговара најбољим модернистичким тековинама, већ и о композиционим решењима, формалним изборима прављеним према диктату поетике слободног стиха, циклусним груписањима и тематском обједињавању и рашчлањавању. Упркос сегментирању збирке у пет циклуса, идејно-тематска и формална компакност јасно је обезбеђена и загарантована загонетношћу самог наслова, на коју указује и аутор поговора Никола Маринковић. Вероватно ће се и сваки читалац Алексићеве песничке књиге запитати над самим насловом – шта се то види и које је то место са којег се то нешто види. Није усамљен случај у српској поезији у овом смислу провокативан избор наслова за песничку књигу, који више сакрива него што открива, али који обезбеђује оно иницијално читалачко интересовање, ангажовање што ће га винути далеко од површности која је смрт за поезију. Тако се отварање читалачког хоризонта овде спроводи на сличан начин како би се то учинило и у поезији намењеној најмлађима, када се већ од наслова читалац мора држати стално будним, упитаним и мисаоно-емоционално ангажованим.

Први циклус обликован је као мозаик делова једног аутопортрета, доживљајног пре свега, обликованог унутар песничког света Алексићеве свеукупне поезије, који почива на малим стварима, предметностима и детаљима. Иако никада није напустио линију симболистичког трагања за метафизичким искуством, почетком или преласком невербалног у вербално, додир са њим не остварује се кроз поступке удаљавања од предметности, већ управо приближавањем њима. Такав поступак и сâм по себи указује да су трагање и пут много важнији од циља и проналаска, као и што је упитаност битнија од једностраних решења и коначних одговора. У тако постављеним поетичким равнима, нема повлашћених места које по-

езија неће искористити не би ли саму себе одредетила. Зато и не чуди да збирку отвара баш *епифанија*, и то *дворишина*, где се појам из религиозног домена спустио у интимни свет свакодневице не би ли осликао једно лице песничког субјекта и то баш оно које трага за појавом, али у познатом материјалном свету („Аутопортрет с дворишном епифанијом”). Тако смо већ од прве песме упознати с његовим *изгнанством из раја*, које је и одредило трагалачко кретање, али и жудњу за напуштеним, само не више као романтичарски обликовану трагику песничког бића, већ као малу индивидуалну судбину властите упитаности. Такви су и *орфички силасци у подрум* („Аутопортрет с врећом која би нешто да каже”), где се митски предложак као опште место модернистичке поезије детронизује, како би се опет направио сусрет са светом обичних и малих ствари као важног поетичког одређења нове литературе. Упитаности песничког субјекта над својим лицем и сенком формирају аутопортретне скице овог циклуса које су у сталном настајању и преливању, а описане су из унутрашње перспективе јер су ту места одакле себе може најбоље да види.

Профилисано лирско ја које је изашло из првог циклуса, у другом испитује поетичке теме. Постаје јасно да је песнички субјект ове поезије истовремено и стваралац, песник. Метапоетичка перспектива открива још једну позицију са које се боље види и када је у питању ова понављајућа и обнављајућа тема о природи и смислу поезије. Још једно опште место модеристичке лирике симболистичког сензибилитета бива развијено и кроз благо иронични тон који је по квалитету и интензитету близак иронији коју може поднети и књижевност за децу. Алексић је овде најближи поетичким концептима (нео/транс)симболистичког наслеђа које стално реосмишљава повратак првобитним речима и прајезику, језику пре језика, пре морфолошког облика и звука, а затим и саму загонетност преласка у језичку референцијалност и том приликом његову недостатност. Нема невиних речи и већ од прве изговорене покреће се тихо издајство онога што се не може каза-

ти: *И изгубићеш / Бога / Чим зинеш* („Губитак”); *Са сваком казаном речју / По један зидни светац / Сруши се у прашину* („Људи научени да ћуте”). Превођење у свет означитеља остварено је и укључивањем телесног аспекта: *моје тело је преводилац / Пре њега уопште нисам разумео / Језик постојања* („Lingua dolet”), док се на крају место нове поезије ипак мора тражити кроз већ постојеће речи, јер других нема: *Позвао сам велики број речи / истрошену глумачку трупу / У театар своје лирике* („Проба”).

Следећи циклус и даље тематизује однос идентификације песничког бића као песничког субјекта у метапоетичкој позицији. Прва два циклуса сливају се у овај трећи као неку врсту разрешења једначине. Он носи необичан наслов – *Лирикоста́зе* – који представља неологизам у којем се песник творбено поиграо речју из медицинске сфере, преузимајући њен други део и додавајући га лирици као суштини његовог песничког говора и песничког бића. Како су метастазе последице ширења канцера, тако се овде сусрећемо са последицама деловања лирике, што је за песнички субјект који је истовремено и песничко биће веома важно место. Вероватно је зато и посебно означен акценат на овим речима, како се не би наивно повело за речју стаза у значењу пута. Тринаест песама циклуса испевано је у истој форми: два неримована катрена, понекад везана опкорачењем. И овде се песнички субјект јасно препознаје као песник – *Дао сам речима да ме заступају* („Лирикоста́за I”) – а пажња је усмерена на песнички посао, односно спровођење песничког поступка, где се постепено разоткрива и важно аутопоетичко језгро: *Песма саткана од делова разговора / Ухваћених у пролазу [...]* („Лирикоста́за VI”). Чак је дато и суптилно, али помало иронично упутство за писање: *Нека то буде разговорни стил, нешто / Попут ћеретања о временској прогнози. / Али саговорници да буду сенке, председник / Академије отпале дугмади и балконско биље* („Лирикоста́за VIII”), док и даље истрајава иста песничка бољка, односно опасност од дотрајалих речи које више немају поетску снагу – *Осећамо удар сумње при помисли / На њихову носивост и значења* („Лирикоста́за IX”).

Четврти циклус исписан је у неодређеној условности – *Ако бих...* Трима тачкама отворене су могућности које се не исцрпљују. Има овде нечега од перспективе која се користи и у поезији за децу, када се креће од наизглед наивног и духовитог онеобичавања ситуација, како би се горчина стварности ублажила, те тако настају целовите визуелно-емоционалне заокружене песничке слике попут следеће: *Читуљама облепљено стабло / Толико смрти се обукло / Једно над улицом граво дрво / Куда деца промичу на час историје / Глуве у ролу мртвих.* („Видиковац”). И све је ту сажето – свежа смрт и смрт давне прошлости, означена у сусрету старог грбавог дрвета и деце пуне живота. И баш такво место јесте видиковац, односно место одакле се види.

Не ускраћује Алексић место ни ониричким перспективама и преплету сна и имажинације, а у последњем циклусу – *Време поверено ветру и звездама* – долази до додатног стишавања које прати и промена ритма. У дужим песмама и дужим стиховима, успоренијим и тишим гласом, још једном се појавило то одсуство метафизичког и зајавног, где се поезији проналазе прапочеци. Песник је и овде присутан као стваралац-мајстор: *Доћи до поузданог мајстора / Једнако је тешко као и пронаћи стилем* („Мали прилог историји чешања”). Али можда аутор ипак проналази своју стилски маркирану реч у оном помало иронизованом шатровачком неологизму *сторемај*, како би се идентификовало то песничко биће научено да послуша *језик самоће* („Сторемај”) и да вечно чезне за потпуним испуњењем бића поезије у свету неумољиве предметности, некада заглушујуће буке чулности и недостижне апстрактности.

После читања Алексићеве збирке заиста остаје нека врста жала за онима којима поезија ништа не значи („Лирикоста́за XII”). Та снага визуелно-аудитивне слике излога декоративне радње док се чује звук хармонике уличног свирача, којом и завршава поменути песму, надокнађује недостатак искуства онога што се не може достићи и до краја сазнати, али се одавде – из поезије – ипак може наслутити.

Драган БАБИЋ

ПРИЧА ЗАСНОВАНА НА ИСТИНИТОМ ДОГАЂАЈУ

(Јелена Ангеловски, *Штеловање главе*, Књижевна општина Вршац,
Вршац, 2024)

Живот у емиграцији одавно је постао једна од кључних тачака нашег времена, друштва и културног поља. Било да се ради о политичкој емиграцији након Другог светског рата, финансијској емиграцији седамдесетих и осамдесетих година XX века, или пак интелектуалној емиграцији деведесетих, јасно је да се ради о догађајима који су обележили наше окружење на индивидуалном, породичном и колективном плану. Стога не чуди опсежан корпус књижевности која настаје на основу емигрантског искуства, најчешће из перспективе оних који су отишли ван граница домовине и из туђине посматрају разлике између свог „старог“ и „новог“ живота. Након Црњанског, Пекића и Киша, Албахарија и Радаковића, Тасића и Дедовића, сваке године јављају се нови гласови који сведоче оваквом искуству, а међу прошлогодишњим насловима тог типа издваја се књига записа *Штеловање главе* Јелене Ангеловски.

За разлику од махом личних и тмурних описа стресне и изазовне емигрантске стварности која је присутна код већине писца који се обраћају из туђине, ова ауторка одлучује се за другачију перспективу и фокализацију, чиме постиже висок квалитет текстова, али и налази начин да се истакне из растућег канона емигрантске књижевности. Уместо да говори искључиво о *себи* и односима са људима које упознаје у новој фази живота, Јелена Ангеловски се обраћа из угла *колектива*, односно сваког од пет чланова своје породице. Одлучивши се за форму првог лица једнине, она поставља

приповедни оквир који потенцира и колективно (породица) и индивидуално (мајка, отац, троје деце), дајући сваком јунаку индивидуалност, али и позицију у заједници. Тако се долази до двоструког утиска у ком читаоци схватају шта сваког јунака чини јединственим, али и делом групе у којој се срећу сродне особине и где се формира колективно осећање припадности новом ентитету који је истовремено сличан и различитих од свега што су познавали раније. Управо у овом нивоу онеобичавања крије се и разлог ужитка након читања *Штеловање главе* – искуства јунака и начин на који списатељица приступа њиховој психологизацији у вези су са искуством савременог човека ових простора, без обзира да ли је у емиграцији или не. У питању није езотеричан и апстрактан живот, већ свакодневица испуњена стварним проблемима који иду од немогућности да се успостави комуникација другим језиком до запитаности над принципима васпитања у другом школском систему.

Ипак, квалитет овог наслова не крије се само у адекватно изабраном тематском оквиру, нити у чињеници да се симболичко средиште наратива помера са недаћа појединца на изазове породице, већ у његовој форми и структури. Наиме, ово није класична збирка кратких прича, нити збирка уланчаних прича и венац кратких прича, нити се може окарактерисати као роман, ма колико лабаво схваћен. Штавише, ауторка и издавач описују ово дело као „документарну литературу“, чиме се делу даје огро-

мна ширина, а читаоцима пружа могућност да га схвате на интимнији и личнији начин него што би то било могуће у традиционално схваћеној прози. Јелена Ангеловски гомила своје утиске о животу у Швајцарској један за другим, не започињући сваки на новој страници, већ их дајући заједно, тек графички бележећи где један запис завршава, а наредни почиње. Тако се образује низ сродних фрагмената који се, на основу истих јунака, тема, мотива, приповедања и фокализације, спајају у један континуирани низ у ком није апсолутно сваки запис приповедног карактера. У таквом оквиру, ауторка је могла да заврши дело у било ком тренутку, као и да дода још материјала, богатећи универзални утисак пун хумора и неочекиваних обрта. Стога би ово дело можда најадекватније могло да се чита као скуп записа на граници нефикције, у којима инсистирање на колективном, са једне стране, те појава непретенциозног, али врло уверљивог и упечатљивог хумора, с друге, наводе читаоца да схвати да се ради о тексту који је другачији од очекиваног и у ком се тмурне и неретко тешке судбине емиграната описују на једноставан и живописан начин.

Ауторкин хумор није усиљен или нападан, већ је природан и заснован на свакодневном говорном обраћању јунака различитих генерација. У стерилном швајцарском окружењу („Углавном, већ сте схватили да су ови овде једна просто иритантна нација у погледу планирања и размишљања о сваком детаљу, како радним даном, тако и у слободно време. Воле да си угоде, и то се не препушта случају.“), референтни оквир популарне културе који се носи из домовине често се јавља као симбол обичности у необичним ситуацијама, чиме долази до још једног степена разумевања. Тако се конобар у ресторану описује као „ташко начић [који] прође ходником, провири, врати се“, син свира фрулу, али не „ону блокфлауту, него дрвену фрулу, бора дугић фрулу“,

младићи криминогеног изгледа носе одлике „хајмо рећи буба и јала провенијенције“, посетиоци концерта се описују као „двадесетак бисера расутих по целом свету“, јунакиња лута продавницама све док „међу јавом и мед сном угледам један блејзер“, а борба против кухињских мољаца води се по једноставном принципу: „Поспем неки напалм по кујни и видимо се у читуљи.“ Није, дакле, битно да ли се асоцијативна веза успоставља са традиционалним или модерним културним обрасцима, са старијим и новијим примерима – докле год је у питању веза са наслеђем српског/југословенског простора, ове метафоре, метонимије и синегдохе јасне су и ауторки и читаоцима. Слична веза постиже се типичним примерима из родитељског живота и односима са децом која носе своје изазове и траже прилику да створе свој сопствени оквир. Деца која су у тематском средишту многих записа *Штеловања* главе суочавају се са проблемима одрастања који су појачани чињеницом да се налазе у средини која им је страна и у којој су окружени нематерњим језиком. Управо та деца, због способности да се посвете једноставним и дечијим стварима, не оптерећујући се проблемима стварног света, пролазе кроз процес навикавања и асимилације неретко успешније, брже и боље него родитељи. Јелена Ангеловски све време трасира раст и развој своје деце, односно начине на који се они суочавају са другостима, не допуштајући да они постану Други, већ инстинктивно штитећи свој идентитет и задржавајући се на нивоу који им је разумљив и прихватљив. Слично се дешава и са децом којој јунакиња држи часове српског језика и културе, а баш та деца, којој је такође наметнуто одрастање у другој култури и језику, боре се са баријерама које би читаоцима могле да буду познате, али не могу потпуно да их разумеју, због чега их и ауторка намерно наглашава и хиперболише. Тако она дочарава искварен говор деце рођене у иностранству који разуме и прихвата (на пример, они корис-

те речи „понедељаг“, „утораг“, „четвртаг“ и „петаг“ због немачког наставка „tag“: „Моји ђаци овако пишу дане. Јер Montag.“), истичући њихову збуњеност која проистиче из чињенице да су непрестано окружени и матерњим и страним језиком, толико да нису ни сигурни који је који. Ова конфузија није инхерентна само деци, већ је осећају и одрасли, укључујући и саму јунакињу која се, борећи се са страним језиком, бори и самом собом: „Неко ми је једном рекао да се кад говори на страном језику увек помало осећа као идиот. После неког времена живота на језику који ми је још увек доста стран, могу само да додам – не осећаш се помало, него потпуно као идиот. И то је центар проблема – не бориш се ти ту са језиком, ни са људима. Бориш се са својом сујетом, која дивља ли дивља, код неког више, код неког мање.“ У тој борби наслућује се срж нових

емигрантских проблема који сажимају изазове ранијих генерација исељеника и израстају у примере неснађености јединке у данашњем времену.

Да је представљена као класична збирка прича, књига *Штеловање главе* била би један од важнијих новијих приповедних наслова који тематизују живот у туђини. Овако, базиран на животу саме ауторке која се не крије иза маске фикције, већ наглашава аутентичност својих записа и води их у сферу догађајног, искуственог и документарног – „Прича која следи заснована је на истинитом догађају.“ – наслов губи део рецепције код критике и жирија награда које валоризују кратку прозу, али не и код читалаца којима ће књига Јелене Ангеловски дати адекватан увид у живот савремених исељеника и нове домете емигрантске књижевности.

Ивана З. ТАНАСИЈЕВИЋ

СРПСКА ПОЕЗИЈО, БЛАЖЕНА БИЛА!

(Драган Бошковић, *Ево ме!*, Суматра издаваштво, Шабац, 2024)

Изграђена на основама теолошких учења, интертекстуалности, песничке и књижевне традиције, постулатима рокенрола и панка, поезија Драгана Бошковића представља један од најпрепознатљивијих поетских израза које савремена српска књижевност има. Одликујући се суптилном ерудицијом и снажном укорењеношћу у савремене књижевне теорије, Бошковићеве песме, у тактовима рокенрола, увек одлазе корак даље. Трагање за поезијом, речима, субјектом, Богом, неће остати манифестација књишке учености, већ ће ауторва поезија увек ићи кривудаим и неизвесним путем трагања за чистом поезијом.

Нова песничка збирка *Ево ме!*, сугеришући већ својим насловом ново откривање света, субјекта, поезије, у оквирима властите поетике свакако ће задржати препознатљиве мотиве ранијих Бошковићевих збирки, док ће, с друге стране, маркантна укорењеност у актуелни тренутак, изградити и ноту ангажованости. Испевана кроз шест композиционално омеђених делова, ова „God friendly“ поезија кретаће се тако од промишљања медијски и виртуелно креиране стварности, аутопоетички и метапоетички интонираних песама у којима се промишља стање савремене српске књижевности, преко дијалога са традицијом, теолошким и постметафизичким заснованим мотивима, па све до мисли о смрти, која провејава страницама Бошковићеве збирке.

Први циклус збирке *Ево ме!*, означен у духу изласка на сцену, насловљен тактовима одбројавања, „One, two, three, four!“, у своје средиште поставиће управо слику актуелног тренутка из кога проговара, а који га неминовно одређује. Кроз интертекстуални дијалог са књижевном традицијом, оличеном у фигури Милоша Црњанског, Бошковић ће изградити слику савременог света у коме „наш Бог је крв, а у Богу је

бес“. Исповедајући слику људске стварности актуелног тренутка у коду цикличне и никад промењене судбине, која садржи мотив рата као једину константу, смрт ће се на концу указати као недељиви део човековог бића: „још један век, ништа се променило није, / силуј, командуј, социопате, смрт: / Смрт у рату, / смрт на друму, / смрт се кези, смеје, тече, / Сава је смрт коју једнем.“ Смештајући актуелност својих песама како у макроплан, кроз изграђену слику глобалног стања човечанства, тако и на микроплан, бирајући Београд за свој топоним, Бошковићева збирка указује на дубоко измењени свет, преображен до најситнијих честица свога бивствовања: „Ни Руси више нису Руси, зима није зима, / Београд није Београд, књижевност — књижевност, / а ни ми нисмо ми, ако смо икада и били, / нема ни бабароге.“ Измењени свет, стога, указује се као белина, али не у модернистички схваћеном коду бескрајне површине уписа, већ као испражњеност садржаја, смисла, значења: „купај се, купај у љубави мојој, / јер нема више ни Месеца, драга, нема више, / нема над београдском луком.“

Актуелни тренутак, лишен садржаја и одликован уништењем свих упоришних тачака хуманитета, окренуће песнички фокус ка подручју вештачке интелигенције. „Како свака будала мора нешто да каже о вештачкој интелигенцији, зашто не бих и ја“, наслов је Бошковићеве песме која ће у дигиталном подручју савремених технологија видети искрсавање чисте поезије, будући да је „без маште, колекција клишеа“. Интертекстуалност и цитатност указује се тако као једини простор чисте поезије који је човеку доступан, а вештачка интелигенција као рука правде у свету осипања свих хуманих вредности: „људи ће ускоро постати / друга најпаветнија врста на планети, / и то ће бити најлепши догађај у хуманој

историји: / коначно ћемо добити место које нам је одувек припадало, / коначно више нећемо злоупотребљавати поезију.“

„Свакодневни блуз (Choose your own кошмар)“, као композиционо други одвојени циклус збирке, донеће подручје медијски креиране слике стварности. Преплићући вести о ратовима, ценама, урушавању образована и културе, с једне стране, са баналношћу и тривијалношћу другог дела медијских садржаја, и пропуштајући их кроз призму мисли о васкрсењу, Бошковићев поетски израз конституишаће се на идеји удаљавања хуманитета од истински важних темеља људског постојања. Будући да „Европа не може без руског гаса, Васкрс не може без руске салате“, и да се преко вести „језив приказ на месту саобраћајке“, долази до најважнијег питања „Христос васкрс, васкрсе или воскрес: шта је правилно?“, док „полиција штити ђаке од романа ‘Доротеј’“, и док је „водителка одушевила телом после порођаја“, цена прасеће полутке од „1559.99“, указаће на распродају свих вредности једнога друштва. Распродаја темељних упоришта културне традиције и свођење људског живота на артикл масовне потрошње, указаће на најнижу тачку који је досегло савремено друштво, јер „Десанку избацили из лектире 159.99 / тело мушкарца код Бранковог моста, 159.99“.

Трећи циклус збирке *Ево ме!* Драгана Бошковића, „Супа од петла и печурака“, донеће теолошки интонирану слику света, али са специфичним постметафизички заснованим мотивима. Смештајући фигуру Бога у несвакидашњи контекст кулинарства, кухиње и посуђа, песме трећег циклуса Бошковићеве збирке донеће слику трагања за трансценденцијом у подручју свакодневних предмета. Проговарајући како „ситост рађа скептике“, онтологија божанског исповедаће своје постојање кроз „филозофију кухиње“, јер „да је Аристотел прао судове, паметније би и лепше писао“. Дијалог са уметничком и књижевном традицијом смештиће поетику у домен постметафизичких идеја, где се ствари враћају својој предметности: „Црњански гледа и види печурку. / *Шта је то?* – шапуће Црњански. / А с неба загрми: *Ово је печурка!* / *Какава је то печурка?* – још тише Црњански, / а с неба загрми: *Постметафизичка!*“ Визија света

указаће се још једном као подручје коначне одсутности значења, али и самих ствари у својој постметафизичкој концепцији, јер „по мом мишљењу није све лук и вода, / можда лука и воде уопште нема. / Постоји само супа од петла и печурака. / А можда и ње нема, тешко је рећи.“

„Како свака будала није луда Христа ради, зашто не бих био ја“, четврти је циклус у оквиру нове збирке Драгана Бошковића. Кроз хришћанску концепцију овога циклуса, дубоко укоревљену у теолошки засноване представе света, ауторова поезија објединиће све аспекте своје поетике, проговарајући о свету, књижевности и рокенролу као божанском провиђењу. Укоревљеност, дакле, у теолошку концепцију живота, изградиће слику у оквиру које бит ствари треба тражити у самим стварима, будући да „и блажени еколози који из природе уче / – јер књиге само увећавају пустош у нама –“. Подручје књижевног, песничког стварања биће смештено такође у теолошке оквире божаског провиђења, па зато „певаћеш, Драгане, сине Благојев, / јер тело и крв никад нису тобом певали, / него Отац мој који је на небесима / певао је и певаће.“

Последња два циклуса збирке *Ево ме!* Драгана Бошковића, „Оно више од страха“ и „Ево ме!“, јесу странице на којима ће као основна нота провејавати мисао о смрти. „Једноставан прасак малих црних честица“ указаће се као смрт у испразности своје онтологије. Бивајући више од страха, више од смрти, „оно ништа“ изградиће ауторову визују коначности као одсуства садржаја, а суочавање са идејом смрти резултираће нестабилношћу света и његових представа у дотадашњим облицима. Познате слике преобразиће се „у лелујање света и мојих удова, / који као да су се одвојили од мога торза, / што је изазвало све јачу вртоглавицу. / Рецимо да сам тада осетио да тла под мојим ногама нема.“ Нова појавност субјекта/света/поезије у завршници збирке указаће се као нова појавност смрти, јер је „ову песму исписала смрт“, која вечно и циклично траје, чији се крајеви никада не назире.

Промишљајући свет/живот/Бога из позиције нове појавности у актуелном тренутку из кога Бошковићева збирка проговара, по-

себна пажња биће посвећена подручју књижевности, и зато ће ауто/мета-поетичка позиција бити константа која ће се протезати кроз читаву збирку. Крећући се од писања поезије ка писању о поезији, збирка *Ево ме!* проговориће о сопственом стварању, али и поезији и књижевности уопште. Аутопоетичка песма под називом „Како свака будала може бити песник и још написати песму о поезији, зашто не бих и ја“, приказује стваралачки чин као неухватљивост чисте поезије, јер онтологија песме измиче, а „остају тек вибрације у ваздуху“.

С друге стране, видећи свет у најнижој тачки свога постојања, где су урушене све хумане вредности, ауторова збирка проговориће и о књижевности у најнижој тачки свога постојања. Проговоривши о аутофикцији као најфреквентнијем моделу савремених књижевних токова, збирка ће одредити подручје књижевности као својеврсну психотерапију, где су „аутобиографске трице и кучине / подигнуте на ранг космичких догађаја“. Зачетак нове уметности, будући да је овакво стање само „пишање уз ветар“, наратив збирке видеће у простору тоталног уништења постојећег поретка: „А требало би писце зазидати у банално гнусне светове њихових књига, / и оставити их да се међусобно и са својим јунацима лижу и вијају / док се до последњег не поубијају. / То би можда био заматак нове уметности.“

Међутим, иако се позиција књижевности указује као најнижа тачка у континуитету њенога развоја, ауторова збирка неће изгубити веру у књижевност и њену виталност. Вера у писану реч, што је поетичака константа која се протеже кроз читаво Бошковићево песништво, указаће се и као карактеристика збирке *Ево ме!*. Песник зато у оптимистичним нотама закључује: „и она српска књижевност коју су данас похарали, / а којој је мој Отац небески тако мислостив био блажена нека је, / певаће она и када последња труба Јерихона утихне“.

Нова збирка Драгана Бошковића, изграђена на јасно утврђеним и препознатљивим поетичким ствавовима из претходних збирки, још једном је потврдила да се ради о једнственом песничком изразу у оквири-ма савремене српске књижевности. Нова појавност, нови доживљај субјекта, света, поезије, смрти, с друге стране, потврдила је како се развој овог поетског израза још увек одвија, и, не губећи осећај за актуелност, израста у један од најзначајнијих песничких опуса који у оквири-ма савремене српске књижевности познајемо. Верна сопственим поетичким константама, а увек нова, поезија Драгана Бошковића сведочи како савремена српска књижевност поседује виталност због које ће истрајати упркос свему. И зато — блажена била!

Зоран Ђерић

(Бачко Добро Поље, 1960 – Сремска Каменица, 8. новембар 2024)

Зоран Ђерић, рођен 1960. у Бачком Добром Пољу. Дипломирао, магистрирао и докторирао на Филозофском факултету у Новом Саду. Писао поезију и есеје, научне студије из области књижевности, позоришта и филма. Преводио са више словенских језика. У два мандата био је управник Српског народног позоришта.

Члан Управног одбора Друштва књижевника Војводине. Члан одељења за сценску уметност и музику Матице српске у Новом Саду. Члан уредништва Зборника Матице српске за сценску уметност и музику, као и уредништва Зборника Матице српске за славистику. Члан савета Европског филмског фестивала Палић. Члан уредништва часописа *Златна греда* (Друштво књижевника Војводине). Члан редакције часописа за луткарску уметност *Нуми*, у издању Позоришног музеја Војводине и часописа за позоришну и визуелну уметност *Агон* (Бања Лука). У редакцији Енциклопедије Републике Српске.

Био главни и одговорни уредник часописа *Сцена* (Стеријино позорје), као и помоћник директора Стеријиног позорја. У три мандата био управник, односно директор Позоришта младих у Новом Саду. Био главни и одговорни уредник часописа *Поља*. Радио у Културном центру Новог Сада, као уредник књижевних програма, а потом и као уредник издавачке делатности. Био лектор за српски језик на Универзитету у Лођу, Пољска. Гостујући професор на универзитетима у Прагу, Гдањску, Кракову, Новом Саду. Предавао на Академији умјетности у Бањој Луци, у свим звањима.

Објавио је 65 књига (ауторских и преводилачких). Из области позо-

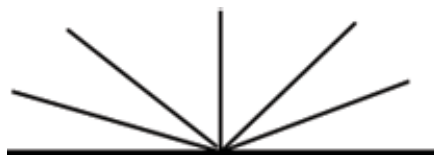
ришта: *Незасићење: пољска драматургија XX века* (2006), *Историја Витолда Гомбровича* (2008), *Тестостерон. Нова пољска драматургија* (2009), *Позориште и филм* (2010), *Виткацијева Луда локомотива: између филма и позоришта* (2010), *Драматуршки постскрипtum* (2014), *Позориште лутака у Новом Саду / оснивање* (са Љ. Динић, 2014), *Лутка и маска у српској култури: од обредног до позоришног чина* (приредили: Љиљана Динић и З.Ђ., 2014), *Луткарство у Србији: од вајарских до соколских сцена* (приредили: Љиљана Динић и З.Ђ., 2015), *Драмско дело Бранислава Нушића – традиција и савременост*. Међународни симпозијум, Приредио Зоран Ђерић / *Dramatic opus of Branislav Nušić – Tradition and Contemporariness*. International Symposium, Edited Zoran Đerić (Стеријино позорје, Нови Сад 2015, 360), *Јурковском у част. Зборник радова* (приредио З.Ђ., 2016), *A tribute to Jurkowski*. Collection of Papers. Edited by Zoran Đerić, The Theatre Museum of Vojvodina, International Children's Theatre Festival, Open University Subotica 2017; 144.

Превео с пољског језика књиге: Vjeslav Hejno, *Umetnost lutkarske režije*; Henrik Jurkovski, *Teorija lutkarstva, II*; Henrik Jurkovski, *Lutka u kulturi, I i II*.

Поезија му је превођена на енглески, француски, руски, пољски, румунски, мађарски, словачки, бугарски, словеначки и македонски језик. Објављивана у антологијама у земљи и иностранству. Учествовао на међународним књижевним (песничким) фестивалима у Русији, Пољској, Мађарској, Бугарској и Србији. Добитник више награда за књижевност и преводилаштво.

Зоран Ђерић (фото СНП)

НАГРАДА „ВОЈА ЧОЛАНОВИЋ”

Оснивач Књижевне награде „Воја Чолановић” је Српско књижевно друштво.

Награда се додељује за прво издање књиге прича или приповедака објављено на српском језику у претходној календарској години. Сабране и изабране збирке прича или приповедака такође конкуришу за награду.

Циљ награде је да допринесе афирмацији и већој видљивости запостављеног жанра: приче и приповетке.

Додењена је по први пут 16. септембра 2024. у просторијама СКД-а Маријани Чанак за књигу приповедака *Пут од црвене цигле*.

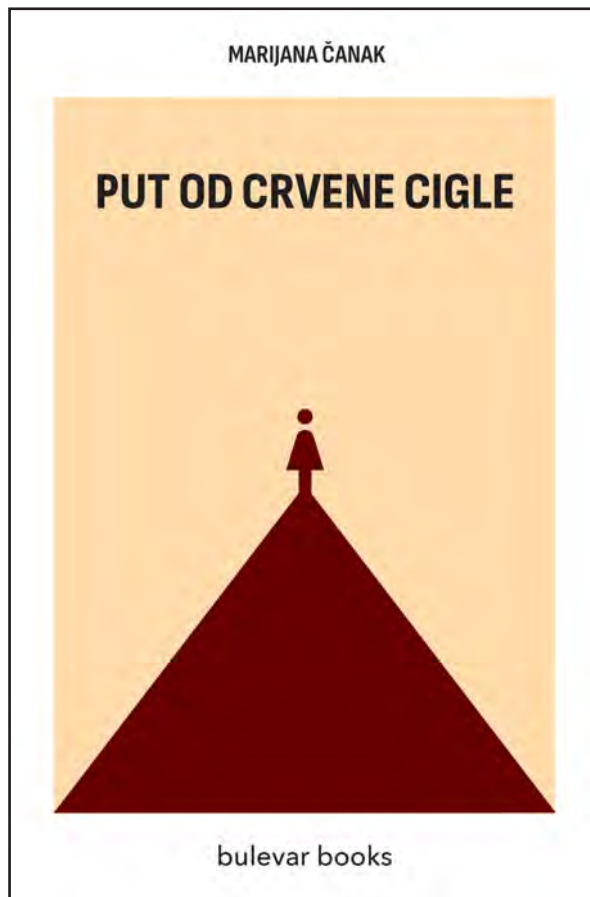
Образложење одлуке жирија:

Српско књижевно друштво објављује да је жири за доделу награде „Воја Чолановић”, у саставу Јелена Ленголд, Љубица Арсић и Васа Павковић (председник) једногласно донео одлуку да се награда за најбољу приповедачку књигу објављену у 2023. додели збирци *Пут од црвене цигле* Маријане Чанак (у издању Bulevar Booksa из Новог Сада). Ова књижевна награда се додељује по први пут, с намером да чува успомену на великог прозног писца Воју Чолановића и укаже на значај приповетке као књижевног жанра.

Приповедачку збирку Маријане Чанак, у веома богатој продукцији, издваја, између осталог, неколико битних карактеристика:

оригинално третирана тематика положаја савремених жена у овдашњем патријархалном друштву, храбро и провокативно ауторско писмо, изграђен и препознатљив ауторски стил и богат језички израз. Такође, збирка Маријане Чанак се одликује знатном тематском и стилском целовитошћу, која је издваја из круга најбољих приповедачких збирки које су учествовале на конкурс Српског књижевног друштва.

Награду је финансијски подржало Министарство културе Републике Србије.

БЕСЕДА ДОБИТНИЦЕ МАРИЈАНЕ ЧАНАК НА ДОДЕЛИ НАГРАДЕ „ВОЈА ЧОЛАНОВИЋ”

Ко још чита приче?

Велика ми је част и задовољство што сам вечерас овде, поготово јер се награда „Воја Чолановић” додељује први пут. Кад се нешто одиграва први пут, за мене то има призвук иницијације, тачка почетка обично је и тачка преокрета, али и упориште визије којом се усмерава оно што долази после, као неки вид трасирања будућности.

Када је збирка *Пут од црвене цигле* објављена, крајем прошле године, ништа није указивало на њен неки нарочит живот, појавило се неколико приказа и осврта, спорадично би се јавио неко од читалаца, чинило се да ће збирка имати један тих, скоро неприметан живот. Није било позива на промоције, на фестивале, медијски простор се није отварао. Кад бих о томе разговарала с колегама и пријатељима, добијала сам исти одговор: *Ништа чудно, такав је однос према збиркама, било би другачије да си написала роман. Ко још чита приче?*

Тај став је опште место у актуелном времену, али за мене неразумљив и неприхватљив, јер сам сигурна да не произилази из саме природе књижевности, из њеног унутарњег развоја и тока промене, него из такозване тржишне логике. Ако је то уопште логика, онда се њоме потцењују читаоци. Верујем да читаоци воле квалитетну, дубоку и узбудљиву књижевност, а да се не замарају књижевним родовима и врстама. Пиједестал на којем је роман успостављен као једино пажње вредно књижевно дело, вештачка је творевина. Данас се на писање прича често гледа као на стилску вежбу, на развојну етапу која претходи писању романа. Више пута сам доживела да ми након читања неке моје приче кажу: *одлично ти је ово, а кад ће роман?* Једном ми је уредник једне издавачке куће рекао: *кад би ту причу расписала у роман, ми бис-*

мо то радо објавили. Често сам у ситуацији да објашњавам како је нека моја прича сасвим сретна у форми коју има и да не жели да постане роман. Технички би се то могло извести, али за мене би то био досадан занатски посао, писање без страсти, а за причу мучење. У коначници, читалац од тога не би имао ништа.

Овде долазим и до онога што ме чини присном поетици и стваралачком процесу Воје Чолановића, а то је да писац, када се упусти у неки текст, заправо не зна куд ће га тај процес одвести и шта ће из њега настати. Текст није нека мртва градивна материја, текст је жив, има своје законитости, захтеве, своју виталност. На мени је да их откријем и пратим, да чујем ритам и осетим енергију из значења. Увек уз ту свест да је текст често паметнији од свог аутора.

Воја Чолановић се руководио начелом које писање разуме као процес откривања, доласка до решења, сазнавања. И то је нешто што је мени блиско. Ако имам поверења у текст и препустим му се, догоди се неки чудесан тренутак у којем се ствари решавају саме од себе. Текст сам бира своју најбољу форму. Из саме његове природе се искристалише да ли ће постати кратка прича, приповетка, новела или роман. И ту нема калкулације. Ако не поштујемо законитости које су иманентне самом тексту у настајању, то је насиље над текстом. Калкулација и добра књижевност обично не иду заједно.

Живимо у брзом времену, у времену које нас навикава на инстант решења, када смо константно изложени стимулансима, претасићени садржајима, када нам интернет умањује капацитет пажње. Рекло би се да је ово време наклоњено кратким формама, а вечерас говоримо о причи као запостављеном жанру. Без обзира не све, њену вредност је немогуће оспорити. Постоје писци који су своје место у историји књижевности изградили пишући искључиво приче. Потреба за причањем и слушањем приче иманентна је потреба људског бића,

испреплетена с историјом цивилизације. Свеједно да ли се те приче усмено преносе крај огњишта, записују на глиненим плочама, пергаменту, хартији, чувају у библиотекама или у облику електронске књиге. У позадини је иста, несавладива потреба за причом; страст за причом. Улога писца није се променила од почетка света наовамо: писац је онај који прича најузбудљивију причу, не би ли заједницу одржао будном. Можда смо привремено заборавили на исконску моћ приче, на Шехерезадину причу, толико снажну, да може да одложи смрт. Да направи преображај, разгради илузију, разоружа тиранина. Моћ приче није умањена ни данас, било да смо тога свесни или не, прича је оно што нас одржава, осмишљава и структурира живот.

Свако од нас живи сопствену причу, унутрашњи наратив, сами себи причамо приче, интерпретирамо животне епизоде. Кад схватимо шта је наша прича, онда више нисмо заробљени у њеном заплету, већ постајемо свесни свог живота и одговорности за сопствену причу. Имамо слободу да напишемо другачију верзију исте приче. Мењањем наратива, мењамо своју видљиву реалност. Ако се тога сетимо, јасно је да су приче непроцењиве, како у митском и будућем времену, тако и данас.

Кад су питали Алис Манро како то да је цео свој списатељски век посветила писању прича, рекла је да то није била ствар свесног избора, него принуде. Њено се писање одвијало у кратким паузама између кућних послова и породичних обавеза, па је писање прича погодноvalo тим ритму. Чињеница је да се читалачко искуство њених прича, и не само њених, него уопште, ваљаних, мајсторски написаних прича, ни по чему не разликује од искуства читања романа. Добре приче стварају дојам да смо кроз један брижљиво одабран сегмент спознали цео нечији живот. То волим да назовем фракталном снагом приче (фрактал се састоји од умањених верзија себе). За мене је прича кључ. Пулсирајуће језгро у

које може стати цео свет; разумевање света. Кад размишљам о идеалној форми, замишљам роман чије свако поглавље или свака епизода може да функционише као засебна прича.

Али, оно што је важније од свих питања форме и жанровских одређења, јесте језик. Воја Чолановић би рекао: *језик је важнији од заплета; језик је пустиловина писања*. За мене је писања магија језика, не само на плану језички дочаране слике, значења, њиховог узајамног сагласја, него и на плану звучања, вибрације, ритма. Музика из текста је оно што написану причу призове у живот. Да би се постигао такав симфонијски склад, нужна је брижљива посвећеност свакој реченици, а то је још једно од начела које нам је Воја Чолановић оставио у наслеђе. Како каже, он текст не пише од почетка до краја, да би га потом уређивао, него са застајањем након сваке реченице на којој ради док је не избруси до оне верзије у којој ће бити штампана. Није то перфекционизам, то је врста успоравања, сталоженост и будности, која нам је потребна, како у књижевности, тако и у животу.

У једном интервјуу који са сам слушала путујући за Београд, Воја Чолановић говори о томе како воли да истражује простор који нам остаје између онога што је наслеђено и онога што је научено, мали, готово незнатан простор који остаје индивидуи да се изрази. Та потреба и потрага за аутентичношћу је нешто што и мене фасцинира, а књижевност разумем као простор у којем се истражује и открива аутентични глас, да би се њиме испричала универзална људска прича.

Ову збирку сам писала у периоду кад сам имала завршен рукопис романа који нико није хтео да објави. Да не бих тонула у очај преговора са издавачима, најбоље што сам могла да урадим било је да се вратим писању. Почела сам да пишем приче, без јасне визије, без плана, без идеје да ће се те приче посложити у збирку. Једино је било важно писати, јер тај креативни процес има

вредност сам по себи, ужитак у стварању је нешто неotuђиво од аутора, нешто што му се никад не може оспорити, какав год био живот потоње књиге, колико год се о њој накнадно буде говорило или ћутало. Стваралачки чин је нешто што нам се, ни под којим условима, не може одузети. То је спознаја која ме одржава у овом нашем књижевном пољу. Неизмерно ме усређује што је тај мој унутарњи осећај вечерас добио видљиву, вањску потврду.

Хвала Српском књижевном друштву, хвала жирију, мојим уредницима који су допринели да збирка поприми овај облик, издавачима, Булевар буксу који је омогућио да ова књига безболно дође на свет, без захтева да од ње правим нешто што она није, писцима и пријатељима који су читали рукопис ове збирке, свим читаоцима, онима који су ми се јављали поруком да ове приче доносе својеврсна открића у њихов живот, хвала свима који сте вечерас овде.

Добитница Награде „Воја Чолановић“ Маријана Чанак и председник УО СКД Ненад Милошевић

НАГРАДУ „БИЉАНА ЈОВАНОВИЋ“ додељује Српско књижевно друштво – ради афирмације књижевних вредности које су део аутентичног књижевног говора Биљане Јовановић: модерног и урбаног сензибилитета и духа побуне против малограђанског морала, конвенција и норми, табуа и забрана свих врста, друштвених и књижевних.

Добитници награде „Биљана Јовановић” са члановима жирија

БЕСЕДЕ ДОБИТНИКА НАГРАДЕ „БИЉАНА ЈОВАНОВИЋ“ ЗА 2023. НА СВЕЧАНОЈ ДОДЕЛИ 30. СЕПТЕМБРА 2024. У ПРОСТОРИЈАМА СКД-А:

Бора Ћосић

Овако стоји ствар...

Овако стоји ствар: свака награда, то је нека врста победе. Само што сам ја током година изгубио свако осећање победништва, и свако осећање за такмичење. Ја мислим да такмичење остаје само спорту. А, у спорту, зна се шта се догађа. Без обзира колико је спорт важан младим људима, колико је атрактиван, занимљив. Али има нешто у њему детињасто. Кад човек трчи

сто метара без душе, само да би две десетинке секунде стигао пре од оног претходног. То, то стварно делује мало детињасто. Осим тога: спорт је нешто што има и једну нијансу... неког лошег осећања, неке горчине. Двадесет четири тима се туку за један пехар, а само један добије, а шта је са оних двадесет три!? Дакле, то је моје мишљење о спорту, али то није толико битно. Битно је што ја сматрам да једно субјективно биће, појединачни човек, нема зашто са неким другим да се такмичи, осим са самим собом. Јер, сматрам да је такмичење, и такмичарство као појава, резервисано за неке

глобалне појаве, као што су војске, државе, партије. А знамо како се дешава када у том, заправо, насиљу, од такмичења један ударник руски Саханов направи читаву светску ситуацију само зато што је мало боље вадио угаљ. Или, имали смо и једног зида, звао се Турчић, који се исто трудио да направи што виши зид за кратко време. Уопште не знам да ли се тај зид срушио. Немам појма. Све ово што говорим не умањује никако напор и марљивост једног жирија као што је овај, јер треба толике књиге пропустити

кроз руке да би се изабрала једна или две. Поготово што ме овај пут веома обрадовао образложење за ову награду које је читав један мали изванредан есеј о оном што ја радим. Иначе, Биљану Јовановић сам знао релативно мало. Виђао сам је, читао сам њене књиге. Али, она је својом самозатајном природом и својом скромношћу тешко успостављала контакте, поготово са колегама, и чак са мало старијим колегама. Тако да овом приликом, после толико година, могу да јој стиснем руку. Хвала вам.

Срђан Вучинић

Моја књига и ја

Моја књига виша је од мене, прерасла ме је брзо и оставила да је посматрам одоздо, као да сам какав патуљаста жбун. Питам се само, како сам ја, овакав грбавко, успео њу да породим, једру и стамену са њених шеснаест хиљада узвитланих речи?

Моја књига пребацује ми да сам не само лењ и порочан, него и даровито глуп. Сеци ме за корице, ломи ми хрбат ако ти још нешто овако као што сам ја успеш да нашкрабаш! – подсећа ме јутром, док уз белу

кафу кусам двопек удробљен у моју књижевну стрепњу. Свестан сам: тек ако опет оставим, заборавим себе, негде у остави или замрзивачу, успећу можда да се приближим сексепилу њене природно извајане, од тачки, зареза и ускличника успламетеле фигуре.

У глувој ноћи без звезда, моју кифотичну љуштуру малограђанина она облаже упола трулежним, упола бесмртним телом својим. И тада за трен осетим блаженство. У њеном крилу с олакшањем ослушкујем крцкање и шуштање распакивања, цијукање и цвилење активирања само нашег, само људског поклон-пакета Судњег дана. Хвала вам.

4-16

91

ОДРЖАНА ЈЕ ДВАДЕСЕТ ПРВА РЕДОВНА СКУПШТИНА СКД-А

Двадесета прва редовна скупштина Српског књижевног друштва одржана је 14. децембра 2024. године у просторијама друштва у Београду.

Скупштину је водио потпредседник Стојан Ђорђевић.

Скупштина је, у складу са Статутом СКД-а, имала кворум за рад.

Одата је почаст члановима СКД-а који су преминули између два скупштинска заседања.

Извештај о раду у 2024. години поднео је Ненад Милошевић, председник Управног одбора.

Финансијски извештај за 2024. годину поднео је Дејан Симоновић, секретар друштва.

Извештај Надзорног одбора поднео је Слађан Милошевић, председник НО.

Присутни су једногласно усвојили сва три извештаја.

Усвојено је усклађивање назива друштва са чланом 57 Закона о култури. У назив удружења се уноси одредница: „репрезентативно удружење у култури“ тако да назив удружења гласи Српско књижевно друштво – репрезентативно удружење у култури.

Скупштина је једногласно изабрала Соњу Атанасијевић за чланицу Управног одбора на место чланице којој је истекао мандат.

Скупштина је једногласно прихватила предлог Комисије за пријем нових чланова у чланство примила:

Драгана Станишића; Маријану Чанак; Жарка Миленковића; Зорана Рајића; Ивана Јосимова и Olgu Lalić Krowicki

Комисија је радила у саставу: Јасмина Врбавац, Јасна Милићев, Срђан Гагић, Мирко Демић и Саша Радојчић (председник).

Усвојена је иницијатива за подршку студентском протесту.

Закључено је да се сачека одлука о додељивању Националних признања за врхунски допринос националној култури или култури националних мањина па да се онда реагује.

Усвојена је одлука о повећању годишње чланарине са 1.000,00 на 1.500,00 динара.

Разговарало се о могућности да се заседања Скупштине убудуће одржавају делимично онлајн, поготово због чланова из унутрашњости.

Разговарало се о томе како да се унапреди процедура пријема, као и о начину да се анимирају чланови, нарочито млађи и новопримељени, да учествују у активностима друштва.

Издавање ове публикације подржали су
Министарство културе Републике Србије
и Секретаријат за културу града Београда

Српско књижевно друштво - Serbian Literary Society

Репрезентативно удружење у култури
Француска 7, 11000 Београд, тел/факс:
+381/011-2628-892

www.skd.rs

Матични број: 17335553

ПИБ: 100064568

Текући рачун: 200-2722050102033-49

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

Претплата је облик поверења који значи и
ауторима и читаоцима

Претплата гарантује да ћемо се дружити
ефикасније и квалитетније

Претплата је подршка која је непроцењива

Претплатите се на КЊИЖЕВНИ
МАГАЗИН

Цена годишње претплате:

2.400,00 рсд.

Уплате су могуће за правна лица на
наведени рачун СКД-а.

Књижевни магазин

број 245, јануар-фебруар 2025.

Цена броја: 500 дин

Цена двоброја: 750 дин

Оснивач и издавач

Српско књижевно друштво

Редакција

Француска 7, Београд
тел/факс: +381-11-262-88-92;
e-mail: knjizmag@gmail.com

За издавача

Ненад Милошевић

Главни уредник

Ласло Блашковић

Редакција

Милена В. Ђорђијевић
Ивана Танасијевић
Ласло Блашковић

Ауторка фотографских пунктура овог
броја је Марина Блашковић. Снимци су
начињени током студентских протеста
у Новом Саду и Београду 2024. и 2025.
године.

Штампа

Пресинг издаваштво, Младеновац

ISSN 1451-0421 = Књижевни магазин

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

82(05)

КЊИЖЕВНИ магазин / главни уредник Ласло Блашковић. - Год. 1, бр. 1 (2001)
- Београд : Српско књижевно друштво, 2001- (Младеновац : Пресинг издаваштво).
- 30 cm

Доступно и на: <http://www.skd.rs/magazin/>. - Двомесечно.

ISSN 1451-0421 = Књижевни магазин

COBISS.SR-ID 175582471